

The background is a complex, layered texture. It features a base of dark blue and black, overlaid with lighter blue and white marbled patterns. Numerous small, irregular red fragments are scattered across the surface, resembling torn paper or paint splatters. On the right side, there are large, semi-circular yellow shapes. In the lower right quadrant, two overlapping red circles are visible, with thin red lines extending from them.

tiszatáj

77. ÉVFOLYAM

2023. február

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,



az Emberi Erőforrások Minisztériuma
és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

- Visegrad Fund

HÁSZ RÓBERT főszerkesztő
ANNUS GÁBOR, ORCSIK ROLAND, TÓTH ÁKOS szerkesztők
SINKOVICS BALÁZS korrektor
MOHAI ALETTA szerkesztőségi titkár

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány
A lapot nyomja: Innovariant Nyomdaipari Kft., Algyő
Felelős vezető: Drágán György
www.innovariant.hu

E-mail: tiszataj@tiszataj.hu

Online változat: tiszatajonline.hu

Szerkesztőség: 6720 Roosevelt tér 10–11. Tel. és fax: (62) 421–549
Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303–3440

További információ: 06 80/444–444

Egyes szám ára: 980 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 2100, fél évre 4200, egész évre 7000 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom



LXXVII. évfolyam, 2. szám / 2023. február

ÁFRA JÁNOS	A felfénylő ég	3
TŐZSÉR ÁRPÁD	Vendéglő a Világszellemhez (avagy A csibepaprikás metafizikája); Diplópia; A Lét és a – Sí	28
ZALÁN TIBOR	Felezőszonettek (A só háza; Sötét, Édes élet, Az agy és a szív; A sirály)	30
GÉCZI JÁNOS	A só háza; Csak kerub; Közsétatér a Lövöldénél	33
HIDAS JUDIT	Nem várt örökség	35

„nem vércsepp-e a csillag?”

NÁDASDY ÁDÁM	Mindenki költője	45
GÖMÖRI GYÖRGY	Petőfi, 1846 szilveszterén	46
PETŐCZ ANDRÁS	Ágyban, párnák közt (Petőfi-variáció); Az örült – szomor, aki szomor	47
KÁNTOR ZSOLT	Esszenciális és energiával telített	49
BECSY ANDRÁS	Botladozom	50

Vissza a jövőbe – Return To The Future

SZABÓ MARCELL	No Room (részlet)	52
---------------	-------------------------	----

„A múlt idő jele a td, tdt” (Halál, emlékezet, poeticitás Tandorinál)

TANDORI DEZSŐ	Camus: A pestis	59
TÓTH ÁKOS	„magam emlékeként megállok” (Megjegyzések Tandori verse után)	60
FÜZI PÉTER	„Szpéroval mit üzentek?” (Aposztrophé és haláltudat a <i>Londoni Mindenszentek</i> című költeményben)	62
ZÁMBÓ BIANKA	Rajzolható és reszelhető-e a vers? (Gondolatok Tandori Dezső rajzverseiről)	72
FRIED ISTVÁN	Széljegyzetek az Utsó könyvhöz (Tandori Dezső <i>Felplusztulás</i> és <i>leplusztulásának</i> poétikája) ...	81
KOKAS NIKOLETT	A betűből. A szóból	95
MOLNÁR SZABOLCS	Némaság és csend	97

mérlegen

JUHÁSZ ATTILA	Keresővonalak Pangeához (Zalán Tibor: Istenek az árokparton)	100
BAKONYI ISTVÁN	Jegyzetek egy fontos kötetéről (Zalán Tibor: A lovak reggelije)	104
FÖRKÖLI GÁBOR	A pikírt szentimentális (Tózsér Árpád, Suttogások sötétben. Új versek és versesszék, 2019–2021)	107
VAJSZENBEK PÉTER	„Kitartó emlegetés(ük)” (Szabó Marcell: A zseb vallási karaktere. Materialista vigasztalások)	110

művészet

BÁN ANDRÁS	Rétegek (Géczi János dekollázsairól)	113
------------	--	-----

mérlegen

SZÍV ERNŐ	Kedves Máté-Tóth András	120
-----------	-------------------------------	-----

Illusztrációk

GÉCZI JÁNOS alkotásai a címlapon (*Diptichon* 2. – Veszprém, 2022), a 112. (Róma – Zurbarán, 2022), 119. oldalon (Róma – Francesco Messina, 2022) és a belső borítón (*Címképek* 9., 2011).

Tandori-blokkunk képanyaga válogatás *A betűből. A szóból. – Kéziratlenyomatok Tandori Dezső és Kurtág György találkozásairól* (2018–2022) (FUGA, Budapest, 2022. április 28. – május 23.) című kiállítás anyagaiból (58., 80., 99.), valamint a kiállításhoz kapcsolódó fotókból (27., 44., 51.). (Fotók: Rajk Judit, Lippai Sára és Asbót Kristóf)

Diákmelléklet 189.

NYERGES GÁBOR ÁDÁM: A fény és a semmi között (Orbán Ottó és Petőfi Sándor versbéli találkozásai)



„Mint látható, mindkét Orbán-féle Petőfi-versben kiemelt szerepet kap ez a »mégis-morál«. (...) E (Petőfi esetében Orbán felől vélelmezett avagy projektált) jellemvonal tekintethető a két szerzői karakter Orbán által regisztrált közös pontjának, mely a legtöbb esetben a más szerzőket szerepeltető Orbán-versek logikai kiindulópontjaként kvázi-előfeltétele efféle megidézéseknek.”

tiszatajonline.hu/tiszataj/diakmelleklet

ÁFRA JÁNOS

A felfénylő ég



Szereplők

ANYA

FIÚ

IDEGEN

1. jelenet

A helyszín másfél szobás panellakás. A tévében az operatív törzs tájékoztatója az új koronavírus okozta helyzettel kapcsolatos friss rendelkezésekről. Az anya szájából cigi lóg, valamit kavargat a főzőlapon, amikor a fiú belép.

ANYA (*maga elé*): Most már felesleges erőlködni. (*beleszív a cigarettába*)

FIÚ: Odamegy az ember, és el sem veszik az életrajzát, hihetetlen.

ANYA: Jaj, kismiam, hamarabb kellett volna gondolkodni. Látod, bezárják lassan az országot is.

FIÚ: De hát ki tudta ezt előre? Erre mire összeszedném magam...

ANYA: Jól van, majdcsak kijövünk valahogy. (*köhög*) Meg kellene beszélnünk valamit, végül is a te dolgod legalább rendeződik ezzel. Csak ebédelj meg előbb.

FIÚ: Na, mi az!? Lett hely a ruhagyárban? Átállnak Magdiék is a maszkokra?

ANYA: Á, a részlegükről elküldtek már szinte mindenkit. Aki maradt, jövő héttől hulláságot varr.

FIÚ: Hogy micsoda?

ANYA: Azt mondja Magdi, viszik az olaszoknak.

FIÚ: Biztos leesik az asztalról majd néhány darab. Ezeken kéne letesztelni... (*a tévére mutat*)

ANYA: Jaj, hogy mondatsz ilyen, fiam, azok a drága emberek értünk dolgoznak, te meg ilyeneken viccelődsz! De anyádnak tényleg be kell ruházni egyre, ha ezt csinálod tovább!

FIÚ: Hogy én? Mégis mit?

ANYA: Már megint nem takartad el az arcod, hát a sírba viszel!

FIÚ: Csak a betegeknek kell, amúgy semmi értelme.

ANYA: Aztán azt te honnan tudod?

FIÚ (*a tévére mutat*): Ezt az agymosodát nézed egész nap. Nem elmondták százszor? Látod, kezet mosok máris, nyugodj meg, anyukám. (*és mossa*)

ANYA: Dörzsöld alaposan, mert aztán törlőd a szádba. Én nem tudom már követni ezeket a dolgokat, fiam, de ártani biztos nem ártana az a maszk.

FIÚ: Csak a szeméthalom nő ezzel is. Gumikesztyűkkel meg egyszer használatos maszkokkal van tele minden, elárasztották a tengerpartot, épp reggel olvastam róla egy cikket.

ANYA: Én ne tudnám, milyen fontos a tisztaság? De most inkább jó anyádra kéne odafigyelni! Hát, gyűjtögetheted a szemetet (*a sarokban álló zsákokra mutat*), ha közben meg szépen kipusztulunk.

FIÚ: Látod, pont ezért van ez az egész helyzet. A természet így reagál a szarságainkra. Ránk szabadítja, hogy meghúzzuk magunkat. És tényleg hat, félelmetes, nem? Egyből tisztul a légkör, átlátszóbbak a vizek, helyreáll a rend... Amíg el nem felejtezünk róla, és aztán persze minden megy tovább ugyanúgy.

ANYA: Hát, ha ránk szabadította ezt a nyavalyát, ördögi egy valami irányítja ezt a te természeted.

FIÚ: Hogy mondd?

ANYA: Mármint... nem úgy értem... *(artikulálatlanul nevet, majd krákogva köhögni kezd)*

FIÚ: Most apámra célozol?

ANYA *(elkomorodva)*: Anyád faszát... Egyél inkább! *(elkezdi dühösen kipakolni a terítéket)*

FIÚ: Mindig csak ez a mellébeszélés. Miért nem lehet normálisan elmondani? Mintha az én hibám lenne...

ANYA: Nem, hát téged ugyanúgy sújt ez az egész, én ne tudnám?

FIÚ: Akkor meg miért engem büntetsz? Számít az még, hogy ő mit akart vagy mit nem?

ANYA: Csak nem szeretnék elveszíteni, megérthetnéd öreg anyádat!

FIÚ: Szerinted bíznek én egy ilyen nyomorultban, aki képes volt magára hagyni? Nem fogok a nyakára járni, megnyugodhatsz. De tudni akarom végre!

ANYA: Nem szabad fiam, az az egész mizéria is emiatt volt, tudom én, védekezett a kis agyad, hogy elnyomja a terhet. De ha most elkezdesz ezzel foglalkozni, csak megint összezavar.

FIÚ: Muszáj előhúzni ezt?

ANYA: De hát már te is belátod, ugye gyermekem?

FIÚ: Attól, hogy a gyógyszerekkel újra meg újra letompítanak, még tudom, mi volt, ezt nem vehetik el.

ANYA: Mindenki álmodik furcsákat olykor.

FIÚ: Mondhatsz bármit, nem vagyok hülye.

ANYA: Jaj, dehogy, te az én okos, sokra hivatott fiam vagy, de mindenkivel előfordul, hogy megcsalják az érzékei, hogy bepárásodik a szeme. *(az asztalra rak két lábast, egy ideig csendben vannak, szedni akar a fiúnak)*

FIÚ: Kösz, majd én szedek magamnak.

ANYA: A pörköltből is vegyél!

FIÚ: Ne erőltesd...

ANYA: Össze vagy esve, fiam, erőt kell meríteni valamiből. Még itt megbetegszel, a híja nekünk!

FIÚ: Szépen kérlek...

ANYA: Na, nem zargatlak, jó étvágyat!

FIÚ: Te nem is eszel?

ANYA: Csipegettem, míg főtt, de igazából nem vagyok éhes, fáj a torkom. *(egy ideig csendben ülnek, az anya egy falatot sem eszik)* Szóval be kéne segítened a takarításba.

FIÚ: Nem-nem, megoldom egyedül, találok valami rendeset úgyis.

ANYA: Nem is arról van szó, hogy ne találnál.

FIÚ: Akkor? Nem bírod, vagy mi az?

ANYA: Bírnam én, bírnam, de... Csak hát azt mondják... *(csend)* Szóval most lett meg az eredmény, és...

FIÚ: Milyen eredmény?

ANYA: Tudod, ez a köhögés, a rekedtség keserít már egy ideje... Hát elmentem, küldözgettek, vizsgáltak jobbra-balra. És na, hát, szóval az a helyzet, fiam, hogy gégerákom van.

FIÚ: És ezt csak így mondd?

ANYA: Hát hogy mondjam?

FIÚ: Nem tudom, de hát ez... És most?

ANYA: Nem akartalak ezzel terhelni, van elég bajod.

FIÚ: De mit mondanak? Mi lesz?

ANYA: Még nem sikerült átbeszélni a doktor úrral, holnapra kaptam időpontot.

FIÚ: Akkor... Intézem én a szomszéd lépcsőházat délelőtt.

ANYA *(megfogja a fiú kezét)*: Köszönöm, fiam, ez nagy segítség. Aztán majd csak lesz valahogy... Az ég áldjon bennünket. *(így maradnak kimeredve)*

IDEGEN *(a színpad előterében, a közönségnek, kezében egy golyóstollal mutogat, ellipsziseket ír le a térben, felvázolja az arányokat)*: Az általad Tejútként ismert csillagrendszer a Lokális Galaxiscsoport nevű halmaz egyik küllős spirálgalaxisa, melyben a Naprendszer és ezen belül a Föld is található. *(felállítja az anyát, majd megpörgeti a saját tengelye körül, s az önállóan forog, pályára áll a térben)* Ezzel eddig talán nagyjából tisztában is vagy. De arról már szeretsz elfelejtkezni, hogy ez csak egyike a Tejút milliárd bolygórendszerének, a galaxis Orion-karjának belső peremén, a központi fekete lyuktól 26 ezer fényévre kering ellipszis alakú pályáján. Átlagosan 800 ezer km/h pályamenti sebességgel nagyjából 226 millió évente tesz meg egy kört a galaxis központja körül, azaz ennyi idő alatt telik el 1 kozmikus év a csillagotok számára. *(az anyát megállítja, és feltessékeli a fiút, őt is megpörgeti, aki miközben saját tengelye körül forog, elkezdi körbejárni az anyát)*

Te meg közben ezen a kis légypiszoknyi semmin keringesz egy légypiszoknyi fénypont körül szemvillanásnyi ideig. Hiszen vegyük csak alapul a jelenlegi becsléseket, amely szerint ebben az univerzumban több mint 2000 milliárd galaxis található; mindeközben egy átlagos galaxisban 10 millió és 1000 milliárd közé esik a csillagok száma; és egy-egy csillaghoz több száz vagy több ezer égitest is tartozhat. Nagy a szórás, de próbálom úgy mondani, hogy legalább az összetettségét felfogd, ez a legtöbb, amit most elérhetünk. *(egy lézeres végű golyóstollat vesz elő, ellipsziseket ír le a fényével térben)* Ha galaxisokra lebontva középértékként egymilliárd csillaggal és csillagonként ezer egyéb égitesttel számolsz, és mindezek szorzatát a 2000 milliárd galaxisra érvényesíted, látni fogod, hogy 10^{24} , azaz mintegy 2 kvadrillió féle lehetséges közeg adott, ahol elindulhatnak az élet kialakulásával összefüggésbe hozható folyamatok. Persze ez nem csak szénalapon történhet, ahogy nálatok megesett, ebből adódóan a legtöbb létforma és minőség érzékelésére eleve képtelenek vagytok. És egyébként se gondold már olyan magabiztosan, hogy ennek az organikus vergődésnek, amit életnek nevezel, van bármiféle jelentősége. Az ezzel járó észlelés téged ugyan nem jogosít fel semmire. *(a lézert különféle távolságra lévő tárgyakra irányítja)* Ami él, ugyanúgy küzd a feltárlkozás és háttérbe húzódás közti ingadozás játéktérében, mint a többi rejtekező, majd megnyíló és újra visszazáruló tárgy e relatív mindenségben.

A dolgok csak annyiban vannak, amennyiben ellenállnak *(a lézerfény a fiúra, majd az anyjára irányul)*, és az ember bizony semmivel sem ellenállóbb, mint mondjuk egy vírus vagy egy kavics. Az, hogy az egyiket élőlénynek tekintitek, a másikat

hol így, hol úgy, a harmadikat pedig élettelennek, mit sem von el az utóbbiak érvényességi vagy hatóköréből. Egy vírus a gazdasejtbe épülve megfékezhetetlen folyamatok elindítására képes, a szervezet további sejtein keresztül más szervezethez is eljut, és közben kiterjedt pusztítást idézhet elő csak úgy mellékesen, átalakulásra bírva a dolgokat. Hogy ebből te mennyit tudsz felmérni, az a dolgok fennállása tekintetében mindegy. Mi hát akkor egy ember? *(leállítja az anya és a fiú forgását)*

Kizárólag a dolgok és viszonyaik léteznek, és egy elejtett kavics *(érintésére az anya gömbbe húzza össze magát)* semmivel sem érdektelenebb pontja a valóságnak, mint az az izzó tömeg *(érintésére a fiú széttárja karját)*, amely értelmet adott csökevényes és korlátozott hatóképességű látószerved kifejlődésének, mert hát az is csak egy leegyszerűsítő kognitív sémákkal dolgozó értelmet szolgál ki. Fel sem foghatod, a létformák milyen tágassága és a létezők milyen burjánzása az univerzum, de még ez is csak egyetlen buborék a multiverzum beláthatatlanul tágas rendszertelenségében. *(az anya és a fiú felegyenesednek, utóbbi jobb karját üdvözlésre emeli)* Most pedig megfogalmazódik benned az a nagyszabásúnak vélt, pedig valójában szánni való kérdéssor, amelyet szükségszerűen megválaszolatlanul hagysz: vajon hány bolygón is jelent meg akkor az élet, hányan tekinthettek szét közülük távlatosan a kozmoszban, és aktuálisan mennyi fajnak lehet reális célja meglátogatni éppen ezt a fontoskodó létformák által uralni próbált geoidot? Megnyugodhatsz, mert nem soknak, de a Tejútrendszer egyébként is a mi felségterületünk, és bár ti mint olyanok nem számítottok különösebben érdekesnek, a Föld természetesen évmilliók óta el van árasztva nanoszkopikus méretű intelligens szondákkal, hiszen maga a fejlődés, az itt lejátszódó mutációk sorozata, a lehetséges létformák és egyedek közti viszonyok bontakozása sok tanulsággal szolgál a faj fennmaradása tekintetében. A földi ökoszisztéma részeként – ti: állatok, növények, gombák, baktériumok, vírusok és egyéb objektumok – ezzel háláljátok meg nekünk, hogy vagytok.

2. jelenet

Az új helyszín egy rendelő. Az idegen maszkot, gumikesztyűt és fehér köpenyt vesz magára, egy fejről és nyaki részről készült röntgenképet nézeget a fény felé tartva, amikor az anya besétál.

ANYA: Jó napot, doktor úr!

IDEGEN: Kívánok, asszonyom, kérem, foglaljon helyet.

ANYA: Mit szól ehhez? Elkezdtek hullani az emberek itthon is. A mi bajunk meg már senkit se érdekel, igaz? *(nevet, majd köhögni kezd)*

IDEGEN: Dehogyan, most kell csak odafigyelni igazán. Tetszik tudni, milyen sokan visszaélnék a helyzettel.

ANYA *(rekedten)*: Jaj, ne is mondja, hallgatom az operatív törzsben, hogy bekopognak a csalók, és erőltetik az álteszteket. Meg a mindenféle kézmosókat, biztos látja maga is a Teleshopban, százszorosan áron árulják!

IDEGEN: Észnél kell lenni bizony. *(gúnyosan)* Most már legalább a katonák is kint vannak az utcákon, és mindenki biztonságban érezheti magát.

ANYA: Az biztos, doktor úr, hiszen azt mondják, háborúban vagyunk.

IDEGEN: De van-e, aki a nénire figyeljen?

ANYA: Ott van nekem az én kisfiam. Nem az a mindenfelé elmászkalós fajta, úgyhogy vigyázunk egymásra.

IDEGEN: Az jó, ha van kire támaszkodni.

ANYA: Hát tudja, nekem nincs is másom, csak a gyermekem. Na, de ne kíméljen, elfe-csegem itt a drága idejét...

IDEGEN: Mint már tudja, a szövetszövetminta-vizsgálat eredménye pozitív, a hangszalagok felett megjelent daganat, ami a rekedtséget és a köhögési ingert is okozza, rossz-indulatú.

ANYA: Értem én, de megmondaná, mi a fészkes fenéért vert meg az Isten engem ezzel?

IDEGEN: Asszonyom, megértem a zaklatottságát... Igazság szerint a tumoros megbete-gedések közt nem számít gyakorinak a gégerák, és elsősorban a férfiakat érinti, az ön esetében az erős dohányzás lehetett a fő előidéző ok, de az alkohol is rásegít-hetett. És sajnos a gégerák kezdetben teljesen tünetmentes, épp ezért...

ANYA: Igen, igen, de azt mondja inkább, mit tegyek! Túlélem, vagy mégis mi lesz?

IDEGEN: Először is nagyon remélem, hogy most már nem tetszik rágyújtani. Ha eddig nem történt volna meg, azonnal függessze fel a dohányzást, egyszerűen nincs más választása!

ANYA: Jó, maga könnyen beszél, negyven év után mégis hogy hagyná el? Megnézném én azt.

IDEGEN: Higgye el, ez lesz most a legkisebb gond, muszáj letenni!

ANYA (*indulatosan*): Na, azért csak ne tessék parancsolgatni nekem, nem vagyunk olyan viszonyban. (*köhögni kezd, majd rekedten*) Ennyi érzékenységet neveltek ma-gukba az egyetemen? Haldokló öregemberekkel így kell beszélni?

IDEGEN: Asszonyom, bocsásson meg, de szerencsére nem haldoklik. Ugyanakkor a sugárterápia helyett a sebészi beavatkozás látszik helyénvalónak, és figyelnie kell magára.

ANYA: Hát ki kell vágni belőlem? Jaj, Istenem, hogy teheted ezt!?

IDEGEN: Szeretném, ha tudná, hogy a szén-dioxid lézeres technikával a műtéti pontos-ság sokat javult az elmúlt években, így nem kell aggódnia, biztosan rendbejön. Ugyanakkor várhatóan teljes gégeeltávolításra lesz szükség, így a szervi funkciók jelentősen sérülnek.

ANYA: Ez mégis mit jelent?

IDEGEN: A beavatkozás után egy műgégét kell használnia a beszédképzéshez. (*mutatja*) Ez egy elektromos szerkezet, amit a nyakra került nyíláshoz érintenek a kommu-nikáció érdekében.

ANYA: Micsoda? Úgy érti, azt a lófaszt kell majd mindig a nyakamhoz nyomkodni?

IDEGEN: Ez elsősorban ijesztőnek hangozhat, de teljes értékű életet lehet élni vele...

ANYA: Teljes értékű életet? (*köhögni kezd, aztán krákogva*) Egy lyukkal a nyakamon!?

IDEGEN: Igen, valóban lesz egy kanül elhelyezésére alkalmas sztóma a nyakán, a lég-cső kivarrása a nyakra végleges, a légzést is ez biztosítja, és nem fogja akadályozni semmiben. A táplálás a sebgyógyulás után ismét a szájon át történhet majd.

ANYA: A sebgyógyulás után? Na, idefigyeljen, ha azt mondja, ez az egy megoldás van, én elfogadom, de ne várja tőlem, hogy jó képet vágjak a dologhoz, és nincs nekem pénzem, hogy borítékokat dugdossak a zsebébe, ezt jó, hogyha már most leszö-gezzük. Inkább akkor hagyjuk is az egészet.

IDEGEN: Asszonyom, ezt a műtőorvosával kellene tisztázni, aki az anyagi helyzete fényében minden bizonnal megértéssel lesz ön felé. Ugyanakkor egy pszichológussal szintén érdemes lenne mielőbb felvenni a kapcsolatot.

ANYA *(rekedten)*: Hát úgy látja, hogy megbolondultam, vagy mi?

IDEGEN: Bár ez Európának ezen a felén sajnos még kevésbé magától értetődő, de az orvostudomány ma már igyekszik az embert egészsként tekinteni. A lelki egészség épp olyan fontos, mint a fizikai kondíció. Egy ilyen műtét pszichésen is megterhelő lehet, különösen a következményeket figyelembe véve... Ezért már a betegségeknek ebben a fázisában érdemes lenne elindítani a terápiát.

ANYA: Hát ha így szokták, így szokták, nem tudok mit csinálni. De ugye nem fog ez nekünk sokba kerülni? A fiam is munka nélkül van otthon, tudja, milyen nehéz most, és még ez is...

IDEGEN: Természetesen beutalóval nem kell fizetnie, fel is hívom a kollégát, hogy külön figyelemmel legyen az ön irányába, a részleteket pedig majd egyeztetik.

ANYA: Jaj, hát, a fiam az agybajosok közt volt sokáig, és tudom én, hogy fontos munka ez, ne értsen félre, csak meglepett a dolog, de nagyon köszönöm, doktor úr.

IDEGEN: Igazán szívesen, és ezt vigye magával, kérem. *(átadja a papírt, kezét nyújt)*

ANYA: Ne haragudjon, maga megérti biztosan...

IDEGEN: Megértem, hát persze. Nyugodjon meg, rendben lesz. Minden jól!

ANYA: Isten áldja! *(kimegy)*

IDEGEN *(előre lépve, a közönségnek)*: A gégemetszett páciensekkel folytatott konzultációk során a doktorok és az ápolók rájöttek, hogy azok elég zárkóztak, a problémáikat nem akarják vagy nem is tudják megfogalmazni. A legtöbben rendszeresen nagy mennyiségű alkoholt fogyasztottak már a betegség előtt, ez arra enged következtetni, hogy feszültségeik oldására, feldolgozatlan lelki folyamatok leplezése érdekében igyekeztek elérni a megváltozott tudatállapotot. Ma már tudható, hogy a stresszhelyzetek, az életvitelbeli problémák igen nagy szerepet játszanak a betegség létrejöttében. Az orvostudomány is úgy látja, hogy a lelki étellel történő foglalkozás jogosságának elfogadása esélyt jelenthet a problémák hosszú távú kezelésében, a feloldozás érzésével szolgál. Kérdés, hogy mennyi értelme van egy olyan faj tagjai esetén a pszichés kondíció karbantartásával foglalkozni, amely hamarosan le kell, hogy mondjon az ökoszisztémán belül elfoglalt csúcsragadozói szerepről. Kénytelenek vagyunk belátni az alkalmatlanságát, és ezzel a kudarcral úgysem lesz képes megbirkózni. De a teljes kiiktatásra természetesen csak végső esetben kerül sor.

3. jelenet

A helyszín a panellakás, a fiú ingerülten mászkál jobbra-balra, majd leül a laptopja elé, kattintgat, csóválja a fejét, elkezd pornót nézni, épp belelendülne a dolgokba, amikor megjelenik a szoba egy árnyékos sarkában az idegen.

FIÚ: Te jó ég! Mi a faszom ez!? *(felpattan, kirohanna, de megmerevedik mozgás közben)*

IDEGEN: Légy üdvözlve, földi helytartó. Elnézést, hogy onanizációd kezdeti fázisában zavartalak meg, de a felfokozott figyelemszint ideális belépési pontnak bizonyult. Azért vagyok itt, hogy segítsék felidézni a kódot, aminek a kibontakoztatá-

sával évtizedek óta késlekedsz. Ebből világosan láthatod, hogy nem szeretnék ártani, a közös érdekünk vezérel, úgyhogy maradj nyugton. *(rövid csend)* Látom, megértetted, úgyhogy most újra mozoghatsz!

FIÚ: Ugye, megint csak képzelődöm? *(dörzsölni kezdi a szemét)* Nem, ez nem lehet, biztosan álmodok, ez a magyarázat. *(gyógyszerért nyúl)* Már megint egy zöld...

IDEGEN: Nem képzelődsz, és felesleges tovább nyomni magadba azokat, nem fognak segíteni. Eddig is csak tompítottak, gátolva ezzel a kód kibomlását. Ideje végre változtatnod az életeden!

FIÚ: Mégis hogy kerülsz ide megint, miért nem tudlak kiverni a fejemből?

IDEGEN: Bárhol megjelenhetek, nanoszkopikus szondákkal van tele a bolygók légköre, amelyek hiánytalanul közvetítik az információt, és képesek a csillagközi útra is, hogy a Tejút magjában található fekete lyuk közelébe férköznének.

FIÚ: Ha ez csak egy álom, akkor ez majd segít... *(beleöklözik a falba)* A rohadt...

IDEGEN: Hát nehéz veletek szót érteni a saját nyelveteken...

FIÚ: Tényleg itt vagy, és nem csak áltatom magam, igaz? Akkor nem vagyok őrült. Téged láttalak, amikor...

IDEGEN: Az úrhajón nem, az nem én voltam, de tudod milyen ez, olyanok vagytok nekünk ti is, mint nektek a kíniaiak, ahogy mondani szoktátok. Persze pontosabb lenne egy másik faj egyedeit említeni. Mint mondjuk a legyek, idegesítők és egyformák. Szóval ezen a kérdésen nem sértődök meg, ne aggódj. Nálunk már egyébként sincs akkora jelentősége az individualista öntetszelgésnek, amiben ti már jó ideje tapicskoltok. Egy hálózat részeként tekintünk a faj egyedeire, és a leágazásokra is.

FIÚ: Nem sokra emlékszem egyébként. A pszichiátrián keményen megdolgoztak. Igazából még most sem tudom, hogy épp magammal beszélek-e, vagy tényleg itt vagy.

IDEGEN: Igen, azt látom.

FIÚ: Nem hívhatom be anyát? *(hangosabban az ajtó felé)* Anya!?

IDEGEN: Ne!

FIÚ: Biztosan megnyugszik, ha látja, hogy nem vagyok zakkant.

IDEGEN: Nem, felejtse el, nem beszélhetsz neki rólam.

ANYA *(benyitva)*: Igen, mi a baj, kisfiam?

FIÚ *(elállja az útját)*: Semmi, semmi, csak nem találtam a kézkrémet. Azt hittem, kivitte, de már megvan.

ANYA: Jaj, hát akkor nem is zavarok...

FIÚ: Köszí, köszí azért! *(bezárja az ajtót)* Jó-jó, látod, tudom kezelni a helyzetet, de azért jó lenne elmondani. Megnyugodhatna végre, hogy nem egy hülye gyereket nevelt. Tudod, én mindig is éreztem, tudtam, hogy dolgom van, hogy meg kell mentenem a Földet, tudtam, de ezek a szemetek mindent megtettek, hogy kiirtsák a fejemből.

IDEGEN: Nem is a jó végén fogtad meg a dolgokat. Hasonló félrecsúszások történtek a másik 10 ezer helytartóval, vagyis majdnem minddel. Lenyűgöző, hogy az elmúlt évszázad történelmi eseményei milyen visszahúzódot idéztek elő. Az újabb generáció helytartói közül Greta Thunberg volt az egyetlen, aki megfelelő hatásfokon kezdte el kibontakoztatni a kódot.

FIÚ: Mi, azt mondod, hogy ő is a ti megbízásotokra dolgozik?

IDEGEN: A megbízásunkra? Végül is fogalmazhatsz így, egy leágazás részei vagytok. De mivel ti elfecséreltétek az elmúlt évtizedeket, egyedül nem jut valami sokra.

FIÚ: És mi a helyzet Soros Györggyel, tényleg kapcsolatban van veletek, vagy ez csak konteózás?

IDEGEN: Erről nincs felhatalmazásom nyilatkozni, egyébként is messzire vezetne.

FIÚ: De mégis hol rontottam el? Szelektíven gyűjtöm a szemetet, nem eszek húst, és csak tömegközlekedéssel jövök-megyek. Hát mit tehetnék még? A magam szintjén ennyire futja.

IDEGEN: A magad szintjén? Még hogy a magad szintjén... Felesleges tovább erőlködni. Ezekkel a gyermeteg, öntetszelgő gesztusokkal már nem lehet hatást elérni. Ezt az esélyt elvesztettétek, most már nem oldható fel a helyzet a beavatkozásunk nélkül.

FIÚ: De hát én tényleg mindent megtettem, a legtöbbet feleennyit sem vállalnak...

IDEGEN: Helytartóként a ti feladatotok lett volna a kód elterjesztése, és a vírusszerűen szétáradó aktivitással még jelentősen csökkenthettétek volna az emberi faj burjánzásával előállt károkat.

FIÚ: Egyáltalán miért érdekes nektek, hogy mi történik itt? Hatással vagyunk a kozmikus történésekre, a bolygókra, vagy mi? Félték ettől a pusztítástól, amit mi emberek végzünk?

IDEGEN (*felnevet*): Ez egy légypiszoknyi bolygó, semmit sem jelent!

FIÚ: De hát olvastam, hogy a Hirosimára és Nagaszakira ledobott atombombák hatására élénkült meg a kozmikus figyelem irántunk, azóta sokkal több az ufómegfigyelés.

IDEGEN: Ugyan, nem vagytok hatással ti semmire, ami a légkörön túl van. Kevés töletek érdektelenebb dolgot találni az univerzumban, de persze nem tagadhatom meg a dolgok egyenlőségének elvét, úgyhogy maradjunk annál, hogy csak annyira van hatásotok a Naprendszeren kívüli eseményekre, mint a szemedbe fújó pornak vagy egy hajszálnak az ebédedben.

FIÚ: Akkor meg miről szól ez az egész, miért kerestél fel, hogy tehetnék többet?

IDEGEN: A bolygó funkciója az elődeink célkitűzése szerint az, hogy a mi fajunk fennmaradását szolgálja, lehetővé téve az ökoszisztémákban zajló események megfigyelését, a tanulságok átsajátítását, a genetikai frissítést.

FIÚ: Ezzel azt akarod mondani, hogy eleve ti teremtetétek a földi életet?

IDEGEN: Bizonyos pontokon elindítottunk folyamatokat, előidézünk mutációkat, pontosabban az elődeink. De az emberi ágensek egy része lassan a jóslhatóságot és a vizsgálatokat gátló tényezővé vált.

FIÚ: Ha ilyen hatalmas erővel rendelkező faj vagytok, mégis mi szükségetek egy bolygón kísérletezni évmilliókon át? Nem tudnátok egyszerűen mesterséges intelligenciával pillanatok alatt lefuttatni ezeket az alternatív lehetőségeket?

IDEGEN: Ki mondta, hogy nem ez történik éppen?

FIÚ: Most komoly, csak egy program részei vagyunk?

IDEGEN (*hűhögős kacagással*): Ugyan már, ugratlak, de a hiedelemvilágaitokkal meg a spekulációitokkal most nem tudunk érdemben foglalkozni, fontosabb dolgokra kell koncentrálnunk.

FIÚ: És mi lenne az?

IDEGEN: Még nem vagy kész rá, hogy szembesítselek azzal, pontosan mit is kell véghez vinned, mert a kód mélyre húzódott vissza benned.

FIÚ: De mégis mit kellene tennem, hogy előcsalogassam?

IDEGEN: A legtöbb, amit tehetsz, hogy megpróbálsz felszabadítani magadban, amit eddig lefojtottál, és többet ne add marokszámra azokat a bogyókat.

FIÚ: De akkor még van esély rá, hogy megmentjük a természetet?

IDEGEN: Nincs olyan, hogy külön természet, külön ember. Egyrészt sosem voltak függetlenek a környezetektől, másrészt együtt pusztultok és áramlotok, csak hát kollektív szereptévesztésben vagytok. Az emberekre áttejedő vírusok, a kialakuló járványok a felélési folyamatra érkező válaszreakciók.

FIÚ: Valahogy így láttam eddig is.

IDEGEN: Ettől még ne érezd magad annyira késznek. Fenyegető idegenként kerül elétek az, ami számára ti egyszerű gazdatestek vagytok, semmi több. Sőt, számukra komplexumként érdektelenek vagytok, lényegében csak az RNS-ük sokszorítására képes sejtjeiteken keresztül léteztek.

FIÚ: Távoli idegenek.

IDEGEN: Fel kell tárulkoznod e radikális másság előtt, meg kell nyitnod magad a katasztrófával előállt helyzetnek, és be kell kapcsolódnod ebbe a gyönyörű rombolásba!

FIÚ: Ez meg mi a fenét jelentsen?

IDEGEN: A menekülés helyett add át magad a rendetlen szépségnek, lakd be ezt a látzólagos haldoklásában is újratermelő világot!

FIÚ: De hogy fér ez össze a világ harmonizálásával?

IDEGEN: Ki beszél itt harmóniáról? A folyamatos változás és a véletlenek sora ural mindent. A helytartók feladata az általános fajközpontúság megkérdőjelezése, és azon erők kiiktatása, akik ennek ellenében dolgoznak.

FIÚ: De honnan tudjam, mi vagy ki ellen harcolunk?

IDEGEN: Először is szabadulj meg a magad köré épített korlátoktól!

FIÚ: Felkutatom és kibontakoztatom a kódot, jelentsen ez bármit is. De kérni akarok valamit...

IDEGEN: A kód kiteljesülését gátló esemény volna, ha beavatkoznék a testi folyamataiba, nem tehetem.

FIÚ: Ha segítesz, én is segítségre leszek bármiben!

IDEGEN: Ami veled történik majd, a te felszabadulásodról szól, maga lesz a jutalom, úgyhogy nem tartozom neked semmivel.

FIÚ: Azért nem lehetne valahogy mégis? Hálás lennék...

IDEGEN: Hála? Azzal most nem sokra megyünk, engedd inkább feltörni a mélyre száműzött rendetlenséget! És most már folytathatod ott, ahol abbahagytad, mielőtt megzavartalak.

FIÚ: Ja, hát kösz... Tudva, hogy szondák figyelnek közben, nem sok kedvem maradt.

IDEGEN: Pedig egész populációk várják kíváncsian minden ismétlődő mozdulatod... Olyan ez, mint egy tudományos valóságshow, de ez az összes fiziológiai reakciódhoz hozzáférést biztosít. Az embernek egyelőre fogalma sincs, mi az igazi, minden érzékszervet stimulálni képes, a személyesség korlátjaitól megszabadító szórakozás.

4. jelenet

Helyszín a panellakás, az anya fotelbe süppedve ül a tévé előtt, egyik kezében a távirányító, a másikban cigarettá.

ANYA: Már megint ezek a tetves migránsok. Ezek hozták ránk a bajt, hogy miért nem képesek megülni a maguk kis barna seggén? (csend) Nincs elég bajunk e nélkül is? Még velük is állandóan háborúzzunk. Hát ilyen... (dühösen kikapcsolja a tévét, kezébe

veszi a telefont) Jó napot kívánok! Csak azért telefonálok, hogy akkor tetszik-e tudni fogadni így a műtét előtt?

IDEGEN *(a színpad előterében)*: Az előírások fényében már nem fogadhatunk személyesen beteget, esetleg Skype-on vagy Messenger-beszélgetés formájában megfelelne önnek?

ANYA: Micsoda? Szájon? Meszendzsem? Nincs nekem olyanom, kérem szépen, ne tessék haragudni, de öreg vagyok az ilyenekhez. Tessék már fogadni rendesen, ha megoldható, nagyon sokat jelentene! Nem találkozok én már senkivel, csak a fiammal, tessék elhinni.

IDEGEN: De hát éppen az ön egészsége miatt lenne fontos az óvatosság.

ANYA: Nem kell ám értem aggódni, na, meghálálom a kedvességét!

IDEGEN: Hát, nem is tudom...

ANYA: Még most, amíg rendesen tudok beszélni *(mesterkéltén krákogni, majd köhögni kezd)*, most kéne találkozoznunk, aztán nem lesz alkalmam így formálni a szavakat, tetszik tudni...

IDEGEN: Rendben asszonyom, tekintettel a helyzetére, kivételt teszek. Kérem, fáradjon be a rendelőbe a beutalóval.

ANYA: Tudna olyan hipnózt is csinálni esetleg? Nagyon nehezen bírom felidézni a régi dolgokat, és hát nagy segítség volna azelőtt, hogy elvennék a hangomat.

Belép a fiú, az anyja csendre inti, mielőtt megszólalna. A fiú lerakja a felmosót, elindul kezét törölni.

IDEGEN: Tudok, igen, de ennek lehetőségét tegyük függővé attól, hogyan alakul a beszélgetés, rendben? Meglátjuk, valóban szükség van-e regresszióra.

ANYA: Köszönöm szépen, akkor holnap találkozunk!

IDEGEN: Viszonthallásra!

ANYA: Szép napot, doktor úr!

FIÚ: Na, mi a helyzet?

ANYA: Már megint nincs rajtad se maszk, se kesztyű, az a helyzet!

FIÚ: De már mosom is kezem-lábam, ne aggódj már!

ANYA: A pszichológussal beszéltem.

FIÚ: Minek?

ANYA: Minek, minek? Neked is segítettek, nem?

FIÚ: Nekem? Azt a segítséget nem köszönnéd meg, amit én a pszichiátrián kaptam, de a pszichológus legalább nem a gyógyszerekre hárítja a felelősséget. Azok a rohadt szemetek bezzeg...

ANYA: Na, ne idegesítsd már magad!

FIÚ: Eldöntöttem, hogy nem szedem tovább ezeket, most már tudom, hogy többet ártott, mint használt...

ANYA: Miket beszélsz?

FIÚ: Mindent lelassított bennem, visszafogott, azóta már ki tudja, hol tartanék. Lehet, hogy ez az egész helyzet tényleg rajtunk múlt, és én is tehettem volna a magamét, de ezek nem hagytak cselekedni. Félresöpörtek bennünket, akik igazán tehetnénk a világért. Ez az ország meg aztán a pöcegödör közepe most már. Az előbb szavazták meg a felhatalmazási törvényt, temethetjük a demokráciát.

ANYA: Meg vagy te zavarodva, fiam!?

FIÚ: Most kezdem csak tisztán látni a dolgokat. Ilyen ez, ahelyett, hogy a magamfajták kezükbe vennék az irányítást, örültek döntenek mindenről. Meg is van az eredménye.

ANYA: Szerintem pihenned kéne, nem tesz jót ez az állandó bezártság.

FIÚ: Milyen bezártság? Épp most jöttem haza.

ANYA: De hát itt takarítottál a lépcsőházban, meg a szomszéd tömbben, nem? Az nem nagy kimozdulás, még fény se érte az arcod, pedig milyen szépen süt a Nap.

FIÚ: Nem érdekel engem, attól nem lesz beljebb semmi, hogy teszek két kört a tömbök körül. Csak újabb kitérők, időpazarlás.

ANYA: Ebben a szép időben? De hát akkor mégis minek van értelme?

FIÚ: Azt még nem tudom, de rá fogok jönni.

ANYA: Mondjuk annak, hogy szépen beszélj anyáddal, amíg még lehet, nem? *(csúnyán köhögni kezd)*

FIÚ: De hát nem lesz semmi baj. Azt mondta a doktor, igaz?

ANYA *(rekedten)*: Az nem elég baj, hogy elveszik tőlem, amit most hallasz?

FIÚ: Mennyivel őszintébb volna mindig csak hallgatni.

ANYA: Most miért csinálod ezt?

FIÚ: Mégis mi értelme ennek az egész színjátéknak, ha úgysem mondjuk ki, amire gondolunk?

ANYA: De nagy gondolkodó lettél. *(nevet)* Nem magyaráznád el rendesen, hogy én is megértsem?

FIÚ: Szerinted mire gondolok?

ANYA: Ne hozd elő ezt, kérlek, legalább legyél tekintettel...

FIÚ: Mindig van valami kifogás. Mintha nem érdemelném meg, hogy tudjam.

ANYA *(komoran)*: Miért nem elégszel meg velem, fiam?

FIÚ: Nézz rám, itt vagyok negyvenévesen, egy szaros panel zárószintjén élek veled, mindenki hülyének néz, mert összevissza pletykálsz, egy barátom se maradt... Ha legalább lenne egy minta vagy valami viszonyítási pont, ha rossz is, de érted...

ANYA: Ne mondj már ilyeneket... *(köhög)*

FIÚ: Köhögj, azt bezzeg tudsz, köhögni, ahelyett, hogy beszélnél értelmesen. Szégyen ez a hely, ez az élet. Te mégis mit gondolsz, nekem erre volt szükségem?

ANYA *(keservesen sírni kezd)*: Istenem, fiam, fiam, hagyd már abba, kérlek, hagyd abba! *(az asztalt csapkodja, majd ráborul)*

FIÚ *(odamegy, és karon ragadja)*: Anyukám, ne sajnáltsd már magad, inkább lennél már egyszer őszinte végre, ha már folyton az Istent emlegeted!

ANYA *(lassan felkelve)*: Eressz már el! Hát legyen, ha ennyire tudni akarod, elmondom, nem érdekel most már, elmondom.

FIÚ: Mondd akkor!

ANYA: De nem úgy van a dolog, ahogyan gondolod, minden egészen másképp van.

FIÚ: Nyögd már ki!

ANYA: Nem tudom, hogy ki az apád, halvány lila fogalmam sincs, ez a helyzet!

FIÚ: Ez meg mit jelentsen?

ANYA: Mégis mit hittél, miért nem tudok neked képeket mutatni? Miért nem mondok semmit?

FIÚ: Hát, nem tudom... Azt hittem, mindent eltüntettél, mert meggyűlölted.

ANYA: Magamat, fiam, magamat gyűlöltem meg, hogy ezt sikerült, ennyit. Hogy itt toporgunk negyven év után is. Mert visszatartottalak...

FIÚ: Nem erről van szó, de mégis mi az, hogy nem tudod, ki?

ANYA: Fiam, nagyanyádék nagyon szegények voltak, és én ki akartam kerülni abból a nyomorból, nem voltam elég óvatos, elmentem a városra, és nem volt, aki úgy vigyázzon rám, mint én rád, mindenféle dolgokba belevittek.

FIÚ: Mégis mibe?

ANYA: Sokféle férfival összehozott a sors, és nem mindig voltam beszámítható, rossz társaságba keveredtem, nem úgy alakultak a dolgok.

FIÚ: Te most azt mondd, hogy...

ANYA: Legyen már elég mára, ne feszegessük ezt.

FIÚ: Mármint te komolyan...

ANYA: Fiam, annyira megbántam az egészet, hidd el, nagyon szégyellem magam. De most könnyebb, hogy elmondtam legalább, csak kérek, ne gyűlölj és ne szenvedtess tovább!

FIÚ: Mégis miért kellett megtartanod ezek után, miért nem vetettél el?

ANYA: Amikor kiderült, nagyanyádhoz mentem, és rábízta magam, akkoriban nem igazán voltam képes átlátni a helyzetem.

FIÚ: Szóval egy besikerült zabigyerek vagyok, hát, mindjárt elhányom magam...

ANYA: Ne mondj ilyet, nekem te vagy a legfontosabb!

FIÚ: Az, és ezt pont ma kellett megtudnom, ennyi könnyörgés után.

ANYA: Annyira sajnálom, fiam, de így lettél nekem te, ezzel az egész borzalommal, ami volt, és ez a legfontosabb, hogy vagy. Megváltoztattad az életem! És nagy dolgok várnak még rád.

FIÚ: Nagy dolgok, az, hát, egy rohadt nagy szarás, az hiányzik nekem, igazad is van. Jaj, hát most iszonyatosan bebasznék, de nem akarok másnaposan ébredni az autokreténista rendszer első napján.

ANYA: Ne politizálj már, abból csak a baj van. Gyere, akad egy kis dugipálinkám, igyunk egy kupicával. *(már veszi is elő)* Na, ne kérsd magad!

FIÚ: Hát igyunk akkor, legalább lefertőtleníti a torkunkat.

ANYA: Én a kezemet is ezzel lögybölöm le mindig, mikor hazaérek. Igyunk a miniszterelnökönkre, hogy tartsa meg nekünk erőben, egészségben az úr, és védelmezzon bennünket minden rossztól!

FIÚ: Nem hiszem el, hogy te tényleg benyeled ezt a maszlagot... Szétlopják az országot, a csillagokat is lehazudják az égről!

ANYA: Ne mondd már. Mégis ki csinálná ezt jobban? Azok is loptak, ezek legalább megvédenek bennünket az idegenektől!

FIÚ: Ja, hogyne, idegen erő, az... Legalább a Soros tényleg áldoz a vagyonából hasznos célokra, nem stadionok tenyésznek az agya helyén.

ANYA: Nem, mi? Az csak telepíti át a migránsokat, adja nekik a csomó pénzt, hogy jöjjenek ide a nyakunkra.

FIÚ: Most ad egymillió eurót Budapest megsegítésére a vírushelyzet miatt, ő is itt született, és benne legalább van felelősségérzet a szülőhazája iránt.

ANYA: Azt, persze, ravasz egy alak ez, a gonosz árnyékbirodalmat építi, ki tudja, mit akar, lefizet az mindenkit, csak tüntessenek összevissza. Könnyű neki a dollármilliárdjaival. De ne politizáljunk, mert csak megint összeveszel velem!

FIÚ: Ó, anyám, mit tudsz te a könnyűségről... *(itt megmerevednek)*

IDEGEN (*a színpad előterében, a közönségnek*): A szexualitás tabuit a 20. század közepén még meglehetősen szigorúan kezelték Magyarországon is (*odamegy a nőhöz, és előránt egy fémpálcát, azzal mutatja*), a szoknyák térdig vagy térd alá értek, a házasság előtti nemi élet nők esetén megbélyegzéssel járt, és a szocializmus térnyerésével csak tovább erősödött a képmutató szemérmesség. A prostitúciót üzletszerű kéjelgésnek bűncselekménynek minősítették, ha valakit rajtakaptak, akár egy évig terjedő szabadságvesztéssel is büntethették. De aki a normáktól akárcsak öltözködésében is eltért, a társadalmi megvetés tárgyává, pletykák áldozatává vált. (*be-mozdítja a nőt, aki elkezd erotikusan mozogni*) Ugyanakkor a 70-es évekre a nemi életre nevelés bekerült az érintőlegesen oktatandó iskolai témakörök közé, és a magazinok, filmek is egyre inkább láthatóvá tették a meztelen női testet. Micsoda fellelegzés volt! Az ifjúsági szubkultúrákról, galerikról elterjedt híresztelések ekkorra már rendesen borzolták a korabeli konzervatív közvéleményt. A kisebb-nagyobb települések rendezetlen közösségeiből kiszakadt lányok rendszerint a jobb életkörülmények reményében kezdtek bele a szexiparba, megváltást vártak tőle. A kuncsaftok büntethetősége, kilétük kérdése viszont soha nem merült fel. (*a fiúnál motorikus kézmozgást indít be*)

A pornóipar számára sem különösebben érdekes, kik ülnek a monitorok előtt, csak a számok számítanak. Számok, túl a nullákon és egyeseken. Az utóbbi hetekben bevezetett intézkedések eredményeként előállt életmódváltás remekül kimutatható a világ legnagyobb pornóoldalának statisztikái alapján. Orbán Viktor két nappal a nemzeti ünnep előtt jelentette be, hogy a rendkívüli helyzet miatt többek közt az iskolák is bezárnak, a lakosság a március 15-tel berekesztett hétvégét még igyekezett közösségileg kihasználni, de aztán eljöttek az otthon tanuló, úgynevezett home office-os hétköznapiak. Mindenki a kishalálba menekült, és keddre a magyarok 8,9%-os forgalmonövekedést produkáltak az átlaghoz képest a *PornHub*-on, de a többi hasonló felület is korrekt profitot hozott. Ez persze még sehol sincs az olaszok eredményéhez képest, akik már március 11-én 57%-os emelkedést értek el. Az eredményhez ezúton is gratulálunk nekik! Az előző évben világszinten 42 milliárd látogatást regisztráltak a világhíres pornóoldalon, de 2020-ban az új koronavírusnak köszönhetően, amely közben pornókeresőszóként is rendkívül népszerű lett, minden eddigit felülmúló rekord születik.

5. jelenet

A helyszín pszichológusi rendelő. Az idegen sportzakót, maszkot és hipszter szemüveget vesz magára, előkap egy könyvet, keresztbe veti a lábát és olvas.

IDEGEN: Kezét csókolom, asszonyom!

ANYA: Üdvözlöm, nagyon köszönöm, hogy még így is fogadott.

IDEGEN: Igazán nincs mit. Tessék helyet foglalni!

ANYA: Ez igazán nagy dolog, tudom én, hogy már nem lehet elérni senkit sem. Tetszik tudni, eléggé zavarban is vagyok. Meglepett, hogy iderendelt a doktor úr magához. (*odaadja a papírokat*)

IDEGEN: De hát ön kérte, hogy személyesen találkozzunk.

ANYA: Jaj, nem magára, a rendes doktorra gondoltam, na, mármint érti... De ha már így alakult, köszönöm, hogy fogadott.

IDEGEN: Ne érezze magát zavarban! Manapság sokan csak a lelki egészségük megtartása érdekében keresnek fel pszichológust, és egy ilyen súlyos betegség esetén különösen fontos számot vetni a saját félelmeinkkel, bizonytalanságainkkal, ebben igyekszem segítségére lenni.

ANYA: Igen, gondolkoztam is ezen, csak tudja, nálunk nem volt ez ilyen nyíltan kezelve soha. Mármint mi még nem ehhez szoktunk, hogy csak így kibeszéljük a dolgainkat idegenek előtt. Apám jól a szánkra is csapott volna. *(nevet)* De az még egy másik világ volt.

IDEGEN: Nem kell aggódnia, természetesen kettőnk közt marad, amit megoszt velem a terápia folyamán. A titoktartás szigorú alapelvünk.

ANYA: El is várom, jaj, de hát, most eszembe jut, milyen csúnya dolgokat láttam már a diliházban, nem csoda, ha ezeket nem verik nagy dobra maguknál.

IDEGEN: Mármint úgy érti, kezelték korábban pszichiátrián? *(elkezdi nézegetni a papírjait)* Nem látom nyomát a kórtörténetben.

ANYA: Nem engem, hanem a fiamat. Mindenféle tévképzetek miatt. Azt gondolta, elrabolták, és megszállottan hajtogatta, hogy meg kell váltania a világot, folyamatosan ment volna, de azt sem tudta, hova. Jaj, de máris miket elfecsegek itt. *(köhög)*

IDEGEN: Ne aggódjon, kérem, bennem bátran megbízhat, higgye el. Bármit elmondhat, ami nyomasztja, azért vagyok, hogy segítségére legyek. Van egyébként kivel megosztani a gondjait a hétköznapiakban? A fiával jó a kapcsolata?

ANYA: Okos gyermek, de hát nem tagadom, nehéz élete volt, elég zárkózott lett, nemcsak velem, másnak se nyílik meg. Mindig is így volt, tudja, apa nélkül nőtt fel.

IDEGEN: Akkor egyedül nevelte, nehéz lehetett önnek is. Ha jól vettem ki a szavaiból, akkor az ön apja szigorú férfi lehetett. Hogyan befolyásolta ez a minta a nevelésben?

ANYA *(rekedten)*: Az apám!? *(köhögni kezd)* Egy állat volt, hogy az Isten verte volna meg! Ma tán a börtönben végezné. De végül úgylis oda került, ahova való, és már ott ég az idők végezetéig.

IDEGEN: Nem értették meg egymást? Esetleg közvetlenül is ártott önnek, vagy valakinek, akit szeretett?

ANYA: Erről nem akarok beszélni, kérem, ne erőltesse!

IDEGEN: Természetesen, semmit nem siettetek. De mondja, a betegségével kapcsolatban milyen érzései vannak? Mire gondolt, amikor kiderült, hogy gégerákos?

ANYA: Mintha egy sötét, kiszáradt kútba borítottak volna. Nagyon ijesztő, hogy többé nem szólalhat meg a megszokott hangomon. Szédülés fog el, amikor arra gondolok, hogy majd egy gépi valamit kell a lyukas nyakamhoz emelni, hogy szóljon helyettem. Ráadásul most ez a bezártság is, meg a vírusveszély, jaj, hát hogy lesz ez így? Mi van, ha megfertőz valaki a kórházban?

IDEGEN: Azt gondolom, annak örülni kell, hogy ilyen hamar kapott időpontot, keveseknek adatik meg, túlesik a nehezen, s kezdheti újjáépíteni az életét, ez egy lehetőség is.

ANYA: És ha úgy elszabadul a helyzet, hogy senkit nem érdekelnek majd az öregek? Ha mi leszünk a beáldozhatók?

IDEGEN: Persze nem egyhamar ül el a vészhelyzet, s az egészségügy csak egyre leterheltebb lesz, de a rendelkezések jó része épp az idősek épségét szolgálja, és biztos vagyok benne, hogy a későbbiekben is marad ez a humánus vezérelv. A fiára is számíthat a felépülés során, igaz?

ANYA: Igen, ő ott lesz nekem, tudja, együtt élünk. Magának van gyereke? Nem szabad sajnálni a ráfordított időt, meghálálja az. Most ő végzi a munkát is, takarít helyettem. Legalább leköti magát.

IDEGEN: Vannak konfliktusaik?

ANYA: Tudja, évtizedek óta hordoztam magamban azt a terhet...

IDEGEN: Milyen terhet?

ANYA: Hogy nem tudom, ki az apja. Csak nemrég jutottam el oda, hogy ezt nem tarogathatom tovább. Már azt éreztem, beleőrülök, hogy folyton ezzel nyaggat.

IDEGEN: Mégis mi az oka, hogy nem tudja azonosítani az apa személyét?

ANYA: Hát nem volt éppen a legrendezettebb időszakom, amikor kiderült, hogy...

IDEGEN: Úgy érti, több férfival is létesített szexuális aktust akkoriban?

ANYA: Az egy más világ volt, és én nagy tervekkel jöttem a városba. Szerettem volna szép ruhákat, nyugodt életet, hogy minden meglegyen, ami addig hiányzott. Úgy alakult, hogy jött ez a lehetőség, egy férfi a szárnyai alá vett, és hát összehozott olyanokkal, akik...

IDEGEN: Akik anyagilag segítették?

ANYA: Akik segítettek bizonyos dolgokért cserébe. Nem vagyok én erre büszke, higgye el.

IDEGEN: És hogy reagált a fia, mikor mindezt elmondta?

ANYA: Nem is tudom, meglepődött, de nem esett nekem egyáltalán. Ez is valami. Sőt, ittunk rá egy pálinkát, szóval megbékélt az ő lelke is, azt hiszem. Már engem sem kínoz ez a dolog annyira. Meg azért neki nem részleteztem így.

IDEGEN: Lelki kötődés is kialakult ön és a partnerei között?

ANYA: Voltak visszatérő vendégek, de a komoly kötődést mindig is kerültem. Valahogy igyekeztem olyan szintre hozni az agyam, hogy ez fel se merüljön.

IDEGEN: Alkohol vagy más dolgok segítségével?

ANYA: Főleg alkohol.

IDEGEN: Ma is vannak gondjai az alkohollal?

ANYA: Gondjaim? Inkább a szövetségesem lett a gondokkal szemközt, valahogy aludni kell.

IDEGEN: Meg ott a cigaretta is.

ANYA: Igen, de most mit csináljak. Már maga is kezdi az okoskodást?

IDEGEN: Az a fontos, hogy szembenézzon a ténnyel, a betegsége részben ezek következménye, ugyanakkor az önhibáztatás nem jó stratégia. Azzal tehet a legtöbbet, ha leszámol velük, ez egy újabb eszköz a továbblépéshez, a régi sebek begyógyításához. Tény, hogy egy ekkora változás hatással van a betegek énképére, de folyamatosan segítem majd, ezzel számolhat.

ANYA: Nincs nekem büntudatom. A fiamat sajnálom azért persze, tudja, már csak ő van nekem. Sosem szerettem mást. Azért akarom ezt a hipnózis dolgot, mert hátha ez segít rendet tenni a fejemben, s akkor neki is többet mondhatok. Ha mégis rosszul alakul ez a műtét, ne úgy menjek már el...

IDEGEN: Nem hiszem, hogy a műtét miatt aggódnia kéne, de készültem erre a felvetésre a telefonbeszélgetésünk után. Akkor még nem volt hipnotizálva, ha jól értem...

ANYA: Nem még, csak, tudja, olvastam ezt-azt. *(köhög, aztán rekedten)* És nagyon érdekesekeket írtak róla a *Blikk*ben vagy hol, ezért is gondoltam.

IDEGEN: Akkor először is szeretnék mondani néhány szót a technikáról. Fontos tisztázni, hogy ebben nincs semmi mágia, és nem is egy idegen érzésre kell számítani, kicsit hasonlót él át az ember ébredéskor is, ezt a különös lebegést. A közhiedelemmel ellentétben nem lehet olyanra rávenni senkit, amire amúgy ne lenne képes.

ANYA: És mi van, ha aztán úgy maradok, mint egy hulla?

IDEGEN: Asszonyom, nyugodt lehet, akkor is fel fog ébredni, ha én közben szívrohamot kapok. *(nevet)*

ANYA *(mosolyogva)*: Azért csak ne most tessék szívrohamot kapni!

IDEGEN *(még nyugtatóbb hangon)*: A hipnózis minden résztvevőtől összpontosítást követel, és a kliens képzelőerejét rendkívül igénybe veszi. Megnyugtatózásra mondom, hogy szakember kezében a hipnózis teljesen veszélytelen. Csak engedje hatni a szavaimat, hadd bontakozzanak ki a mondatok, mint egy film, hisz a tudatalatti nyelve a képek áradata. Minél részletesebben képzelem el a célt, annál hamarabb érzi majd a hatást, de semmiképp ne erőlködjön, a gondolkodás eltéríti a figyelmet.

ANYA: Rendben van, akkor kitakarítok a fejemben gyorsan. *(köhécsel)*

IDEGEN: Most ismertem a hipnózis szakaszait, jelenleg az elsőben vagyunk, aminek a célja a közvetlenebb bizalmi kapcsolat megalapozása, a következőben arra kérem majd, hogy rám koncentráljon, s ne hagyja, hogy külső tényezők eltérítsék figyelmét. A harmadik szakaszban elengedi magát, ráhagyatkozik arra, amit mondok. A negyedikben megkapja a megfelelő szuggesztiókat a cél eléréséhez, s ezeket képekké alakítja. Az ötödik szakaszban ezeket elmélyítjük. A hatodik szakaszban pedig visszavezetem önt ebbe az éber állapotba. Van esetleg kérdése?

ANYA: Akkor igazán elő tud hozni olyasmiket is akár, amikre nem emlékszem most?

IDEGEN: Igen, ennek nagy a valószínűsége. Csak az én szavaimra figyeljen. Kezdődhet az előkészítő gyakorlat. Hunyja le a szemét, összpontosítson valamely kellemes fiatalkori emlékre, és részletesen képzelje maga elé a jelenetsort, tegye jelenvalóvá az akkori hangulatot. Néhány perc múlva megkezdjük a hipnózisindukciót. *(csend)*

ANYA *(lassan, szakadozottan)*: Látom, ahogyan játszunk a testvéreimmel a kertünkben, a díófa alatt állunk, és apánk nincs otthon, mert napszámban távol kapott munkát, és anyánk odajön, és megérinti az arcom kedvesen, már este van. Milyen kevésszer mert ilyen szabadon lenni velünk, gondtalanul figyelni bennünket. Csak úgy kacagott felfele az égre, és a tiszta égbolton, mint ezernyi kacsintó szem, felragyogott a Tejút. Ilyenkor tudtuk, hogy figyel ránk a jó Isten, és mertük szeretni egymást.

IDEGEN *(az anya mögé áll, elé szemmagasság felett golyóstollat tart, mozgatja jobbra-balra, és nyugodt hangon mondja)*: Most nyissa ki a szemét. Teljesen nyugodt, egyenletesen lélegzik, minden lélegzetvétellel mélyebbre és mélyebbre süllyed. Összpontosítson a fixációs pontra, semmi nem terelheti el a figyelmét. Csak erre a tollra néz, egyre fáradtabb a szeme, egyre és egyre fáradtabb. *(közben lassan lefelé mozgatja a golyóstollat)* Szemhéja becsukódik, egyre gyakrabban lecsukódik, és most már képtelen nyitva tartani. Lecsukódott a szem, és zárva marad. Nyugodt és ellazult, egyre mélyebbre süllyed ebbe a kellemes állapotba. Mélyebbre és mélyebbre. *(csend)* Most már egészen feloldódott, amit csak mondok, engedelmesen végre fogja hajtani. Minden szavam kiolthatatlanul bevésődik tudatalattijába, és ennek megfelelően fog cselekedni. Nem is tudna mást csinálni, engedelmeskedik. És most lassan visszatér abba az időszakba, a fia fogantatásának idejébe. Máris látja kirajzolódni a képeket.

ANYA: Igen, uh, amikor először látom, megijeszt.

IDEGEN: Kit, a fiát?

ANYA: Nem, nem, jaj, nem tudom, mi ez! Egy hosszú kampószerűség. És egyszerűen tart a levegőben. Hozzá van kapcsolva ehhez a... Olyan, mint egy nagyon fehér műtő, ami csak fény.

IDEGEN: Lát ott valakit a fényben?

ANYA (*ijedten*): Engem figyel, ott áll mellettem, nagy, zöld feje van. Mint egy rovarnak, olyan a szeme. Aztán odajönnek még hárman. Engem néznek mozdulatlanul, árnyékban az arcuk, jó ég, nagyon ijesztőek. Próbálom elfordítani a fejem, de nem tudok megmozdulni.

IDEGEN: Hall valamit?

ANYA: Egy olyan nagyon csendes zümmögés, és valamit érzek odalenn. Valamit csinálnak rajtam, mintha egy lábost karistolnának.

IDEGEN: Próbáljon odanézni, Mária.

ANYA: De hát megbénultam, nem megy. Valami történik, de ezek nyugtatgatnak, nem mozdul a szájuk, mégis hallom, hogy szuggerálnak.

IDEGEN: Mit mondanak?

ANYA: Hogy nem kell aggódni, az egész a kód aktiválását szolgálja, s mindenképp meg kell tartanom majd, hogy biztonságba kell helyeznem, aki mostantól...

IDEGEN: Akit mostantól?

ANYA: Aki bennem növekszik.

IDEGEN: Ez egy műtő, egy műtőben van?

ANYA: Nem tudom, most sikerül körbenézni, de nincsenek székek, fogók, asztalok, semmi. Csak fény, meg ez a dolog odalent, jaj, nem akarom. Ne, most már elég volt, eleget feküdtem itt!

IDEGEN: Tudja, hogyan került ide?

ANYA: Nem, fogalmam sincs.

IDEGEN: Térjen vissza pár órával korábbra, amikor még rendesen tud mozogni.

ANYA: Állok ott, ahol szoktam, a telep mellett, itt raktak ki, várom a fickót, akivel megbeszéltük.

IDEGEN: Milyen a hangulata, a tudatállapota?

ANYA: Kicsit már ittam, jól vagyok, minden nagyon jól alakul, tényleg, szabadnak érzem magam. Aztán felnézek az égre, és egy mozgó fénypontot látok, ami egyre gyorsabban közeledik, és...

IDEGEN: És aztán?

ANYA: Minden olyan ködösen fényes, és más. De nem akarom megint, nem akarom! (*köhögni kezd*)

IDEGEN (*lágyan*): Most lassan visszatér a jelen pillanatba, és előre tekint, megnyugszik, mert látja maga előtt, ahogy a gégeműtét után a fiával ül az ágy szélén, és ha másfépp is szól hozzá, de szeretettel beszél, és ez az idegen hang egyre barátságosabb, sajtászerűbb lesz. Megszólal, és megerősíti, hogy a fiának nagy dolgokat kell véghezvinnie, megerősíti benne, hogy bármi áron is, de tennie kell azért, hogy változtasson a világon. Érzí, hogy lassan eléri majd ezt, egyre tisztábban érzi, egész testében szétárad az elégedettség, az alkohol és dohányzás nélküli élet, a fia látványa miatt elégedett, ez napról napra kellemesebb érzést kelt önben. Napról napra egyre jobban és jobban van. Most hogy érzi magát?

ANYA: Elégedetten, egyre elégedettebb vagyok.

IDEGEN: Most testébe visszatér az erő. Karja és lába újra laza, könnyű, mozgékony. Tele van tettekrezséssel. Háromig számolok, addigra teljesen éber lesz, és kinyitja szemét. Egy, kettő, három.

ANYA *(megmozgatva magát)*: Jaj, Istenem, ez meg... Mi a csuda volt az a hely?

IDEGEN: Emlékszik rá?

ANYA: Ezek... Biztos valami álomból van ez az egész. Vagy mozifilmből, mondta ezt a filmes dolgot, és azért jöhetett.

IDEGEN: Ezek az alakok, az egész helyzet, amit leírt, a bénultság, csak a tehetetlenség-érzet projekciója lehet, de remélem, nem zaklatta fel nagyon.

ANYA: Nem, nem tudom, azt hittem, hogy...

IDEGEN: Hogy közvetlen választ kap majd arra, ki lehet az apa, igaz?

ANYA: De ez az egész annyira életszerű volt.

IDEGEN: Talán érdemes lenne visszatérnünk rá a műtét után, de, kérem ne haragudjon, most le kell zárnom az ülést, kifogytunk az időből.

ANYA: Akkor azt mondja, minden rendben lesz, igaz?

IDEGEN: Nyugodjon meg asszonyom, jó kezekben van. Biztosra veszem, hogy ezzel a hozzáállással egy ilyen erős asszony, mint ön, gyorsan felépül majd!

ANYA *(feláll és az ajtó irányába indul)*: Köszönöm, hogy fogadott! Bár most kissé össze vagyok zavarodva, de azt hiszem, könnyebb lett a lelkem.

IDEGEN: Kérem, tartsuk a kapcsolatot!

ANYA: Viszontlátásra, remélem, találkozunk még!

IDEGEN: Hát hogyne, nem lesz semmi baj. Kitartást és gyors felépülést kívánok! *(miután az anya kiment, az idegen előre sétál, a közönségnek mondja)* A modellünk készíthető bonyolult és valóság-hűre, vagy egyszerűre és könnyen kezelhetőre. Naiv dolog azt gondolni, hogy az a jó modell, amelyik tökéletesen reprezentálja a valóságot. Mégis mit érne az univerzumot egy az egyben leképező hologram, amely csak életnagyságban bejárható, nem engedve meg semmiféle léptékváltást? Ha létezne ilyen háromdimenziós térkép, sajátosságai a térképszerűség lényegét tagadnák meg, amivel az emberi tudat aligha lenne képes megbirkózni. Bármilyen is a céljuk, a modelleknek szükségszerűen egyszerűsíteni kell az objektumok viszonyrendszerén. Egyszerűsíteni és megszelídíteni, kijátszani maga ellen a világot elevenen tartó káoszt. *(ezután listászerűen, monoton hangon felsorolja a díszlet részét képező tárgyakat a legkisebb csavartól és a berendezési tárgyaktól indulva a ruhadarabokon keresztül az utolsó golyóstollig, de a szereplőkre és azokra az ágensekre is utal, amelyek nem látható módon alakítják a darab cselekményét, mint a tárgyon pihenő vírus vagy a testben tenyésző rákos sejtek, belférgek, s a hangyák a színpad padlóján – az elemek említésének sorrendjét azok elrendezése és a színrevitelben érvényesülő kapcsolata határozza meg)*

6. jelenet

Helyszín a panellakás, a fiú maszk nélkül érkezik, leteszi a vászontáskáját, kipakol csendesen, majd odamegy az anya ágyához, felébreszti.

FIÚ: Na, nézd, mit hoztam neked, gyere, kelj fel. *(az anya csak rázza a fejét, a fiú mellé ül, csend)* Tegnap sem ettél szinte semmit, tudom, hogy nem úgy érzed az illatokat és az ízeket, tényleg szar lehet, de mégiscsak muszáj valamit...

ANYA *(előbb csak tátoz, majd a műgégét a nyakához tartva)*: Nincs ér-tel-me.

FIÚ: Elkezdtem varrni tegnap a maszkokat, és jó lenne, ha te is besegítenél, cannabis-mintás anyagot vettem hozzá, a fiatalok bírják, trendi, jó áron el lehet passzolni. Máris vannak netes megrendelések, egy hétre előre elég munkát kaptam. Anya, nekem így nem lesz időm a takarításra most már, ha ez bejön, érted? Szükség volna rá, hogy megint aktivizáld magad. *(csend)* Magdival összefutottam reggel, ő hozta az anyagot, kérdezte, mi van már, látni akarnak. *(nincs válasz)* Hallasz? Ne szomorkodj már. Nem érted, milyen lehetőség ez? Megcsinálom vele a szerencsémét. Ezek nem is ilyen eldobható cuccok, tudod, hosszú távon használhatják az emberek, a környezetnek is segíték ezzel.

ANYA *(a műgégét a nyakához tartva)*: És ha vége a ví-rus-nak?

FIÚ: Most komoly, ennyit bírsz mondani? Miért kell ettől is elvenni a kedvem? Tényleg úgy érzed, hogy ennek van most bármi realitása, hogy egyszer csak abbamarad? Még ki tudja mennyi ideig nem lesz vakcina. Segíteni próbálok, erre jön ez az izélés, pedig csak azt szeretném, hogy végre kelj már fel, és szedd össze magad. Nagyon magamra maradtam. Elegem van. *(csend, és aztán kedvesebben)* Nézd, hoztam is neked egy szép sálát, amivel el tudod takarni a kanült. Senkinek nem fog feltűnni.

ANYA *(a műgégét a nyakához tartva)*: Saj-ná-lom, hogy nem hit-tem ben-ned.

FIÚ: Mire gondolsz?

ANYA *(a műgégét a nyakához tartva)*: Hogy hagy-tam, hogy ezt csi-nál-ják ve-led a zár-ton.

FIÚ: Nem haragszom, de hogy jutott ez most eszedbe?

ANYA *(a műgégét a nyakához tartva)*: Nem mer-tem hin-ni ne-ked, pe-dig té-ged az é-gi-ek küld-tek, és ta-lán nincs is föl-di a-pád, mert egy i-ga-zi cso-da vagy.

FIÚ: Jaj, anyukám, azért...

ANYA *(a műgégét a nyakához tartva)*: So-kat gon-dol-koz-tam a-zon, a-mit a hip-nó-zis-ban lát-tam. Nem tu-dom, tán tény-leg lé-tez-nek a tá-vol-i ba-rá-ta-id, és én hi-szem, hogy va-la-mi nagy do-log vár még rád az é-let-ben, a sok szo-mo-rú-ság u-tán.

FIÚ: Hú, hát, nem is tudod elképzelni, mennyit jelent ez most nekem. *(megöleli az anyját)*

Az idegen megjelenik a színpad elején, leveszi a maszkját, és hátra, irányukba fordulva köhö-részni kezd.

ANYA *(a műgégét a nyakához tartva)*: Hoz-tál vé-cé-pa-pírt, i-gaz?

FIÚ: Jaj, azt elfelejtettem.

ANYA *(a műgégét a nyakához tartva)*: Na, add i-de azt a sá-lat. Le-me-gyek a bolt-ba, az-tán se-gí-tek a var-rás-ban, meg ősz-sze is ü-tök va-la-mit.

FIÚ: Végre már, ezt szeretem, azt az erős nőt, aki felnevelt, ez vagy igazából! Hidd el, minden rendben lesz most már! De azért még te csak ne rohangálj, majd én inté-zem, lemegyek megint.

ANYA *(a műgégét a nyakához tartva)*: Hoz-tál va-la-mi gyü-möl-csöt?

FIÚ: Ó, jaj, már is intézem azt is, banán, narancs jó lesz? Összeturmixolom, aztán... *(az anya bólint)* Na, ez a beszéd. *(elindul, majd megáll az ajtónál, és visszafordulva kedvesen)* És tényleg kösz, amit mondtál!

A fiú kimegy, az anya leül a tévé elé, bekapcsolja, az operatív törzs szól a néphez. Az idegen elöl, a golyóstoll végi lézerrel mutogat.

IDEGEN *(a nézők felé fordulva)*: Hogy mely entitásnak tulajdoníthatók jogok, arra több-féle megközelítése van az emberi fajnak. A máig domináns felfogás fajelméleti alapokon a rasszizmus mintájára gondolja el az embert mindenek feletti létezőként. Egy másik szigorú megközelítés szerint csak az erkölcsi személyeknek léteznek jogaik, tehát azoknak, akik idő- és éntudattal rendelkeznek, valamint képesek a racionális gondolkodásra. Ebbe a csoportba szigorúbb értelemben nem tartoznak bele a csecsemők és a demens betegek, de a súlyos pszichés rendellenességekkel küzdők sem, viszont bizonyos állatok, mint a delfin vagy az elefánt példányai igen. A jogokat tágasabb körben látják érvényesíthetőnek azon felfogás képviselői, amely az érzőképeség kritériumát állítja középpontba. Eszerint mindazon létezők jogokkal rendelkeznek, akik képesek a fájdalom és a gyönyör átélésére, akik szenvednek és élveznek. Idegrendszer és endorfin azonban csak az ízeltlábúak és összetettebb szerveződésű létformák esetén feltételezhető. Egy még tágasabb megközelítés szerint minden élőlény jogokkal bír, ami a létezés egy még szélesebb körét mozgósítja, de a vírusokat jelenleg a legtöbb kutató már nem tekinti élőlénynek. *(felállítja az anyát, elkezd mutogatni rajta)* A minden dolgok egyenlőségét valló megközelítés szerint ugyanakkor egy vírusnak vagy a mutációk eredményeként előálló daganatnak is épp olyan jogai vannak, mint annak a meteornak *(itt az anya magzatpózbba esik, és elkezd gurulni a színpadon)*, amelynek a pályája egyszer kereszteződik majd a Földével. Még akkor is, ha becsapódásával hasonló kataklizmát indít el, mint az a 65,5 millió éve egymilliárd hiroszimai atombombának megfelelő robbanást előidéző égitest, amely 110 kilométer átmérőjű krátert hagyott maga után. *(az anya az asztalnak ütközik, leborul a liszt)* Az ütközéssel olyan mennyiségű hamu, korom és por került a légkörbe, hogy 80%-kal csökkent a felszint elérő napfény mennyisége, így hát a szárazföldi és vízi állatok több mint 75%-a pusztult ki rövidesen. Micsoda gyönyörű rombolás és káosz. Valójában fogalmad sem lehet róla, mi a felszabadító szépség, míg meg nem tapasztaltad egy bolygó pusztulását. *(az idegen itt felállítja az anyát, s rendezgeti a testet, amely egy-egy pozícióban rendre kimerevedik)*

A daganatos betegek immunrendszere a rák és a speciális kezelések hatására védtelenné válik, így fokozott veszélynek vannak kitéve a jelenleg világjárványt okozó új koronavírussal szemben is, amelyek elektromikroszkópos képükről kapták ezt a nevet, a felszínüket alkotó fehérjék tüskeszerű kitüremkedései ugyanis a Nap koronájához hasonlatosan szerveződnek. A rákos betegeknek a fertőzések elkerülése érdekében érdemes olyan óvintézkedéseket is megtenni, amelyek a szervezet egészséges állapotakor nem volnának indokoltak. Különösen igaz ez a most fertőző vírus esetében, ugyanis az még a teljesen egészséges felnőtt populáció tagjait is képes súlyosan megbetegíteni. A tüneteket produkáló fertőzöttek az esetek mintegy 80%-ában orvosi ellátás nélkül is felépülnek ugyan, a maradék 20%-nál azonban súlyos tünetek jelennek meg, amelyek főként a tüdőt érintik. Komoly légzési nehézségekkel járó tüdőgyulladás is kialakulhat, amely miatt gyakran lélegeztetőgép alkalmazására lesz szükség. *(az anya testét visszavezeti a fotelbe)*

Tegyük fel, hogy egy férfi a boltban válogat, s magához vesz egy narancsot, amit korábban egy vírushordozó némi áttapogatás után a felszíni sérülés miatt nem talált elég vonzónak. A férfi nem regisztrálja a hibát, beleszagol, a gyümölcs illata meggyőzi, így a kosárba kerül, majd kezét szájába törölve lép tovább. A vírus a légutaiban köt ki, és a gazdasejteket arra készíti, hogy másolja le őket. Azok ettől

kezdve csak másolnak és másolnak és másolnak. Ilyen ütemben emberek még nem dolgoztak soha egyetlen sztahanovisták által üzemeltetett gyárban sem. Több milliárd koronavírus termelődik néhány nap alatt, elindítva egy kétségbeesett harcot az immunsejtekkel. De még ha a férfi nem is mutat majd tüneteket, hordozóként átadja a vírust egy kilégzéssel, közel hajolva, a másikat megérintve. *(az anya testére irányított lézerfényvel illusztrálja)* És ha ez a másik egy gégeműtéten átesett, a nyakán elhelyezett sztómával lélegző beteg, a fertőzésveszély fokozott. Az immunrendszer sejtei nem képesek a felső légutakban semlegesíteni a vírust, így az gyorsan lejut a tüdőbe, és gyulladást idéz elő. A légutak felső részét borító sejtek ellenálló képessége gyengülni kezd, és azok a baktériumok, amelyek itt normál esetben nem okoznának gondot, végül megtámadják a tüdőt. Tegyük fel, hogy ezek többféle antibiotikumra is rezisztens baktériumok, így különösen nehéz az ellenszer megtalálása. Jelen körülmények különösen késleltetik a megfelelő orvosi ellátáshoz jutást. Tegyük fel, hogy a tüdő regenerációjában, illetve a légcsereiben szerepet játszó sejtek közben elpusztulnak, és a szervezet nem jut megfelelő mennyiségű oxigénhez. Közvetlenül tehát nem is a vírus, hanem ez idézi elő az életveszélyes állapotot, és lélegeztetőgép hiányában végül halált okoz. Ha így alakul, bízhatunk benne, hogy ez a folyamat a beteget megfertőző férfit olyan döntésre készíti, amelyre egyébként nem lett volna képes. *(odasétál az asztalhoz, ráteszi a golyóstollat)*

7. jelenet

A helyszín a panellakás. A fiú jön be maszkban, gumikesztyűben, lassan, réveteg tekintettel. Magához öleli, aztán leteszi a vászontáskáját. Mászkal, finoman az anya tárgyaihoz ér, majd toporzékolni kezd, mindent felborogat, romba dönti a lakást. Leül, és mormol maga elé valamit, de nem lehet kiérteni a szavakat. Feláll, elkezd takarítani, szép lassan mindent a helyére állít, közben fertőtleníti a tárgyakat. Súrol, tisztogat, kiszámíthatatlanul rohángál egyik helyről a másikra, aztán nagy kést vesz magához, próbálja elrejteni, motyorászik, de csak megoágja magát, eldobja. Felveszi a vászontáskát, kiemeli belőle az urnát, lerakja maga elé az asztalra.

FIÚ (motyogva kezd, majd egyre hangosabban): Látod, kitakarítottam szépen, ahogy szeretted. *(csend, majd zaklatottabban)* Felvettem a maszkot meg a gumikesztyűt is, és mindent rendbe tettem. Kint is rajtam volt, most már mindig felveszem. A maszkok szépen fogynak egyébként, megint van egy nagyobb megrendelésem, Magdi is besegít. Sőt, szólt néhány embernek, akiket tőlük elküldtek. Szépen terjeszkedünk, én mondtam, hogy ez most bejön... *(csend)* Ha gondolod, bekapcsolom neked a tévét, hallgathatod. Hallgatod? Nem sok értelme van, de tudom, hogy neked is hinni kell valamiben, vagyis most már nem tudom, hogy kell-e. Talán már ott is vagy, ha még vagy valahol. *(elcsendesül, majd hangosan kérdi)* És én higgyek!? Adhatnál valami jelet, ha tényleg úgy van, ahogy. De valahogy csak van. Nem? *(észreveszi a földre esett golyóstollat, kézbe fogja, és suttog)* Mindig is szeretted volna hinni, hogy többet is ki lehet hozni belőlem, hát, már tudom, mit kell tennem. Ha ez sikerül, akkor mindenki tudni fogja, hogy igazam volt, hogy sosem kellett volna bezárni, hogy kiválasztott vagyok. Most megmutatom az embereknek. És többé senki sem kérdőjelezhet meg. Akik megvetettek, bántottak, majd bocsánatért esedeznek a lábaim elé borulva. *(csend, majd szétnézve)* És én mindenkinek megkegyelmezek. Hé, te, hol vagy ilyenkor, hol voltál, mikor segítened kellett volna?

Hallasz!? Hát most már tudom, hogy mit kell tennem, hogy mi az, ami felé taszítottak a dolgok az elmúlt évtizedekben, hogy minden ebbe a pontba akart eljutatni, *(megint az urnának)* talán még te is, anya, a haláloddal.

IDEGEN *(a közönség felől érkezik)*: Fogadd őszinte részvétem.

FIÚ: Hát itt vagy. Láttad, mi történt. Végignézted ezt a kínlódást, és mégsem segítettél.

IDEGEN: Miért vagy meglepve? Elmondtam, hogy nem lehet.

FIÚ: Te ezt tudtad előre, igaz? És mégsem tettél semmit!

IDEGEN: Nem szolgálta a kód kibontakozását. Sőt kifejezetten a folyamat ellen hatott volna.

FIÚ: Miért, ez azt szolgálja!? Mégis mi a fenéről beszélsz? Mit akartok ezzel elérni? Nem mindegy nektek, hogy egy öregasszony mit csinál, miért nem voltál képes segíteni rajta!?

IDEGEN: Most már legalább kezded érezni, nem?

FIÚ: Miről beszélsz?

IDEGEN: Na, meg mered próbálni végre?

FIÚ: Ááá... *(neki akar rontani az idegennek, kezében a lesújtásra kész, bekapcsolt golyóstoll, de lemerevedik)*

IDEGEN *(fennhangon)*: Igen, erre vártam! Végre képessé váltál rá, hogy valami személyedtől látszólag idegent, valami életbevágót tegyél. Nincs is szebb egy zuhanó testnél. *(elengedi a fiút, aki a földre esik és sírni kezd)*

FIÚ *(kétségbeesve)*: Miért csinálod ezt velem!?

IDEGEN: Végre meg mertél hozni egy fontos döntést. Most vagy kész, most már beteljesítheted, amiért létezel, és veled együtt még sok százan fogják végrehajtani a megfelelő időben a maguk feladatát. Elérkezünk a következő fázishoz, amikor is kiegyenlítésképp visszavesszük az embereknek adott döntésjogot. *(a tévé megszólal, egy politikus beszédet mond)* Fogd ezt a tollat, és jól irányozva juttasd célba, megkapod hozzá a megfelelő segítséget, mindenki hősnek lát majd, és megváltozik életed. *(mozgatni kezdi a szeme előtt a golyóstollat)* Hiszen ők nem gondoskodtak megfelelő ellátásról édesanyádnak, ezért kellett meghalnia.

FIÚ *(réveteg tekintettel a tévére bámul)*: Ezért kellett meghalnia.

IDEGEN: Hiszen ők nyomorították meg az életeteket.

FIÚ: Ők nyomorították meg.

IDEGEN: Hiszen miattuk nem sikerült megállítani a folyamatot, ami a jelen helyzetet eredményezte, mert nem hozták meg a megfelelő döntéseket.

FIÚ: Nem hozták meg a döntéseket.

IDEGEN: Mert nem tájékoztatták hitelesen az embereket. Miattuk változott meg a fajok közti interakció oly mértékben a földön, hogy végül ez a vírus átterjedhetett az emberre. Miattuk van a gondatlan gyilkolászás és az a számtalan járvány, ami utolért benneteket. A HIV és az ebola a leölt majmok vérével terjedt át az emberre, a MERS tevékről és denevérekről, a SARS denevérekről és cibetmacskákról, a COVID-19 pedig a denevérről és a tobzoskáról érkezett. Azért történhetett mindez, mert ezek vadhúspiaccá változtatták a Földet.

FIÚ: Piaccá változtatták.

IDEGEN: Miattuk nem kapott megfelelő ellátást és miattuk halt meg az anyád. Pusztuljon hát mind.

FIÚ: Pusztuljanak.

IDEGEN: Az egyenlőség kozmikus elve a fenntartása érdekében az ennek ellenszegülő intelligens létezőktől megtagadható. *(odaadja neki a golyóstollat)* Ha sikerrel jársz, értelmet nyer életed.

FIÚ: Értelmet nyer az életem.

Egyre hangosabban szól az új koronavírus aminosavszekvenciájának és tüskefehérjéinek szerkezetét leképező zenei kompozíció. Az idegen monológja közben a fiú elkezd halomba pakolni a színpad közepére a díszlet részeként eddig használt tárgyakat, végül kezébe fogva az urnát, ő is rátelepszik.

IDEGEN: A miocén korszak végén előidézett mutáció célja az volt, hogy fajotok majd megfelelő táptalajul szolgáljon a saját génállományunk előreláthatóan szükségessé váló frissítésére, ami nemrégiben be is következett. Az 50-es évektől béranyák segítségével megtestesülő helytartók fajunk egy speciális leágazásának tekinthetők, olyan hibridek, akik külső jegyeik tekintetében lényegében nem mutatnak semmiféle változást, így tökéletesen integrálódtak a földi társadalmakba. Ezt mi sem igazolja jobban, mint hogy többségük mind a kód önálló kiteljesítésére, mind az összekapcsolódásra képtelenné vált, így viszont az ember élősködőként a Földön addig nem látott mértékű pusztítást vihett véghez. Pedig a tervezettnek megfelelő feltételek mellett mára valamennyi helytartó vezető pozícióba kerülhetett volna, és a globális folyamatokat egészen más preferenciákkal, az emberközpontúság mérséklésével irányítaná.

A kód kibontakozásával a leágazás egyedeinek előtérbe kerülése és az élettérrel való szimbiózis is arányosan növekszik majd. Az átrendeződés gond nélkül következik be, hiszen eredendően az erős egyedek támogatására vagytok kódolva, a mindennapi használatban lévő médiumok pillanatok alatt eláraszthatók lesznek a célnak megfelelő információkkal, amelyek legitimálják az együttműködésre nem hajlandó politikusok kiiktatását, az ellenséges csoportok feloszlását. *(a következő mondatot a fiúval egyszerre mondja ki)* Maga lesz a szabadulás. A karantén állandósítása és az elvesztett tér virtuálissal pótlása kisebb technikai ráségitéssel problémamentesen megvalósítható, ennek köszönhetően önszántatokból adjátok majd át ismét a bolygó felszínének nagyobb részét az egyéb létformáknak, valamint a törzsi, nomád közösségeknek. Hiszen az alternatív valóságok tárháza tárul fel előttetek, ahol soha nem látott gyönyöröket éltek majd át az ízlések szerint formált szexavatárokkal, vagy akár egykor elvesztett szeretteitekkel a korábbi traumákat feloldó végtelen beszélgetésekbe kezdhettek, de az azóta szerzett emlékeket kiiktatva akár tovább is élhetitek a közös életet, mintha az elszakadás óta mi sem történt volna.

A zene megszűnik, az idegen eltűnik a színről.

FIÚ: A tömbök közti játszótéren hintáztam egyedül. Vártam anyát, aki bement a boltba, csak löktem magam újra és újra. Ám hirtelen egy fehéren izzó fénygömb jelent meg az égen, és lassan ereszkedni kezdett, rögtön lefékeztem, kipattantam a hintából, és tettem az irányába két lépést. Fogalmam sincs, mi járhatott a fejemben, megtetszhetett ez a különös jelenség, mert gyanútlanul rohantam felé, alig volt nagyobb, mint a fejem, fehér ködben úszott. De ahogy a közelébe értem, bevörösödött. Úgy ötven-száz méterre lehettem tőle, amikor megindult felém, bizonyára ekkor döbbsentem rá, hogy fogalmam sincs, mi a fene ez, akár árthat is nekem, és

sírva menekülni próbáltam, de szinte rögtön fordultomban elestem, és pillanatok alatt föléem ért. Sírtam, de lassan elárasztott valamiféle nyugalom, ahogy a fénygömb színe visszaváltozott fehérre, aztán a legváratlanabb pillanatban éles fájdalom hasított a homlokomba. Mikor felébredtem, már a házban voltam, anyám ült felettem, és aggódva szorongatta a kezem, de amint megállapította, hogy rendben vagyok, megkeményítette magát, és jól leszidott, hogy mégis mit csináltam, mondta már, hogy egyedül ne mászkáljak el. És én akkor odabújtam hozzá, és visszaölelt, nem mondtam semmit, mert nem voltak szavaim, de úgy éreztem, hogy valami visszafordíthatatlanul változásnak indult körülöttünk, pedig minden ugyanúgy kavargott, mint addig. Ez hát az első emlékem.



TŐZSÉR ÁRPÁD

Vendéglő a Világszellemhez

AVAGY A CSIBEPAPRIKÁS METAFIZIKÁJA



Ülünk tanácstalanul egymás mellett: a vacsorám meghagyott fele és én. A csibepaprikás a fél fejét csóválva néz rám: látom, már én is a kontinens konténerében végzem. S mi lesz a takarékoság s a fenntarthatóság elvével? Mire én, a holnapi konzumidióta, csak úgy magamnak: Hegel már a fazekainkba is belenéz! A beprogramozott főzőgépeink mellett is a világszellem a séf, s bár az ökopaprikás is kívül-belül paprikás, s külső szempontok szerint bírálhatatlan, egy hibája mégis csak nyilvánvaló: hiányzik belőle a metafizika, azaz annak a hite, hogy amit eszem, valóban az, aminek az étrend állítja. De legyen így vagy úgy, legalább tévedéseim lehessenek enyéme: hagyassam ott bármikor tányéromon a csibepaprikás felét, negyedét vagy akár az egészet! – Közben a falakra kiszerelt diszpozitív programok zárórát ütnek, tányéromat az asztal egén a Hold tányérja váltja, majd, sekély öblében a fél csibepaprikásommal, az is a Földkonténer horizontja mögé bukik.

Diplópia

2005-öt írunk. Egy ideje egyszerre vagyok jelen ugyanazon idő két terében: szimultán közlekedem, dolgozom, alszom, élek két azonos világban. Két világ beszél hozzám egy nyelven, viszont kétszer két, azaz négy kézzel gesztikulálva. Ugyanabban az időben ugyanaz a láb, kiszolgált vén ebet, kétszer rúg ki munkahelyemről, este a tévét nézve két alakban ülök két WC-csészén a hasonló csészéken ülő két Monica Vitti mellett, Simone Mareuilnek

természetesen nemcsak az egyik szemét, hanem mindkettőt felmetszem, s éjjel arra ébredek, hogy két Buñuel-filmet nézek egyszerre: az egyik szememmel az egyiket, a másikkal a másikat, egyik kezemmel gumicsirkét eszem, a másikban pedig női fanszörzet: hangyák gubancolódnak egymásba. Másnap megyek a munkahelyemre meggyőződni, nem valami szellemláb rúgott-e ki tegnap. A buszmegállóban nem tudom, a beálló két autóbusz közül melyikre szálljak föl: hajszálra egyformák, s mindkettő egyszerre indul. Jusst a virtuálisnak akarom megfogni a lépcsőből felmeredő kapaskodóját, s közben a valóságos persze itt hagy. Káromkodva nézek utána, s látom, hogy a hátsó üléséről visszaintegetek magamnak.

A Lét és a – Sí

A téli ég mondatából kihagyhatatlan állítmány a *hull a hó*. Az űrutazó s a filozófus mondattani kivétel. Mert merre van az űrben s a létben a *le* és a *föl*, merre kellene a hónak hullnia, hogy űrhajóst érjen? Vagy hogy akár csak a Trois Vallées *Lét* nevű turista presszójában „síző” Jean-Paul Sartre ra hulljon? De a gravitáció immár a szlovák Donovalyn is rendkívül této va, este bizonytalan az ágy s az asztal vonzata (-ban? mellett? -tól -tól?). Te hólabdával, Gaja a vonzás aritmiájával vissza. Siklasz le(?) valami űri hegyről, iránytalan indulat sálja lo bog utánad. *A sízés vágy a föld-test bírására*, így Sartre. A hó a síkosító szer, teszed hozzá. Fejfájásod részleges engedményre sem képes. Kilépsz erkélyetekre, a *le* s *föl* közé, csempé-hó lábad alatt. Belenézel síkesztyűd be: mintha vak kutya szemébe néznél.

ZALÁN TIBOR

Felezőszonettek



A só háza

Hajnalban esett Úgy ereszkedett a vízbe még
a kő krokodilus sem ébredt fel a zajra A
villámok és a dörgés csak később Sűrű olaj
a lét ahogy süllyed és ahogy bent emelkedik
Mire a só házához ért elfogyott benne a
harangozás Hanyatt hevert hideg ragyogásban
Bámulta a kiégett ég megperzselt széleit

A megperzselt ég kiégett széleit bámulta
Hanyatt Hideg ragyogásban rángtak só házának
kapujában a csontok Kiürült belőlük a
harangozás Bent süllyedt odakint emelkedett
a lét vészszintje A villámok és a dörgés majd
csak később A kő krokodilus úgy ereszkedett
a vízbe zaj se rebbent Eső Vér Olaj Homály

Sötét

Olyan mint egy csapat fürdőző kisgyerek közé
becsapódó bomba Ami egészben maradt az
is fröcsköl szerteszét Visszahőköl a hajnal És
egy idegen tárgy óriás árnya húzódik rá
a tájra Sötét Nos az ember már csak magával
képes idegen lenni A telihold eltorzult
pofáját kitörli égből a kétségbeesés

Kitörli égből pofáját a kétségbeesés
Eltorzult idegen a telihold Képességgel
már csak az ember viseli a sötétséget A
tájra óriás idegen árnya zuhan rá És
visszahőköl a hajnal És fröcsköl szerteszét mi
egészben maradt A bomba becsapódni készül
Fürdőző gyermekek pancsolása a rémület

Édes élet

Meg fogsz dögleni mint egy kutya És még valamit
mond a filmben Emma Mastroianninak No lám az
édes élet csak megy tovább Fellini ez a vén
kókler beetette a világot hogy mély Közben
semmilyen Fekete-fehér szappanopera Víg
fosás Próbálná komolyan venni A csorduló
vér is hamis Elloptátok az ifjúságomat

Ellopták az ifjúságát Hamis volt a vér is
amit áldozatnak vélt Nem volt más mint víg fosás
Fekete-fehér szappanopera a semmiről
Közben vén kóklerrek zabálták szét a világot
Fellini még eladhatta az édes életet
A nő mielőtt visszaül a luxuskocsiba
a kutyaként megdöglésről tart mondanivalót

Az agy és a szív

Az agya kicsit idősebb mint a szíve ha csak
a téridő-elméletet veszi számba Lehet
e miatt vár többet az agyától s kevesebbet
a szívétől Az idősebb testvérré hagyja a
jövőjét A múltját a szívére bízza És mert
nincs jelene legfeljebb ködökben fogalmazza
meg önmagát A maga helyén tündöklő semmit

A maga helyén tündöklő a semmi Kődökben
fogalmazza újra önmagát S a nemlétező
jelenből tolja vissza a szívet a múltba Mert
nincs jövőre vonatkozó paramétere Már
idősebb az összes bizalomnál Szíve kihagy
Nem sokat vár az agyától sem Legfeljebb gúnyként
téridőzik Félő már túlkoros a halálhoz

A sirály

Nem értettem mondta a csöndet mert a köveknek
csapódó hullámok nem ütöttek zajt a partnál
És a kőkrokodilus testén is átizzott a
rettegés Először az árnya érkezett akár
a városok fölé idegen úrhajók érnek

a fantasztikus filmekben Majd maga a sirály
Hatalmas volt megbillent a part amikor leszállt

Amikor leszállt megbillent a hatalmas part A
sirály akár a fantasztikus filmekben felhők
közül csapott alá Szörnyű idegen égitest
Maga előtt küldött árnyától forrongott a víz
A kőkrokodil teste izzott a rettegetől
Csapódó hullámok sem ütöttek zajt a partnál
Köveken hevert Nem értett semmit Fölötte állt

GÉCZI JÁNOS

A só háza



Üvegként, amely pelyhekre reped,
patyolattiszta és serceg a só:
úgy talpalok rajta, mint befedett
üreg tetején a vékonypallón.
Alant sötétkék, odvas útvesztő
s ha beszakad, aláhullok, onnan
kiszabadulni sohasem fogok.
Pusztán visszavágyhatom a csilló
sómezőre, a fehér madarak,
a halvány gyomok, a keskeny gátak
és a puha párafalak közé,
az augusztusi kánikula
omlatag városába. A fénnel
betöltött áradó házba, abba,
amelynek teteje nincs, falai
se és ajtaja-ablaka, csakis
sópelyhekkal telt padlója, csillám-
darabokkal, a szennyezés kemény
zárványaival, ahol éreztem
a sószagot, pusztuló végtelent.

Csak kerub

Hangosan koppant és hosszan rezgett
a sík üveg. A zárt ablak alatt,
a munkaasztalon összecsendült
a két tisztára mosott s még nedves
borospohár. Végül az ügyükben
magára maradt aprócska szárnyak
verdesését hallottam, mintha csak
kerub lenne, egyszerre a hátét.
Nem csaptam le, pedig megfogadtam,
ha berepül bármi is, nem hagyom,
hogy benn maradjon a lakásban.
Le is lőhettem volna, negyvenöt

éve csúzlival, majd légpisztollyal,
s három éve, hogy megvásároltam
a kereskedőtől, a Zoraki
marokpisztollyal. A vízforraló
talpán által álltam rá, a hátán
feküdve, melegen. Életében
veréb volt, s éppen a szervetlen
anyaggá bomlást kezdte meg buzgón.

Közsétatér a Lövöldénél

Vannak, akiket a nyilvánosság
elől elzárnak, köztük azokat,
akik a közös imán nem vesznek
részt, vagy a nyilvános gyónáson. Ha
csorog a nyáluk, mikor a kása
fő még vagy a kondérba benyúlnak.
Azokat, akiknek a holnapjuk
hosszabb a tegnapnál, megkövezik.
A többiek a közsétatéren
lóval, kutyával vagy gyalogosan,
napról napra, rendre megfordulnak,
nézik a lőtéren gyakorlókat,
feljegyzik az elhasznált lőport,
a ravaszra rásimuló kezét,
a célpontra tartás időhosszát.
Mint a szennyvízlefolyóban a zsír,
a béketűrés tömbbé áll össze.
Kik zavarnák meg az alvók álmát,
ha nem a kitagadottak, ők
gyűlnek egybe a parton, keletnek
fordulnak, s hogy untatja őket a
várakozás, bórdobokat verve
járják a sötét sikátorokat.
Mennyi-mennyi a hiányzó részlet,
holott nyakunkon az új évszázad
Mindez a szószedetekből kimarad.



Nem várt örökség

Anyám otthon volt, amikor délután hazaértem. Gyorsan köszöntem neki, aztán bevonultam a szobámba. Csak vacsorázni jöttem ki. Kettesben ettünk, apám később futott be. Halkan köszöntünk egymásnak, és elmentem fogat mosni. Amikor visszaértem a szobámba, meglepve láttam, hogy anyám épp megágyaz magának a kanapémon.

– Mától itt fogok aludni egy darabig – mondta. – Ugye, nem baj?

– Nem, dehogy – válaszoltam döbbsen, és gyorsan bebújtam az ágyba.

Ekkoriban azzal kísérleteztem, hogy minden este elmondok egy imát lefekvés előtt. Imakönyvet is kaptunk az iskolában, az ágy melletti részen tartottam. Érdekel, milyen lehet így elaludni. Egyelőre nem éreztem semmi különbséget, de tetszetek ezek a vallásos izraeli nők, úgyhogy gondoltam, próbálkozom még egy darabig.

Most viszont itt volt az anyám, és ez eléggé megnehezítette a dolgomat. Nem akartam, hogy kinevessen. A fal felé fordultam a könyvvél, és némán mormolni kezdtem.

– Eszter – szólalt meg hirtelen anyám közvetlenül a hátam mögött, majd éreztem, ahogy az ágy besüpped a súlya alatt.

Halálra rémülve ráhasaltam az előttem fekvő imakönyvre.

– Jól vagy, kicsim? – kérdezte mit sem sejtve, és rátette a kezét a hátamra.

– Persze – nyögtem, mert a könyv iszonyúan nyomta a hasamat.

– Nem akarsz egy picit beszélgetni?

– Majd inkább holnap. Fáradt vagyok.

– Rendben, akkor aludj jól – mondta.

Felállt, és visszafeküdt az ágyába. Eloltottuk a villanyt.

– Ébren vagy még? – kérdezte nemsokára.

– Igen.

– Csak azt akartam, hogy tudd, bárhogy alakuljanak is a dolgok apáddal, te vagy nekem a világon a legfontosabb.

Másnap szokás szerint anyám ébresztett. Megcsapta az orrom a szappanja illata. Már megfésülködött, és az arcát is kisminkelte. Frissnek, üdének tűnt. Fürgőn visszasietett a konyhába. Tányérszörgés hallatszott, majd füttyülni kezdett a vízforraló. Felöltöztem, és elindultam a konyha felé. A hálószoa ajtaja résnyire nyitva volt. Láttam, hogy apám egyedül fekszik a nagy kétszemélyes ágyon.

Anyám jókedvűen fogadott a konyhában, kent nekem egy mézes kenyeret, kaptam teát, és reggeli közben kikérdezett, lesz-e aznap felelés vagy dolgozat,

rendesen készültem-e. Megnyugtattam, hogy minden rendben, majd miután befejeztem a reggelit, fogtam a táskám, és elbúcsúztam.

Amikor elmentem a hálószoza előtt, bekopogtattam. Apám behívott magához.

– Jól vagy? – kérdeztem.

– Igen, és te? – mosolyodott el, és megsimogatott.

Nem válaszoltam.

– Siess, el ne késs – mondta.

Aznap Edit néni feleltette az osztályt magyarórán. Engem is felszólított, megint a balladáról kérdezett. Mindenre pontosan tudtam a választ, és ötöst kaptam. A szünetben a lányokkal lementünk az udvarra. Lili gúnyolódott Edit néni arckifejezésein és hanglejtésén, és megjegyezte, milyen gusztustalan az izzadságfolt a hónalján. Aztán meglátták azt a srácot a fiúosztályból, aki tetszett Lilinek, és amikor a fiú rájuk nézett, zavartan összenevettek.

Egyedül én ültem köztük némán, mintha ott se lennék. Folyton csak apámat láttam, ahogy fekszik annak a hatalmas ágynak a közepén.

Anyám épp a fürdőszobában matatott, amikor délután hazaértem. Oda-köszöntem neki, aztán elindultam a szobámba, és közben benéztem apámhoz. Még nem volt otthon. Az ágya vetetlen maradt, szétdobált holmik heverték a földön és a fotelban, az asztalon még ott állt a reggeli tányér és kávésbögre.

Letettem a táskámat, ittam egy pohár vizet a konyhában, ahol még nagy szatyrokban állt a bevásárlás, aztán anyám után mentem a fürdőszobába.

– Segítsek teregetni? – kérdeztem.

– Ez nem a mosás.

– Hát akkor?

– Kiválogattam apád ruháit a szennyesből.

– Miért? Elutazik?

Anyám elmosolyodott.

– Nem, nem tudok róla. De ezentúl neki kell saját magáról gondoskodnia – jelentette ki.

A gyomromban éles fájdalmat éreztem, a torkom összeszorult, de nem szóltam semmit. Megmostam a kezem, és elmentem tanulni.

Később megéheztem, kimentem a konyhába, és kinyitottam a frizsidert. A polcokon címkéket láttam, kettőn apám, a többin anyám neve állt. Anyám része dugig volt pakolva étellel és itallal. Apám polcain egy citrom, egy liter tej és egy kis párizsi hevert.

– Figyelj, lehet, hogy ez most furcsa, de tudod, apád nagyon durva dolgot művelt velem. Ezek után képtelen lennék... – szólalt meg anyám a hátam mögött, majd elcsuklott a hangja. – Rád ezek a szabályok természetesen nem vonatkoznak. Te onnan eszel, ahonnan szeretnél.

Anyám később elment otthonról. Én bevonultam a szobámba tanulni, majd nem sokkal később hallottam, hogy apám hazaért. Jókedvűen beköszönt nekem, aztán kiment a konyhába. Egy perc múlva feltépte az ajtómat.

– Mik ezek a címkék a frizsiderben? – kérdezte dühösen.
– Már én is így találtam – mondtam ijedten. – Azt hittem, anyával együtt döntöttétek el.

Bevágta maga mögött az ajtót, és nemsokára zörgést, csörömpölést hallottam a konyhából. Amikor anyám később hazaért, hangosan veszekedni kezdtek. Apám azt vágta anyám fejéhez, hogy az ő házában azt eszik, amit akar, anyám erre azt válaszolta, hogy ő viszont nem hajlandó többet melózni egy szemétláda kedvéért. Ezután ismét csapkodás, csörgés következett, én pedig inkább felhangosítottam a szobámban a zenét.

Lefekvés előtt kimentem enni egy almát. Amikor kinyitottam a frizsidert, láttam, hogy a címkéket letépték, az ételeket visszarakták a korábbi helyükre, csak talán a szokásosnál nagyobb volt a rendetlenség.

Már félig aludtam, amikor anyám belopódzott a szobámba. Felgyújtott egy kislámpát, és megágyazott magának. A másik oldalra fordultam, de így sem tudtam visszaaludni. Álmatlanul forgolódtam akkor is, amikor ismét sötét lett. Magam előtt láttam a kettéosztott frizsidert, a szétválogatott szennyest, aztán apám szobáját, a piszkos edényeket az asztalán, a szétdobált ruhákat, a vetetlen ágyat, amelynek ott fekszik a közepén. Legalább egy óra telhetett el így, a másik sarokból anyám ütemes szuszogását hallottam. Felültem az ágyban, fogtam a takaróm és a párnám, és áthurcolkodtam apám mellé.

Másnap elkéstem az iskolából. Anyám felébresztett ugyan, de a megszokottól eltérően csak egyszer jött be szólni, én pedig visszaaludtam. Mindig is nehezen ébredtem, de az előző éjjel sokáig voltam ébren, és ez a szokásosnál is jobban megnehezítette a dolgomat.

Kipattantam az ágyból fél nyolckor, gyorsan magamra kaptam a ruháimat, és egy kurta köszönés után már rohantam is a buszmegállóba. Titkon kicsit örültem is, hogy így alakultak a dolgok – tartottam anyámtól az éjszakai költözés miatt. Reméltem, hogy délutánra megnyugszik.

Nem nyugodott meg. Gyakorlatilag levegőnek nézett, amikor újra találkoztunk. Nem szólt hozzám, és vacsorát sem csinált nekem. Este nekiláttam, hogy kenjek magamnak pár szelet kenyeret, és apámnak is készítettem két szendvicset.

– Ez mi? – mutatott apám tányérjára.

– Láthatod. Ennivaló.

– Miért jó ez neked? – kérdezte anyám összeszűkülten szemmel.

– Miért jó neked, hogy így bánsz vele?

– Ő talán jobban bánt velem? Velünk? Vagy talán mindent elfelejtettél? Felsóhajtottam.

– Figyelj, mi lenne – mondtam –, ha inkább találkozoznánk valamikor Svéd-
del és a lányokkal? Annak több értelme lenne, mint ennek, amit apával mű-
veltek.

– Már nem vagyunk együtt – közölte ekkor kurtán, és hátat fordított nekem.

Megremegett a válla a sírástól.

– Mi történt? – kérdeztem döbbenet.

– Ő is csak egy cselédet keresett – hadarta, majd felkapta a konyharuhát, és hevesen törölgetni kezdte a vizes edényeket. – Én viszont más életet szeretnék.

A következő hetekben anyám az eddiginél is feszültebb és idegesebb volt. Állandóan összevesztek a külön háztartás miatt. Anyám ismét átrendezte a frizsidert, aztán apám vissza, ez így ment egy darabig, végül anyám feladta. Apám a szennyesét is tüntetőleg összekeverte a miénkkel, megette az ételeket, amiket anyám vett, és csak nagy nehezen volt hajlandó vásárolni, ha valami elfogyott otthon. Anyám teljesen kiborult, és megfenyegette apámat, hogy ha még egyszer hozzá mer nyúlni a cuccaihoz, nem áll jól magáért.

Apám a kényszer hatására végül készített néha egy-egy rántottát, amivel minket is megkínált, de anyám sose evett belőle. Apa viszont aztán otthagytá a piszkos edényeket a mosogatóban. Ettől anyám még jobban kiborult, attól meg végképp, amikor látta, hogy én mosogatok apám helyett.

– Csak segíteni akartam neked – mondtam megszeppenve, amikor rám kiabált, hogy mit művelek.

Levágtam a mosogatószivacsot, és sírva berohantam a szobámba.

Anyám utánam jött, és megsimogatta a vállamat.

– Ne haragudj – suttogta, és ő is sírni kezdett.

Néztem őt, a kisebbedett bőrt a szeme alatt, a csapzott haját, a beesett arcát. Lógtak rajta a ruhái, öregnek és csúnyának láttam. Tudtam, sajnálnom kéne, de csak émelyegtem és borzongtam, és arra gondoltam, én nem ilyen anyát, nem ilyen apát, nem ilyen családot akartam.

Néhány héttel később apám bejelentette, hogy szeretne bemutatni a barátnőjének.

– Mikor? – kérdeztem lelkesen.

– Holnap.

– Az jó – mondtam most már komorabban.

– Mi a baj?

– És mi lesz anyával?

– Nem kell tudnia róla.

Másnap épp az előszobában vettük a kabátunkat, amikor anyám betoppant.

– Hova, hova? – kérdezte riadtan, mint aki igazából nem is akarja hallani a választ.

Nem mondtunk semmit, ő pedig sírva nekirontott apámnak.

– Hagyd már abba! – kapta el a csuklóját apám. – Mégis, mire számítottál, hogy soha nem fognak találkozni?

Anyám leengedte a karját, és összetörten állt előttünk. Apámra néztem, aki intett, hogy menjek utána. Nem bírtam megmozdulni.

– Inkább itthon maradok – mondtam, de ekkor anyám újra kiabálni kezdett, hogy húzzak el a francba.

Kimenekültem, és apám után rohantam.

Katalin tényleg olyan volt, amilyennek elképzeltem. Egyszerű szürke kosztümben várt ránk egy kávézó teraszán. Nem volt rajta semmi feltűnő, mégis meglepett, hogy milyen finom és elegáns. Már elmúlt negyven, de a bőre sima volt, és bársonyos. Tökéletesre nyírt, barna, vállig érő haja egyáltalán nem őszült. Halkan beszélt, finom gesztusokkal kísérte mondandóját. Megkönnyebbülve állapítottam meg, hogy sem kívülről, sem belülről nem hasonlít anyámra.

Körülbelül egy órát voltunk együtt. Megittunk egy teát, sétáltunk a Margitszigeten az aranyhalas tónál, aztán elköszöntünk egymástól.

– Katalin nagyon okos nő – jegyeztem meg, amikor kettesben maradtunk apával, és beültünk a kocsiba.

– Hatalmas könyvtárak van otthon.

Apa elmondta, hogy Katalin egy régi nemesi családból származik. A háború előtt egy szép kúriában laktak Budán, ahol rengeteg különleges könyvet gyűjtött össze az apja.

– Ezért jobb vele? – kérdeztem.

Apám meglepődött a kérdésen.

– Anyád is okos nő – jegyezte meg halkan, de nem hittem el, hogy valóban így gondolja.

– Szerinted, ha felnövök, én is olyan leszek, mint anya?

Rám pillantott vezetés közben.

– Hihetetlen, mennyit tudsz ma kérdezni!

– Mi lenne, ha ma elmennénk *arrafelé*? – kérdeztem Lilit néhány nappal később, tanítás után.

Először nem értette, mire célzok, aztán elnevette magát.

– Minek? – kérdezte.

– Csak úgy – vontam meg a vállam. – Cserébe ígérem, hogy elmegyek veled az amerikai rabbinőhöz a kábálát sábatra.

– Nem szeretem mások nyomorát kukkolni.

– Kérlek, most az egyszer – könyörgtem tovább.

– De csak a te kedvedért – jelentette ki szigorúan, én pedig a nyakába ugrottam.

Rohamléptekben indultunk el az utcán. Egyre több szemetet hordott körülöttünk a szél, ahogy közeledtünk ehhez a bizonyos térhez, amit már olyan régóta szerettem volna közelebből megnézni. Szépen sütött a nap, még kabátra sem volt szükség.

Nemsokára elhaladtunk egy peep-show mellett. Nagydarab, izmos férfiak strázsáltak a bejáratánál. Bentől dübörgő zene hallatszott ki, de a színes, villogó fényeken kívül nem láttam semmit. Megborzongtam, ahogy elképzeltem, mik történhetnek a nőkkel odabent. Szerettem volna látni, ahogy szét-tárják a lábukat, ahogy vonaglanak a rudak körül, ahogy riszálják a seggüket, és tömők a csöcsük közé azt a rengeteg pénzt. Szerettem volt hallani, ahogy sikítanak, amikor megrángatják őket a stricik, ahogy az életükért könyörögnek, de nem mertünk bemenni.

Sajnos a Rákóczi téren sem találtunk egyetlen valamirevaló kurvát sem, csak néhány eldobott koton hevert a földön.

– Gyere! – mondtam Lilinek, és magam után húztam a tér melletti utcák irányába.

Itt még több volt a szemét, a házak pedig még kopottabbak voltak. Az egyik sarkon felvillant valami rikító. Odanéztem, és egy nőt pillantottam meg rózsaszín miniszoknyában és combig érő csizmában. Visszhangzott az utca a sarka kopogásától. Hamarosan egy másik nő is előkerült, szűk, fekete bőrruhában.

– Inkább menjünk haza – kérlelt Lili, de én megfogtam a kezét, és húzni kezdtem feléjük.

A torkomban dobogott a szívem, amikor lehajtott fejjel elsétáltunk a két nő mellett. Levegőt venni is alig mertünk. A nők ránk pillantottak, de mi úgy tettünk, mintha nem is látnánk őket.

Amikor hallótávolságon kívül kerültünk, elröhögtük magunkat.

– Ez durva volt. Észrevetted, hogy majdnem leszólítottak? – kérdezte Lili.

– Aha. És láttad a tetkókat a miniszoknyás ragyás bőrén? – tettem hozzá fintorogva.

– És azt a láncot a másiknak a nadrágján? Szerinted mit csinálhat vele? – röhögött Lili.

– Mit dumáltok itt? – lökte meg valaki a vállam.

Megtántorodtam, majd rémülten a hang irányába fordultam. Észre sem vettük, hogy három másik kurva áll mellettünk egy kapualjban.

– Na, bökjétek ki nyugodtan, mit akartok tudni – lépett felénk az egyik.

Hátrálni kezdtünk, nekiütköztem egy oszlopnak. Felnyerítettek, mint a lovak.

– Na, húzzatok el innen, de gyorsan! – kiabálták utánunk.

Megfordultunk, és rohantunk, mintha az életünkért futnánk. Vörös fejjel, lihegve értünk ki a Körútra.

– Mire volt ez jó? Neked ez valami perverziód? – kérdezte Lili, miközben felszálltunk egy villamosra.

– Most mi van? Az előbb még te is röhögtél!

– Te nem vagy normális! – mondta, és megesküdt, hogy soha többé nem jön velem sehova.

– Miért? Legalább volt valami izgalom – vontam meg a vállam, és leültem az egyik szabad helyre. – Végül is nem lett semmi bajod. Nem értem, mit vagy úgy oda.

Lili ledobta magát a szemközti ülésre.

– Nekem nincs erre szükségem, és te sem voltál ilyen. Mi az isten történik veled, Eszter? – kérdezte.

Nem válaszoltam. Kibámultam az ablakon, néztem a rohanó házakat, az embereket, akik siettek valahova, az andalgó szerelmespárokat, a bevásárló-szatyrot cipelő néniket, a dugóban veszteglő, dudáló autósokat.

– Ez az egész egy nagy humbug – mondtam halkan. – Család meg Isten, nevelés... Az egészet csak azért találták ki, hogy ne haljon ki az emberiség. Mert enélkül bele se váгна senki...

– Tényleg kezdesz megijeszteni...

– Hogy viselkedhet valaki így? – néztem Lili szemébe.

– Kicsoda? És hogyan viselkedik? – értetlenkedett Lili.

Elmeséltem neki, mi minden történt az elmúlt hetekben. A találkozásainkat Katalinnal, amiket apámmal igyekeztünk úgy szervezni, hogy anyám ne tudjon semmit. Nem akartam, hogy szomorú legyen, nem akartam felzaklatni, de meg kellett ismernem ezt a nőt. Szerettem volna rájönni, mit tudhat, amit anyám nem tud. Hátha elleshetem a titkát.

Katalin mindig kedves és visszafogott volt, amikor találkoztunk. Halkan nevetett apám viccein, és rajongva hallgatta a történeteit. Múzeumba, moziba, színházba vittek, vagy nagyokat sétáltunk a Duna-parton, és parázs elméleti vitákat folytattunk a látottakról.

De hiába próbáltunk titkolózni, anyám mindent megtudott, és így talán még jobban fáj neki, mintha őszinték lettünk volna. És persze nem állta meg szó nélkül: Katalint lekurvázta, nekem pedig a szememre hányta, hogy ilyen hálátlan és rossz gyerek vagyok. Azt mondta, csalódott bennem, hogy sosem gondolta volna, hogy az ő kislánya, akit annyira szeret, képes lesz ellene fordulni.

– Értsd meg, én nem ezért csináltam, én nem akartam őt bántani – magyaráztam Lilinek, fejem a villamos ablakának döntve.

– Nyilván ki van borulva. És a faterod tényleg nem bánt vele valami szépen.

– És én? Engem ki ért meg? Folyton nyaggatnak a problémáikkal. Próbáltam köztük igazságot tenni, de nem lehet, és én nem tudok köztük választani.

– Nem is kell – nyugtatgatott Lili, és a térdemre tette a kezét.

De nem ért el vele semmit.

– Talán mindig ilyen volt, csak nem vettem észre – folytattam, kifelé bámulva az ablakon.

– És az apád? Vele mintha megértőbb lennél.

– Ő legalább nem üvöltözik velem.

– Nem mindig az számít. Anyád pár hónap múlva biztosan megnyugszik.

– Én már nem akarok megérteni senkit.

Akárhogy szerettem volna lerázni magamról a dolgot, néhány nappal később Lili bevasalta rajtam, amit ígértem. El kellett mennem vele az amerikai rabbinó sábbátjára.

– Ez más lesz, nem olyan unalmas, mint amiket itthon tartanak. Ráadásul nő csinálja, érted?

– Mi van ebben annyira különleges? Férfi vagy nő, nem mindegy? – kérdeztem.

– Pontosan tudod, hogy a nők itthon csak a karzaton lehetnek, vagy mehetnek haza a konyhába. Nevetséges. Ő viszont felhívja őket a Tórához is. Én is felmehelek, és te is!

Nem akartam cserbenhagyni, és azt sem akartam elárulni, hogy egyáltalán nem érdekel, ott lehetek-e a Tóraolvasásnál. Elegem volt az unalmas szertartásokból, amikből semmit sem értettem. Nem akartam többé robotként utánózni ezeket kopaszra nyírt, bekötött fejű, vonagló nőket.

De azért Lili kedvéért elkéredzkedtem otthonról, és a szüleim, sajnos, boldogan elengedtek.

Csütörtök délután anyámnak bent kellett maradnia az irodában, és én kettesben voltam otthon apámmal. Bejött a szobámba, a kezében egy picike könyvet szorongatott.

– Katalin küldött neked valamit erre a különleges alkalomra – mondta.

Egy száz éves zsidó imakönyv volt nála. Aranyozott szélű lapok, régi bőrkötés.

– Honnan szerezte? – kérdeztem izgatottan.

– Az apja gyűjteményében találta.

– Nagyon köszönöm – néztem rá hálásan.

Ezek a régi imakönyvek igazi kincsnek számítottak az iskolában. A legtöbb gyereknek egyforma, frissen nyomott példánya volt, amit év elején osztottak ki. Az enyém ráadásul már jól tönkre is ment, pláne amióta ráhasaltam.

Másnap bevittem az imakönyvet az iskolába. Irigykedve nézegették a többiek, Lili is elismerően lapozott bele. Annyira boldog voltam, hogy egy kis időre el is felejtettem, hogy nemrég kiábrándultam Istenből és a zsidóságból.

Otthon készülődni kezdtem a sábbátra. Most már azt se bántam volna, ha az a rabbinó engem is felhív a Tórához. Kiválasztottam magamnak egy bordó ruhát, kikészítettem az imakönyvet az asztalomra, és elmentem zuhanyozni.

Anyámat találtam a szobámban, amikor visszaértem. Épp a kivasalt ruhákat rakta a szekrényembe, aztán megállt az asztalomnál, és a kezébe vette az imakönyvet.

– Ez mi? – kérdezte.

– Láthatod – mondtam pirulva.

Végighúzta az ujját az aranyozott lapokon.

– Honnan van?

Nem válaszoltam.

– Titok? – kérdezte némi éllel.

- Katalintól kaptam. Gondoltam, jó lesz... – vallottam be végül.
Anyám feje vörös lett.
- Nem elég, hogy folyton a seggében vagy? – Felkapta az imakönyvet, és kiviharzott a nappaliba.
- Hé, az az enyém! – siettem utána.
- Nem akarom többet meglátni itt a cuccait, megértettétek? – állt meg apám előtt.
- Anya, kérlek, add vissza – könyörögtem.
- Add vissza neki – állt fel apám is, és anyám keze után nyúlt, hogy elvegye tőle az imakönyvet.
- Anyám azonban olyan szorosan fogta, mintha az élete múlna rajta. Rángatni kezdték, ide-oda. Ahogy próbálták egymás markából kihúzni, a könyv egyszer csak kettészakadt.
- Mit tettetek? – kiabáltam rájuk sírva, miközben a könyv maradékát próbáltam összeszedni a földről.
- Apám és anyám döbbsen meredt a széttépett lapokra. Felálltam a földről, az imakönyv maradványait szorongattam a kezemben.
- Én végeztem. Veletek, a zsidósággal, mindennel – mondtam, és berohantam a szobámba.



NÁDASDY ÁDÁM

Mindenki költője



Az érettség kérdése felvetődik.
Témává tehető a könnyű kéz.
Ellátni-e Pestről a sík mezőig?
Mit sulykol belénk a János vitéz?

Az Istentől csak szeleteket lát,
mintha csak annyit tudna: élni jó.
Nem ismeri a melankóliát?
Sose jön szembe a depresszió?

A bölcsességre nem vevő: penészes!
Keresvesen csalódni, azt lehet.
A könnye nem sós, a hangja se mézes.
Túl sokat tudott, vagy túl keveset?

Csak ömlik, ömlik az élet belőle.
A lendület, a sebesség a dolga.
Ő még őszintén biztat: csak előre!
Még kezéből eszik a cifra szolgálja.

„nem vércsepp-e a csillag?”

GÖMÖRI GYÖRGY

Petőfi, 1846 szilveszterén



„Tied vagyok, tied, hazám”
írtam korábban, és így gondoltam is.
De nem csak a tiéd. Most ex-vándorszínészként
készülök a legnagyobb szerepre, amit
a „Végső Harc a Világszabadságért” című
szomorújátékban szeretnék játszani.
Mert ha a magyar egy napon szabad lesz,
miért maradjon rab a többi nép?
Esténként tanulok franciául,
hogy beszélhessem a forradalom nyelvét,
meg angolul, hogy megértsem a híres lázadókat:
Byron lordot és barátját, Moore Tamást.
Míg egy olyan kort álmodok, ahol
a földön a Testvériség az úr,
ha már a nép lerázta dologtalan
urait, és leszámolt minden pöfeteg,
elhízott zsarnokával.

PETŐCZ ANDRÁS

Ágyban, párnák közt

PETŐFI-VARIÁCIÓ



*Ágyban, párnák közt halni meg,
csak épp elaludni, csakis alvás,
igen, csak alvás, illetve álom is,
aludni hosszan, úgy, ahogy soha,
igazi elnyugvás lehessen végre.*

*Ilyen halált adj, suttogom. Nem
kell vér, semmi erőszak nem kell,
és üveges tekintet se legyen, meg
rémület se, nem kellene eltorzult
arcvonalak, semmi ilyesmi, nem!*

*Szélvész? Ne legyen! Fújó paripák?
Nem szükségesek, nem! Dübörgés?
Nem kell! Győztes se legyen, kürtök
se szóljanak. Harcmező?, nem kell,
csak a párna és a megszokott ágy.*

*A megszokott ágy, mondom. Istenem,
ne legyen kórház, infúzió, katéter, ne!,
nem kell oxigénpalack, semmi ilyen,
nővér se kell, áttetsző köpeny, semmi
szükség az ilyenre, nem, nem akarom.*

*Aludjak, akkor, amikor. És mosoly
legyen, ha. Szép álom legyen éppen,
úgy lépjek át, hogy nem is sejthetem,
már odaát vagyok. Akik rám találhatnak,
örüljenek annak, aminek én örülök.*

Ágyban, párnák közt, ilyen halált adj.

*Álmodni arról, ami nincs, a képzelet
diadalt arat a valóság felett, katonák
nem vonulnak, tankok láncfalpai sem
semmiféle sáros terepen, és zászlókat
sem lobogtat többet semmi szélvihar.*

Az őrült – szomor, aki szomor

O.K.P.-nek,
Petőfi-variáció

Szomor, aki szomor, mondod, és
arról is beszélsz, hogy volt valami
álom, ahol, igen, de erről nem besz,
igen, erről egy szót se, nem mond,
csak jelez, nem, nem, csak jel, vég.

Töredék ez az egész, most töredék
minden, ahogy a hideg, meg a háb,
erről nem, ahogy az álmról sem,
mert félünk, és arról nincs szó, *soh*,
amitől fél, nincs, nincs, nincs szó.

Csak az elhallgat van, csak a töred,
a szomor, ami egyetemes, erre itt,
belemászik mindenhova, a testbe is,
ahogy lemász én a föld közepéig, le,
lőport is le, hogy robbanjon minden.

A gyümölcs, mondtad, *lehull*, ha.
Minden lehull, ha nagy a szomor,
de szomor, aki szomor, nem én,
pitypalatty, mondom, és nevetek
hozzá, azt nevetem, hogy sírnak,

sokan sírnak, azt nevetem, hogy
nem tudják, ez a boldogság, a *háb*,
ami itt, mindenfelé, a föld, ahogy
robb, *bum*, ahogy robb, *bumbum*,
töredék ez, és én nevetek, nagyon.



Esszenciális és energiával telített

Ágyban, párnák közt, *konzekvens*.
Kék szótövek között antropológiai lelet.
Inkább nem halok meg sehogy.
S ugorjon a tengerbe a hegy.
Ignoramus et ignorabimus.*
A narratíva túltelítettség miatt fagy le.
S emlékezés ringatná álomba az ornamentikát?
A dologszerűség állja útját.
Insunt eidem subjecto. János Vitéz influenszerként győz meg.
Ma József Attila terapeuta lenne. Kosztolányi ékszerész.
Szabó Lőrinc krupié.
A szabadság abszolút közege aligha a spontaneitás.
Ugyanabban a témában jár-kel tonnányi befogadói tudás.
Test és grammatika birkózik. Leibniz. Voltaire. Jung.
A róla kialakult képbe beleszövődött a tanácsstalanság.
Sorunként kell a szoborról levakarni.
Az apostol? Történetteológiai ékkő, parabola.
Szeptember vége. Az élet vége. Az irodalom vége,
Mint lét. Paradigmaszintagma. # & @ = !
Amikor nincsenek kéznél szavak.
Csak a szétlőtt virradat. Petőfi mindenkié. A líra, a novell' pláne.
De Tandori vajon? Lehet-e vátesz? Mondhatja-e valaki?
Beleírhat-e akárki az utóélet regiszterei közé?
A zene mindenkié. A foci még inkább.
S a közvélekedés cáfolatára nem pazarol tintát.
Megteremti-e saját, a maga számára a legjobb
Világot? Mondják majdan. Holtában virágzott.
Az autentikus entitás világteremtő. *Özvegyi fátyol*.
Benne van a hangnem. Az ízlés. Az attitűd?
Kidobták az ablakon, a lavórral, a recepcióval
Egyetemben. Majd visszasétált a szövegkijáraton.
Be az én-hiány tisztaszobájába!
Feleselő trauma, anyag, ami gondolkodik.
De az impulzus is rászorul a finomításra.
Pofonegyszerű szubsztancia. *Látod amottan?*
Nincs távol egyikünkötől sem.

* Nem ismerni, nem ismerve *lenni*. (Kiemelés tőlem, Kántor Zs. #)

BECSY ANDRÁS

Botladozom



Csak botladozom,
nem az én terepem ez a zordon,
vadregényes vidék, a sík pályához
szoktam, ott futottam, álltam a dobogón,
– tartottam a célt.

Míg botladozom,
hátam mögött itt lohol utánam
egy egész század, *vicc ez az ember,*
mondják, *az ilyet itt le szokták szűrni,*
– *célra tarts!*

Most botladozom,
bokrok vágják karmaikat belém,
letört ágak és kidőlt fákból gyártott
újságok hasábjai állják el az utam,
– de súlytalan ez az erdő.

Így botladozom,
csak hátam mögött kurjongatnak,
hátba szűrnak, és téged is majd, fiú,
utolsó mosolyom: *vicc ez a század,*
– súlytalan a huszonegyes is.



SZABÓ MARCELL

No Room*

(RÉSZLET)

- A börtön sohasem volt több építészeti fogalomnál. A mérnök, akár a börtönőr általában, szereti dicsérni alkotását, de a geometria, melybe a legfájdalmasabb elzárás, a testi kór utalja, ítéletként, az elítéltet, kívülről megközelíthetetlen marad. Kúpok és gúlak rekettyéje között szurokparkány és pázsitszurdok vöröslenek.
- Köszönöm a Las Vegasból küldött delfines lapot.
- Ha a pármái herceg élete legboldogabb tizenhét évét tölti Fabrice majdani szenvedéseinek helyszínén, akkor nem túlzok, és az uralkodók börtöncellából lépnek trónra. Ahol a szigorú Ernestek és Witoldok serege, egymást taszigálva szólni emelkedik, ajkukat előre elernyeszti a beszéd, orrukat tovább lyuggatja a mérges szájszag, és ahol nem is oly sokára majd tárnákat és különféle barlangokat szellőztetnek, tátongó nyílásoknál mérete-sebbre tátott törvénykönyveket, bejárható látványosság-élés-kamrát, ott a nyitottság idővel kételyt ébreszt, nem az uralkodók között, nem is ellenük, de irányukban, ami, akárhogy is, a szeretet egyik álruhája.
- Szombat és vasárnap közt egyszerre fagyott meg a sár, és oly keményen, mintha a fagy két hét előtt állott volna be. Kérdésemre, hogy hány új sírhelyet számlál a közeli temetőkert a felvigyázó tiszt azt felelte, váratlan nekibátorodással, hogy nem talált ott egyetlen egy friss sírhantot sem, mert a temető mára hiánytalanul megtelt, ha tetszik, jóllakott, és nincsen ott már hely több halottnak, mintha csak azt mondta volna, hogy ebben az évszakban, a városhatáron kívül a holtaknak nincs maradása.

* The project is co-financed by the Governments of Czechia, Hungary, Poland and Slovakia through Visegrad Grants from International Visegrad Fund. The mission of the fund is to advance ideas for sustainable regional cooperation in Central Europe. This publication is the part of the project "RETURN TO THE FUTURE – art, culture and new media in Central Europe after the pandemic". / A projekt a cseh, a lengyel, a magyar és a szlovák kormány közös támogatásával jött létre a Nemzetközi Visegrádi Alap pályázata keretében. Az Alap küldetése az, hogy elősegítse a fenntartható regionális együttműködés eszméit Közép-Európában. A fenti közlés a „Vissza a jövőbe – művészet, kultúra és új média a Közép-Európában a világhárvány után” című projektum része.



- A csillapíthatatlan föld, de amely innentől már csak visszautasítani képes, és hordják elébe kamionszám a tetemetek, dús, szégyen és koronás főt, de azért sem fogadhatja őket.
- A föld, a kielégítetlen. Anyámnak az A betű jutott, aláfeküdt, én a B mellett helyezkedtem el. Az öcsémnek már nem jutott hely, ezért ő lett a C betű. A Hold oly tisztán világított, mint ködös időben a Nap.
- A tiltott audiencián hangzik el először, vonatzejben, harangkon-gással kísérve: a járvány, a beolthatatlan. A harangszó azonban különös kíséret helyett kísérteteket szabadít a szájra, és a mellé-rendelés mint forgószínpad kelt szelet. Egy hamar hűlő katlan érez így elő jelzők, ritka fűszerek helyett. Grammatikát sejtetem, tornasorból kiforduló kéz, láb, a szédelgő, kóbor ritmus, mikor az ablak rostélyát mogoróág veri, majd a rágást kipár-názó beszéd, testtelen kocogása palettán, aminek mégis inkább csak utóíze lehet, ha elhangozhat, hogy elhangozhatott.
- Akár a Triád titkos ügynökei, mélyen, észrevétlen – jelző lehet illetékes? lehet intézményes? –, beépülve a gonosztevők közös-ségébe, a hongkongi mozgófilm szerint elszabott öltönyökben, fegyverropogásban bízva, ami a háborúhoz mérve igényes tánc-dal, szteptánc vagy ijesztgetés a jobbik, aláfestő zenével, to-vábbá adósság vagy önvád szereplőit lifteztetve a kórház alag-sorába, a titkos fegyverraktárig, ám hogy ez a titkosügynök így is jósolni kész kettős, esetleg hármas hajlandóságában, kötele-zettségében a nem egyszerűen vezérlő hatalom iránt a még hát-ralévő árulásokat illetőleg, az bizonykivételes lelemény, mert a kórház és benne a rendőrök, az ápolók, az orvosok és a bünszer-vezet láthatatlan, de ólálkodó tartozékai, mind-mind összecse-reílt öltözékben, nyüzsgönek, hogy végül nem tudni, ki kivel van, kivel tart, vagy ki lehet magában, ami a filmkészítés társas fel-tételeit is az ábrázolt összecsapás veszteségéhez számítja, örökké riogatva az igazi, a tényleges betegeket, valamiképpen úgy, mint a testet öltött, nem pedig a testet ért ragály, ráüvöltve bárkire, aki szem elé kerül, leteremtve az élő, hogy miért él, a már holtat, ha oltakozni próbál, hogy próbál oltakozni, hely-re téve az időben, de nem ecsetelem tovább egy boldogtalan tu-dás rafinériáját, a nyelvtanét, ahogy tetemekig nyúl, nyújtózko-dik, fontoskodó ujjakkal, öntelt igazgatósággal.
- A rendőrfőnök maga látogat el a megboldogult hősök élőhe-lyére, és mindenhol jelentős összeget ajánl, úgymond szórja az állam vagyonát, és a családra, a barátokra kiált, azt kell mondani, ha bárki tudakozódna, hogy a halott elutazott.

- Ki tagadta le először, hogy a nagy felbontású képek hányingert keltenek? A drónok vagy a mikrobiológia? A pillantás mint intézmény. Az invázió hírére sereg formálódik egy apró fadoboz körül, a sugárzott kép kétes minőségű, amennyiben rossz nézni, de a kétség vitatja is a fellépő rosszullétet, mígnem a húskarika-memória pörgése odáig lassul, hogy a rendhagyó táj állni látszik, és a vézna mutatóujj repül.
- Megrendezhetnének valamilyen összeesküvést felséged ellen. Látszólagos művelet keretében kioltanák, ám minél erőszakosabb módon, felséged életét.
- Elég legyen! Nagyon veszélyes vállalkozás. Az embereknek eszébe juttatja, hogy meg lehet tenni.
- Szíve szerint a Coltjáért kapna, de a szédület nyomán, mely tagjait birtokba vette, kiölti a nyelvét, ahogyan a vágyat vagy a reményt ölik ki valakiből. Márpedig a valóban buzgó fordítás úgy kéne hangozzék, hogy a felpiszkált uralkodó kioltja nyelvét. Ebben már mindig benne van – a rombolás volt, emlékeznek?, mindig is, az én Beatricém – a mondotthoz fűződő zaklatott, majd-hogynem megerőszakolt kötelék, a szintaxis utóíze, amely hamarabb végez, mint maga a vég. Nem ecsetelem tovább a kioltott nyelvet, vászon gyanánt, elég annyi, hogy az uralkodó könnyen tett úgy, mintha gondolkodna, elcsábult a háborítatlan, tartózkodó testtartástól, és az a fajta magamutogatás, mely egyes gondolkodók sajátja, a kirívó öltözék, az oltalmazó divat az ő esetében még igazabbnak hatott, amikor ereje arra összpontosult, hogy a szemlélőben megszülessék a gondolat párja:
- Busás haszon fejében.
- Esze és akarata bontott vitorlájával közlekedve. Ám ebben az esetben nem az utóíz, de hasonlatosan az egyes rohamok előtt módosuló ízleléshez, szagláshoz, az átkalapált életvilág jósolja meg a mondatok rendjét, a tükröző makacsság, a határolt mozgékonyosság, melyből színek fakadnak, falatok, babrálnivaló részletek bugyognak, egyedül a fület mint ujjat hagyva magára, hogy hatására valaki zongorához ül, írj és mondd, hangokba temetkezik.
- A gondolkodásnak valóban semmi terve hangjelenségekkel? Nem veszi magára? Akárhogy öltöztetem, akármilyen finom fehér ingbe, bújjék lakkcsizmába, húzzon sárga kesztyűt akár, mégis mintha csizmobőrből szabták volna, a fehér kezelő alól érdes, vöröses ujj mered elő, és a választékos ruhából, ha nem pék, hát csapláros ordít.

- Ez is csak a látványt kínozza és csuklóztatja annak reményében, hogy felnyög, zajt csap, és árulkodni kezd. A kioltott élet szemlélését hűtőberendezések által a szegényes és törleszkedő polgárság is elfogadja. Bocsássatok meg, mégpedig így, hogy a kinyújtott, a lógatott és lóbált nyelv jut eszembe, melyet a kutya visel fejre tűzve a hírhedt parókia kertjében. De a parókia lehet az ölebé? Nem éppen oltalmazó kép, mely arról legalábbis ismerettel szolgál, hogy kibírhatatlan meleg kínozza a holtakat. Kiölti a nyelvét a fejbe vert, az átharapott is, különben honnan tudná minden gyakorló ember, hogy a buzogány-izomcsomó lassan kihűl, és lilára válva kiszédül a szájból, függetlenül attól, hogy ki szülte meg? Honnan tudná, hogy nem befestik, nem egy művész guggol ecsetjével minden nyugalmas arc fölé?
- Épp így a naxosi Szfinx, melyről eldönthetetlen, hogy a halottak őrzője vagy elrablója, hogy a melegbe forduló évad és a közeli, erős fagyok tébolyában kapta-e oltalomként a hidegből faragott óriás kőbundát.
- Szakáll és ritkás szőke haj, szellemmel őszülő. A ragály elgondolásának legősibb mintája a termodinamika, mely az eszement akarattal rottyogó mindenséget nevezi meg. Vagy a mindenség törvényét már a ragály hőtapasztalata adja kézbe? Az elme görcsben üt tanyát, melynek homlokzatára felfestették, hogy hőcsere.
- Meleg levegő és tüdő ragadós játéka mindenkin végigmegy, né-melyek meg is könnyezik közben.
- A test külső érintésre hűsnek látszott, belsejünkben azonban olyan égető forróságot éreztünk, hogy a vékony szövetből vagy legfinomabb vászonból készült takarót sem tűrték magukon, csak meztelenül bírták ki, és a legszívesebben hideg vízbe vetették volna magukat. Sokan azok közül, akiket őrizetlenül hagytak, a csillapíthatatlan szomjúságtól kínozva bele is ugrottak egyenesen a víztárolókba, de akár sokat ittak, akár keveset, ugyanaz volt az eredmény.
- Testük, miközben a kór teljes erővel dúlt benne, nem esett össze, és meglepő módon ellenállt a fájdalmaknak, úgyhogy a legtöb-bel úgy végzett a kilencedik vagy a hetedik napon a belső forróság, hogy még nem veszítették el erejüket.
- Lehetséges a halál erő birtokában? A tűz itt valamiképpen túléli a testet, ha az utóbbival nem gyengeség végez. Akkor mi vár a maradék hőre? Kire bízzák? Az elhunyt rendelkezik fölöle? A fennmaradó meleg valamiféle testamentum volna? De fontosabb, hogy az élők betartják-e.

- A történet nyárra esik, és a fertőzöttek a forró kalyibákba húzódnak. Sokan, akik nélkülözik a szükséges eszközöket, mert előzőleg már annyi halottjuk volt, a máglyákra, amelyeket mások emeltek, azokat megelőzve a maguk halottját helyezik és égetik el, sőt, némelyek másnak a már lobogó máglyájára dobják a magukkal hozott holttestet, majd elsietnek.
- Nincs mit betartani, ha tüzel a természet is, de a hurcolt holttest megtévesztő fordulat, ha a saját test is változhat kolonccá. Vagy másra sem való, és csak annyi hangzik el, hogy valaki maga ugrott, irigyen, a lobogó máglyára. Hiszen a járvány határos dolog, és a határok kivétel nélkül járvánnyal szomszédosak. Aki az egyiket mondja, megidézi a másikat is, mint két rokon sejtelmet, melyek külön-külön erőtlenek, gyávák a jelentéshez, de összekapaszkodva csodálatos dolgokat visznek véghez. A városhatáron például nagy kőszobor áll, érdemes a közelében, a szokottnál egy kicsit tovább elidőzni. Vagy megüti a fület, ahogy a halálát követő években rendkívül termékeny szerző neve hahotát fakaszt. És, tessék, magát vonszolja a harmadik példa, mert ahányszor lábon állt már a földeken a termés, sípok és hárfák, magas és mély hangú auloszok szavára menetelő sereg tört be.
- Hová? Mibe?
- A városhatáron kívülre.
- Csapatmozgás téríti el, nem bír a máglyára felfeküdni. Pedig a menetoszlopa legkevésbé sem ágaskodó, inkább kúszik-mászik, elterül a vánkoson, és az embersereg folytatódik, mintha az emberseregben folytatódna valami tömegtől idegen, emberszabású föltét, melyet kint is, bent is magának követelhet. Ha bármit tűzzé lehetne tenni, nem kéne tűzben elveszíteni szöveget, keresztet, melyek újból meglelhetők, de most egy mellkason. Ezért vallható meg, hogy mit érdemel az enyészet, habár a választ, az érdemes időt nem meri senki mondatba foglalni, főleg nem a botanika nyelvén, a rugós bibét állítva példának. Rendben kihajt, de még jó, hogy nem megellik a tölgyfa. És a kuruc gondolatvilágban új életre kel a népiség növényi ideája, összekeverve hatalomtisztelettel és fennhéjázással. Különös, hogy vannak, akik a pusztítást is áldozathoz közelítenék, melyhez egyenként a népek úgymond hozzájárulnak, törleszkedve a pusztításhoz, verekedve a pusztulásért, ami már magában is az enyészet műve, mint valami pép, melyről ernyedtség határoz, mígnem elhangozhat az is, hogy derék népség a miénk, erősen kiveszi részét a közös vérveszteségből.
- Ha a nép hőre szilárduló, derék pempő, a szuverén nem egyszerűen állja, de elő is állítja a sarat. A bokrétás, ámbár nem élő

arc szólni emelkedik, bimbót robbant, meg van győződve, hogy a nemzet polgári és katonai orgánumaiban a benső egység zavartalan fenntartására mindent elkövet, melyet a honszeretet sugall. Sőt, melyre az összevetett vállak erejét igénylő veszélyek intenek, és melyre ő, itt nem részletezendő tisztségei okán a becsületes kebel férfias nyíltságával minden utógondolat nélkül ezennel ajánlkozik.

- Az utógondolat nélküli élőállítás olyan különös tákolmány itt, ebben a százados távolságban is korszerű, de bizonyítottan magyar nyelvű sirámban, hogy félő, pályafutását memoriterként fejezi be. Miközben nem állít mást, mint hogy a ragály, itt a német alapozottságú kultúracsinálás, rossz vágyakat ébreszt, téves sóvárgást, fals dallamot, ám nem a tárgy okán, melyre irányul, de az eszközök területén, a kézbe vehető szerszámok, a forgatásra, az öt ujj munkájára teremtetett orgánumok lajstromában, a polgári és katonai testben kotorászva. Talán erre vonatkozik a számítást sújtó tilalom, talán ebbe nem gondolhat bele a feladatra vállalkozó, hiszen az ügyek számossága, buktatóik mérete már csakis utógondolat lehet, különben mibe fognának a meggondolatlanok, egyedül azt látva tisztán, amit a csüggedés marasztal a tettek innenső oldalán. A bökkenő mérlegelése előtt le kell mondani az utóéletről, és úgy kell megfogadni az államférfi tanácsát, hogy messzire hajítják, aminek jobbítására az útmutatás megszületett. A beolthatatlan járvány gondolata egy efféle előzetes tilalom árvidékét tárja elénk, melyet színekkel, szagokkal népesít be, de csak hogy mihamarább ki is véreztesse, a földrajzi képesbeszéd. Ez a nem igazán izgató misztérium a kötődés, a ragaszkodás a tájhoz, ahonnan kihullik az erős és ahol megtapad a gyöngye, aminek ismeretével legfőképpen az nem elkerülhető, hogy a honszeretet érdeknek mutatkozzék, fondorlatos, de evilági célnak.

kurz für mich



"Wen ich nicht verzeihe"

TANDORI DEZSŐ

Camus: A pestis



(„De a Halál külön föl sem üti fejét. Eleve, hogy kiáll. Legyen neked elég.”)

A járvány, a beolthatatlan.
Fenyegetés, feloldhatatlan.
Ahogy kúppá válik a katlan.

A test kúpjaivá, a gennyek
Vöröslőn végül elerednek,
Gödrén végül oltott meszeknek,

Oltatlanoknak? Nem tudom.
Nem nőttem tudományokon.
Nem tanultam patkányokon.

Nem érdekel, miféle város,
Mely végül járványra-határos,
Fertőzet itatta, s mi káros

Szenvedély vitte, mennyi végzet
Lett alkatrésze az egésznek,
Mely nem érdemli az enyészet

Semmi ellenjátékát. Öröklét:
Ne fogd be itten Isten ökrét,
Hagyd, ami végzeté, ömöljék,

Vérrel-gennyel, szétvonagolva,
Semmi ne legyen léte-holta,
Hihetetlen emlék, ha volna.

„A múlt idő jele a td, tdt” (Halál, emlékezet, poéticitás Tandorinál)

„magam emlékeként megállok”¹



MEGJEGYZÉSEK TANDORI VERSE UTÁN

A vers kézirata – írógéppel készített másodpéldány formájában – Tandori Dezső irodalmi hagyatékában található. A mű hagyatékon belüli helyzete és elhelyezkedése számos fontos információval, az értelmezést elősegítő magyarázattal lát el minket a keletkezés körülményeivel kapcsolatban. Mindenekelőtt megjegyzendő, hogy a jelen közlés számára kiválasztott versszöveg egy 6 darabból álló, laza ciklusba rendezett (vagyis egységes, a szerzótől származó címmel nem rendelkező, de valószínűleg egy időben keletkezett és számos formai-tartalmi jeggyel mégis összefüggő sort alkotó, feltehetően együttes publikációra szánt) verscsoport része. A szövegekről elmondható, hogy azok befejezett, nyomdakész alkotások, melyeknek a megjelenése – az adott időszak elérhető publikációinak áttekintésén alapuló jelenlegi tudásunk szerint – valamilyen okból Tandori életében mégis elmaradt. Az egyik versszöveg alatt olvasható datálást – „2008. november” – az eddig leírtakból következően az összes többi versre, így a Camus-regényt idéző, most közreadott darabra is érvényes időjelölésnek tekinthetjük.

Az adott időszak jelentős fordulópontot jelöl Tandori privát költészettörténetében, több szempontból is. A 2008. novemberi dátumozás minden bizonnyal emlékeztetőt – az írás pillanatában: előrejelzést – kínál az olvasó számára a szerző közelgő kerek, 70. születésnapjának tényéről,² vagyis egy olyan, akár biográfiaiak is tartható adatról, mely, tudjuk, Tandori esetében az írás által állandósult jelenlét önreflexiójához, önfigyelmezéséhez járul hozzá. Ha a kis korszak más publikációi, a Camus-verssel és környezetével összefüggő írásai után kutatunk, akkor igen gazdag verstermést találunk, valamint rögzíthetjük a tényt, hogy ugyancsak ekkor – 2008. november 2-3-án – fogalmazza a szerző különös pályaaösszegzésnek szánt, valójában az életmű első kötetéhez visszahajló „ünnepi” könyv-vállalkozásának utószavát.³ Tandori a kötet egyedülálló programja – a klasszikus verskötetbe iktatott folyamatos önkomentárok – révén nemcsak a kezdetet megjelölő várakozásokkal és teljesülésekkel szembe-sül, de az azóta eltelt idő mint megtett „művészeti út”⁴ szinte fizikai módon felmérhető „tömegével” is, mely értelmezés- és emlékezetformák sokaságát hívja létre a kötet változatos állományában. Talán ez is hozzásegíti a szerzőt ahhoz, hogy lezárást és nyitást kezdeményezzen, vagyis munkássága líratörténeti jelentőségű váltásainak mintájára, művekké formázza meg az éppen elhagyott és a közelgő korszak arculatát. Több forrásból is értesülhetünk arról, hogy 2009 elején már a soron következő, és valóban pályafordulatlak tartható kötet, az *Úgy nincs, ahogy van* darabjain, és vele a vers

¹ Az idézet származási helye: Tandori Dezső: „Albert Camus: A pestis”, in Uő: *A becsomagolt vízpart*, Kozmosz könyvek, Budapest, 1987, 28.

² Erre röviden utal is a csoportozat egyik verse: „De 70 év nagyon rossz állapot. / (Túl sok és túl kevés.)” Ld. Tandori Dezső: *Legfelszín* (kéziratban)

³ Tandori Dezső: *Öt vadlúd a körtefán* – „Még” a *Töredék Hamletnek* c. könyvről (1968–2008), in Uő: *Két és fél töredék Hamletnek*, Kláris Kiadó – Q. E. D. Kiadó, Budapest, é. n. [2009], 203–224.

⁴ „Tegyük föl, van egy művészeti út.” – kezdődik a Camus-vers „folytatása”, melynek címe: *A művészeti út* (kéziratban)

újonnan előállított fogalmán-példáján dolgozik.⁵ A Camus regényére rímelő versdarab mintha csak erre az önmagában hirtelen előállt távolságra és határolásra reflektálva hozná létre a maga változatát, mely, a választott világirodalmi forráshoz híven, a probléma objektív kidolgozásával és sugallatos kiterjesztésével reagál az emlékezet személyes – Tandori gyakran használt szavát idézve: egzisztenciális – kihívására. Ráadásul, máshonnan, egy hasonló című 1985-ös versből („*Albert Camus: A pestis*”⁶) értesülhettünk korábban is arról, hogy Tandori számára Camus műve – a regény más, releváns olvasatait nem félreállítva – elsősorban olyan parabolaként értékelhető, mely az átvizsgált szubjektivitás valós-absztrakt tájain, „a vesztegzár szabadságában” játszódik. Míg a bemutatásra kerülő versdarab bizonyos jellemzőivel (pl. a merész aszszociációk által irányított versépítkezéssel) még a lassan hátrahagyandó verstartományhoz, a 2000-es évek rendkívüli választékú, mégis egységes hangon szóló Tandori-lírájához kapcsolódik, addig más vonásai (pl. a pontversek majdani „zakatolását” idéző hármas rímek) által már világosan jelzi a szükségeszerű továbblépés jósolható, egyelőre kietlen, de művek sokaságával hamarosan benépesülő világát.

TÓTH ÁKOS

⁵ A költészeti világok, periódusok érintkezésének problémájára reagáló *Az átmenet könyveiből*, illetve az *Átmenet Seurat világába* (Elkövetkezendő pointillista stílusom. Ízelítő) című versek dátuma: „2009. január-február”. (Ld. Jelenkor 2009. október, 1003–1010.) Tandori a 2009-es évben, a legkülönbözőbb folyóiratokban szinte kizárólag az új poétikai licenc alapján készített „pontverseket” publikál.

⁶ Ld. az 1. számú jegyzetben i. m.



„Szpéroval mit üzentek?”

APOSZTROPHÉ ÉS HALÁLTUDAT A LONDONI MINDENSZENTEK CÍMŰ
KÖLTEMÉNYBEN

A *Londoni Mindenszentek* című vers Tandori Dezső az életműben leghangsúlyosabban szereplő madarához, Szpérohoz írt halál-¹, de nem gyászverse.² Először a Holmi folyóiratban jelent meg önállóan,³ majd rögtön egymás után kötetben háromszor: elsőként a *Koppar Köldüs* záróverseként,⁴ azután e kötet párregénye, a *Döblingi befutó*⁵ betétdarabjaként, majd a *Vagy majdnem az* nyitóverseként.⁶ Utolsó folyóiratbeli közlése a Jelenkor lapjain történt, egy köré szervezett ciklus, memoár részleteként.⁷ Emellett folyamatos utánközlésekkel, válogatott kötetek darabjaként találkozunk vele.⁸

A vers Tandori „madaras” korszakának egyik záródarabja. A részben önkéntes, részben a korszak politikai klímája miatti bezártságából a madarai (és köztük Szpéro) halála után kiszabaduló Tandori európai körutazásának – melyet az ezt a verset kötetben először közlő *Koppar Köldüs* mesél el – egyik állomása szolgáltatja a háttérrel a vershez. Magában a versben kevés konkrétum jelenik meg: „Jóllehet a Mindenszentek napja csak a konkrétum, Szpéro meghalt. Londoni Mindenszentek – mert Szpéro halála után Londonba mentem. Stb.”⁹

A Tandoriról kialakult képnek a lakásba fogadott és folyamatosan megénekelt madarak talán a legismertebb szereplői.¹⁰ 1978-tól kezdve – Szpérót 1977. július 12-én találja meg a Lánchíd budai hídfőjénél¹¹ – a madarak haláláig¹² az életmű szerves részei,

¹ Szilágyi Márton: *Halálgyakorlatok*, in *Nappali Ház*, 1994/2, 76, 78.

² Valastyán Tamás: *Tünni és újra-eredni. Tandori Dezső újabb sirverseiről*, in *Alföld*, 1999/7, 62–63.

³ Tandori Dezső: *Londoni Mindenszentek*, in *Holmi*, 1990/1, 83.

⁴ Tandori Dezső: *Londoni Mindenszentek*, in *Koppar Köldüs*, Holnap Kiadó, Budapest 1991, 75.

⁵ Tandori Dezső: *Döblingi befutó*, Magvető Kiadó, Budapest, 1992. 88.

⁶ Tandori Dezső: *Londoni Mindenszentek*, in *Uő: Vagy majdnem az*, Balassi Kiadó, Budapest, 1992, 5.

⁷ Tandori Dezső: *A Múlt Idő Jelenkorában*, in *Jelenkor*, 2008/10. 1038–1040.

⁸ A teljesség igénye nélkül: *Tandori Dezső Válogatott versei*. Válogatta: Ambrus Judit, Unikornis, Budapest, 2001, 243–244; *Tandori Dezső: Válogatott versek*. Válogatta: Ferencz Győző, Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 176.; *Tandori Dezső legszebb versei*. Válogatta: Bedecs László, Ab-art Kiadó, Pozsony, 2007, 68. A vers Tandori saját maga által készített válogatásaiban is rendszeresen szerepel. A legutóbbi: *Tandori Light* – Elérítés, Scolar Kiadó, Budapest, 2013, 226–227.

⁹ Tandori Dezső „rendezői utasításai” a verset felolvasó színésznek, közreadja: Mohai V. Lajos: *„Verskedvelők kis szabadidőműsora”*, in *Tanmesék Danilo Kiš-től*, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2001, 112.

¹⁰ Bedecs László: *Szpéro és társai*, in *Uő: Beszélni nehéz*, Kijarat Kiadó, Budapest, 2006, 94.

¹¹ Tóth Ákos: *A meglevés szóisméltései* – Tanulmányok Tandori Dezső költészetének „középső” korszakáról, doktori disszertáció, Szeged, 50.

¹² Uo., 216. (290. lábjegyzet)

velük az ekkor megjelenő tucatnyi regény mellett a korszak három vaskos verseskötete – *A feltételes megálló*, a *Celsius* és *A megnyerhető veszteség* – foglalkozik.

Ezeket figyelembe véve a vers már az életművön belül is gazdag kapcsolathálót rajzol ki, különösen, ha figyelembe vesszük a *Párizsi Mindenszentek* című alkotást is. A két vers között nemcsak a címük teremt kapcsolatot, hanem Szpéro alakja is – a *Londoni Mindenszentek* meg is nevezi a madarat, míg a *Párizsi Mindenszentekben* csak impliciten, az életmű ismeretében sejlik fel az alakja.¹³

A költemény szűkebb kontextusának felvázolása után ismét a szöveg műfajiságát érdemes szemrevételezni, megismételve azt a fentebbi állítást, miszerint a *Londoni Mindenszentek* nem egy klasszikus értelemben vett gyászvers. Ehhez elég összevetni a hangnemét azokkal az első megnyilvánulásokkal, melyek a Szpéro halála utáni időszakban születtek, és amelyek a *Koppar Köldüs* felé tartó nyelv- és útkeresést jelentették.¹⁴

„Ahogy aztán tizenegy év múlva meghalt, éjszaka volt. Fejjel lefelé lógott rúdjáról. Hallottuk a zajt, a feleségem riasztott fel, átmentem madarunkért. A porban vergődött, forgott maga körül nagy zajjal. Kezembe vettem, ahogy ezt sose hagyta máskor, házában, a kalitkában, és ott vergődött tovább. Aztán rándult egyet, rám nézett, és megnyugodott. Megnyugodott, mondtam, kérek hajnalig egy liter kávé, majd holnap lesz valahogy. Csak ült, forró volt, akkor kezdtem gyanakodni, ez már csak a kezem melege.”¹⁵

De a versben az a letaglózott szomorúság sem jelenik meg, amely a későbbi megnyilvánulások sajátja: „Ne haragudj, egyelőre nem tudok visszamenni, itt rengeteg olyan dolog van, amit elmesélni lehetetlen”,¹⁶ vagy ugyanennek a motívumnak egy tovább redukált variációja: „Ne harágugy, nem tudok még vizsameni hozzá”.¹⁷

A *Londoni Mindenszentek* a halál feldolgozásának egy másik állapotáról szól, nem a gyász, hanem a halál elfogadása, az *encomium mortis* (a halál dicséretének) Tandori által magára alkalmazott hagyománya jelenik meg a versben, ahol „immár nem a halál dicsérete válik a főszólamná, hanem »nagyon egyszerűen és fontoskodás nélkül« (Tandori) való elfogadása”.¹⁸ A halál elfogadása ugyanakkor nem jár együtt a Szpéróról történő lemondással, így a vers központi kérdése az elhunyt, azaz Szpéro megragadhatósága, helye, megképzése és megszólíthatósága marad.

Ennek megfelelően a *Londoni Mindenszentek* központi szervezőelve az aposztrofikus beszédhelyzet, voltaképpen a vers kísérlet azoknak az ellentéteknek a feloldására, amelyek az aposztrofikus beszédhelyzetben rejlő állítások kibontásából, tovább- és végiggondolásából, majd ezek fokozásából fakadnak. Fogarassy Miklós elemzése, a versről nyújtott áttekintése is ellentétpárokra épül: „Ám vegyük észre a klasszikus partitúra mellett a nyerszet, a »modernet« is – egymást kísérik és kontrázzák.”¹⁹ Nemcsak a megszólított és megszólító – és az ő mintájukra, hasonlóképpen egymással ellentétbe állított két fogalom –, hanem a köztük feszülő ellentét is hangsúlyos szerepbe

¹³ Fogarassy Miklós: *Tandori-kalauz*, Balassi Kiadó, Budapest, 1996, 100.

¹⁴ Tóth Ákos: *Az ismerős és titkos tandarab*, in *Szövegek között V.*, szerk.: Fried István, SZTE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék, Szeged, 2001, 25.

¹⁵ Tandori Dezső: *Düsseldorfi trilógia*, in *2000*, 1990/9,34.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Tandori Dezső: *Düsseldorfi Négyes*, in *Új Írás*, 1990/10, 411.

¹⁸ Valastyán Tamás: *Tűnni és újra-eredni*, 60; 64–65.

¹⁹ Fogarassy Miklós: *Tandori-kalauz*, 98.

kerül, akárcsak egy kezdő- és végpont közt megteendő út, az a metaforikus terület, amely korábbi Tandori-verseknek is témájául szolgált.²⁰

A történésnek, az utazásnak és az időbe vetettségnek ez a hármas vetülete jelenik meg a *Londoni Mindenszentek*ben is. A kétfajta nyugalmi állapotot megjelenítő két végpontot mint egymás ellentéteit és a köztük feszülő utat mint az ellentét lehetséges feloldását már rögtön a legelső sor felvázolja: „Londoni Mindenszentek, Szpéroval mit üzentek?” A beszélő saját magán kívül, aki egyébként csak a megszólítás tényében jelenik meg, már az elején kijelöli a hármas viszonyrendszer további két szereplőjét: a Londoni Mindenszentek²¹ mint megszólított, Szpéro, aki egyszerre a hírvívó és a tényleges megkérdezt. A két megszólítottat, a Mindenszenteket, valamint az általa megszólítani vágyott Szpérót a sor cezúrája is eltávolítja egymástól.

Bár az itt megjelenő hármasságban az író és a Mindenszentek közt feszülő utat Szpéro képes feloldani, ő közvetíti az üzeneteket kettejük között – legalábbis a vers kijelentése szerint –, a közlés módja ennek éppen az ellenkezőjéről árulkodik. Az író éppen a Mindenszentektől kérdezi meg, hogy mit üzennek Szpéroval. Az összeköttetés így elválasztottságba fordul, a költő és Szpéro között feszülő határ ugyanakkor Tandori gondolkodásának egyik központi elemére irányítja rá a figyelmet: a határhelyzetek dilemmájára, melyet ő Wittgensteintől örököltnek tekint. Fontos megjegyezni, hogy a Wittgenstein műveivel történő sorsdöntő találkozás – Tandori műveinek tanúsága szerint legalábbis – csak a vers első megjelenése után 3 évvel történik meg.²² Tandori egy jellemző neoavatógárd gesztussal az időrendet sokadlagos jelentőségűnek nyilvánítja az ok-okozati összefüggések láncolatában, ahogy Wittgensteint kapkodva lefordítja: „„Ezt a könyvet (csak kb. fordítom, rövidítve) főleg az fogja érteni, aki már gondolt a könyvben foglalt gondolatokhoz hasonlókat.”²³ Így nézve a határ-dilemma feldolgozásához Wittgenstein csupán eszköztárat biztosított, ám az alapvető meglátások már részét képezték Tandori gondolkodásának-költészetének.

„[a] határ, így képzelem én a parlagi agyammal »két részből« áll, van emez a fele (mondjuk, egy városszéljelző táblának is) és amaz a fele [...], s van egy határ a kettő közt [...], akkor hát ez a határ abban áll, hogy nincs, mert ha az, hogy Bikkfalva [...] véget ér, egy táblán áthúzva létezne, a tábla túlfelén nyilván ki lenne írva a mi falunk neve, hogy ti. Bikkfalva [...] de ezt nem tudhatom, mert ez annak a határnak a túlján van, ami nem létezik, tehát tábla sincs”²⁴

A hármas felosztás magában a vers szerkezetében is jelen van. Bár strófákra nincs felosztva, tartalmilag három fő részre különíthető el a vers; a töréseket az 5. sor elején és a 8. sor végén lévő ellipszis (hármaspont) is jelzi.²⁵ Az első szakasz a Szpéro által közvetített üzenet helyett elhangzó kérdésekre koncentrál, míg a második a lírai én konkrét fizikai helyzetére, a harmadik szakasz pedig a jövőnek szegezett kérdésekre

²⁰ A mozdulás pillanatának megragadhatósága, megragadhatatlansága áll *A damaszkuszi út* névszóhalmazának a fókuszában, éppúgy mint *A gyalog lépésének jelölhetetlensége osztatlan mezőn* című vers üres szövegtestében.

²¹ A versbeli Mindenszentek a napra, november 1-re utal. „mintha a Mindenszentek, mint nap üzenne valamit”. Mohai V. Lajos: *„Verskedvelők kis szabadidőműsora”, 111.*

²² Tandori Dezső: *Witti és vidékünk*, in Uő: *Madárzsoké*, Kisprózák, Pesti Szalon Könyvkiadó, Budapest, 1995, 142.

²³ Uo., 147–148

²⁴ Uo., 144.

²⁵ Vö.: Fogarassy Miklós: *Tandori-kalauz*, 98.

épül. A vers ilyen tagolása (4/4/3) mintha visszhangozná a szonett szerkezetét, pusztán az utolsó tercina hiányzik, ám a szonettel való rokonság (látszólag) itt véget is ér. A sorok a szonettől teljesen idegen leoninusokban íródtak, a rímek sem szerveződnek a szonett bonyolult rímszerkezeteibe, egymással nem csengenek össze, csupán a belső rímek zengenek ki a vers szövegéből,²⁶ ám ez is felbomlik a vers végére: a „Szpérót... vég volt” rímpárt ugyan halljuk,²⁷ de már csak a ritmusra való ráállás miatt, sokkal inkább a megbicsaklás, az erőltettség az, amire felfigyel az olvasó.

A versformákkal való játék, azok felbontása, permutációja és az újrafelfedezésükre invitáló újraalkotása nem idegen Tandoritól, aki különösen a szonettel kísérletezett előszeretettel, épp ezért a 4/4/3/3-as struktúra hiányos felidézése esetén sem lehet figyelmen kívül hagyni a szonettnek azt a tendenciózus szétírását, amelyet Tandori – többek közt – a *Még így sem* című kötetében visz véghez.²⁸

A szonett formájával való játék a legelső kötetektől kezdve aktívan jelen van az életműben,²⁹ a versforma hol az európai költészet archetipikus példájaként betöltött szerepéből eredően válik a költészet egészével, illetve a versírás folyamatával metonimikus síkon egyenértékűvé, hiszen „a szonett a versről kialakult európai tudás talán legfontosabb, de bizonyosan egyik legfontosabb (sic!) bázisa”,³⁰ hol pedig – részben az előbbi szerepéből fakadóan – egy „túlalkalmazott” forma további csiszolása révén a kihívást, a szakmai bizonyítást jelenti. A szonettel való játék pedig feltételezi a forma rendkívül alapos ismeretét, hisz „dekomponálni csak azt a formát tudom, amelyet visszavezettem alapelemeire, azaz amelynek diszkretizáltam, elkülönítettem és egyedivé tettem az alapelemeit”.³¹

A szonettel való kísérletezés azonban mindig válságtünetként jelenik meg, „a versválság szituációjában vele [a szonettel – F. P.] is történt valami, a francia költészetben Mallarmé korában, nálunk a Tandori-korban”,³² így „a posztmodern magyar költészet születésének kiemelt, paradigmatisztikus verstípusa a szonett”,³³ amely folyamatosan megújulásra képes versformaként a posztmodern magyar költészet korszakküszöbén többeknek – köztük Tandorinak és Petrinek – az életművében is fontos szerepet töltött be.³⁴ Tandori a szonett – ironikusan saját maga által előidézett³⁵ – válságával szembesülve – legalábbis Szigeti Csaba okfejtése alapján – 5 lehetséges választ adhatott: „elfordul a szonettől (1), megpróbálja folytatni a szonett történetét (2), szétszerkeszti, dekomponálja a formát, ezzel »életet lehel a tetszhalottba« (3), szétrobbantja

²⁶ Uo.

²⁷ Uo. 98–99. Ez az utolsó rím Fogarassy elemzésében is összefüggésbe kerül a központosítás szakadozó természetével. Az ó-o megbicsaklás kapcsán érdemes felidézni a *Koppar Köldüsben* szereplő sorokat: „Szpéró most azért kivettem az ékezeteket, meg rendesen csinálom / a gépelést.” Tandori Dezső: *Koppar Köldüs*, 23.

²⁸ Tóth Ákos: *A meglevés szóisméltései*, 48.

²⁹ A szonett klasszikus 14 sorával való játék jelenik meg *A szonett* című versben is. Tandori Dezső: *A szonett*, in Uő: *Egy talált tárgy megtisztítása*, Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2000, 34.

³⁰ Szigeti Csaba: *Transz* – Tandori Dezső szonettváltozatai, in *Tiszatáj*, 1988/12, 30.

³¹ Uo., 39.

³² Uo., 30.

³³ Pataky Adrienn: *A (poszt)modern szonett önreflexivitásának néhány példája*, in *Műfaj és komparatistika*, szerk. Szávai Dorottya – Z. Varga Zoltán. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017, 195.

³⁴ Pataky Adrienn: *Szonettek egy posztnyugatos lírából*, in *Irodalomtörténet*, 2018/4, 381.

³⁵ Szigeti Csaba: *Transz* – Tandori Dezső szonettváltozatai, 32–33.

a formát, destruálja a történetet (4), vagy esetleg létrehozza a mesterséges szonettet (5)”.³⁶

A csonkított, szétrobbantott szonett itt azonban nem a líra válságaként jelenik meg, különösen, ha a *Koppar Köldüs*-beli helyzetét is figyelembe vesszük, hisz akkor a *Londoni Mindenszentek* épp a lírához mint fenntartható kommunikációs formához való visszatérésként jelenik meg egy, a technológia által szétört közlési modellhez képest.³⁷ Ám ahogy a teljes kötet egy személyes válság krónikájaként értelmezhető, úgy ez a vers is a Szpéro elvesztése fölött érzett hiányt jeleníti meg, amely a madarakkal töltött és versekké formált mindennapok³⁸ megszűnése révén szükségessé tesz egy, a pályakezdés időszakához hasonló útkeresést.

A „szonettformába” szervezett leoninusok is az ellentétet erősítik. A szonett szigorú rímszerkezetével ellentétes a leoninusok csakis belső rímekre épülő szerkezete. A vers így önmagában többféle hagyományt szólaltat meg, miközben a hangneme elüt mindattól, amit a makro- és mikrostruktúrája egyaránt elvárhatóvá tenne.³⁹

A Mindenszentekhez címzett aposztrophé nemcsak a lírai beszédhelyzet bejelentését szolgálja,⁴⁰ amellyel magát egyből szóbeliként próbálja beállítani, – hiszen az írás „a hanggal szembeni [...] ellenségessége miatt, mindig a vocaticus [megszólítás] megkerülésére vagy tagadására törekszik”,⁴¹ az aposztrophé azon túlmenően, hogy létrehoz egy kommunikációs helyzetet, csál is, amennyiben rögtön a megszólítás hangsúlyozása révén próbálja elfedni saját maga írásos jellegét – hanem a megszólítás iránya és ténye is éles ellentétben áll a nyitósorban közölt információkkal. A Mindenszentekhez való fordulás, a tényleges aposztrophé ugyan „beburkol” egy második kommunikációs szituációt, Szpéro és a költő közti „üzenetváltást”, ugyanakkor épp a kijelentés maga világít rá, hogy ez sosem történt meg – talán nem is lehetséges. Az aposztrophé itt nemcsak a líraiság bejelentésére szolgál,⁴² hanem egyúttal a hétköznapi beszédhelyzetektől elvonatkoztatva, eleve egy hangsúlyozottan furcsa szituációt jelent és vezet be.⁴³

A vers zárlatában ismét előkerülő aposztrophé látszólag ugyanezt ismétli meg: „Mindenszentek, Szpérót kérdek”: mind a vers elején, mind a végén a Mindenszentek a megszólított, ám míg az első esetben a nekik szegezett kérdés Szpéróra vonatkozik, a Szpéro által a költő felé közvetített üzenetre, ez az irány megfordul a vers végére, a költő közli a Mindenszentekkel, hogy ő mit fog megkérdezni Szpérótól. Ám

³⁶ Pataky Adrienn: *A (poszt)modern szonett önreflexivitásának néhány példája*, 197. Ebből a felsorolásból leginkább a mesterséges szonett terminusa lóg ki, amely egy elődszöveg matematikai eszközökkel való módszeres átalakítását jelöli. Lásd: Szigeti Csaba: *A mesterséges szonett felé*, in *Jelenkor*, 1991/5, 390–393.

³⁷ Ennek azonban az az ára, hogy a technológiát ki kell szorítani a versbeszéd szituáltságából, sőt hangsúlyozottan medializálatlan (voltaképpen a medializálatlansága kerül a vers önreflexiójának középpontjába). „Kimondottan recitatív, [...] zenetett alakzat.” Fogarassy Miklós: *Tandori-kalauz*, 98.

³⁸ Bedecs László: *Egy kifordított metafora*, in *Uő: Beszélni nehéz*, 151.

³⁹ Fogarassy Miklós: *Tandori-kalauz*, 99.

⁴⁰ Jonathan Culler: *Aposztrophé*. Fordította: Széles Csongor, in *Helikon*, 2000/3, 370. Vö. Jonathan Culler: *Literary Theory: A very short introduction*, Oxford University, Oxford, 2000, 76–77

⁴¹ Jonathan Culler: *Aposztrophé*, 370.

⁴² Uo., 372.

⁴³ Jonathan Culler: *Theory of the Lyrics*, Harvard, Cambridge, 2015, VII.

itt is a tényleges közlésbe beleíródó függő idézet megkérdőjelezi az utóbbinak nem pusztán a tényleges megtörténtét, hanem a lehetőségét is.⁴⁴ Míg az első verssorban Szpérót és a Mindenszenteket elkülöníti a cezúra, addig az utolsó sorban ugyanabban a félsorban helyezkednek el, így a hangsúly még jobban Szpéróra helyeződik.

Érdemes megfigyelni a sejtetett megszólalások irányát: az első esetben a Mindenszentek még aktív résztvevője a folyamatnak, ő indítja útjára az üzenetet, míg a vers zárlatában már csak „megfigyel”, kizáródik az aktív párbeszédből, az író Szpéró megszólítására tesz kísérletet. A magánmitológiai alak, Szpérónak egy elfogadott, de néven nem nevezhető, minden megboldogultat magában foglaló Mindenszentek⁴⁵ révén remélt megszólítása nem csak ebben a versben jelenik meg. Már a *Koppar Köldüs* előzményeiben megjelent az a motívum, hogy a szent, a valós egyházi-vallási diskurzus voltaképpen csak egyfajta hozzáférést jelent a magánmitológiához, amelybe a bennfentes olvasó már kellőképpen betekintést nyert a korábbi kötetek révén. Ez a magánmitológia éppúgy kialakította a maga jelentéssel felruházott, a hétköznapitól elszakadt, heterogén tereit (pl. a Tandori-lakást),⁴⁶ mint azt bármelyik más mitológia esetében megvizsgálhatjuk,⁴⁷ és hasonlóképpen szüksége van a közvetítésre, azonban a hangsúly itt eltolódik: míg általában a szent nyilvánul meg a hétköznapin keresztül,⁴⁸ addig Tandori „aproszentjei”, a madarak itt épp a szenten keresztül tudnak megnyilvánulni. A szent tisztelet aktusának iránya is változatlan marad, csak eggyel arrébb kerül, Tandori számára nem a műalkotás vagy a szentség válik érdekessé, hanem a rajta keresztül megnyilvánulni tudó, vagy megnyilvánulni remélt magánmitológiai alakok révén válnak a Mindenszentek a vers kitüntetett szereplőivé, amelyeknek egyetlen céljuk a közvetítés. A *Londoni Mindenszentek* mindkét megszólítása Szpéróra irányul, mindkét megszólítás célja a közvetítő közeg voltaképpeni kizárása.

A Mindenszentek ilyen módon történő kizárásának folyamata úgy állítja a vers középpontjába Szpérót, hogy mindig csak közvetve jelenik meg a versben. Nem értesülünk sem az üzenetről, sem a hozzá intézett kérdésre nem válaszol, és ahogy a fentiekből láthatjuk, nem kerül közvetlenül megszólításra sem. Ugyanakkor, az aposztrophé amellet, hogy „mindig a múzsa közvetett invokációja”,⁴⁹ egyúttal a megszólítottal való viszony megképzése révén⁵⁰ magát a megszólítottat is létrehozza. Az aposztrophé Jonathan Culler által felvázolt négy funkciója közül az első, a szubjektív emóciók metonimikus kivetítéséről itt csak módosítva lehetséges beszélni, a vers meglepő érzelemmentességében a költő a szubjektív vágyait vetíti ki a megszólítottra, mégpedig a Szpéró megszólítására irányuló vágyát. Ám mégis szüksége van rá, hiszen az aposztrophé második funkciója, a vokativuszi funkció révén a szövegvilág

⁴⁴ Érdemes megjegyezni, hogy a korábban már említett „rendezői utasítás” is a kommunikációnak ezt az irányát emeli ki, hiszen már az első sor kapcsán is „a Szpérótól milyen üzenet hoztok” lenne az érteleme. Szpéró hozzáférhetetlensége azonban itt olyan háttérismeret, mely az olvasónak nem, csupán a költőnek, valamint itt a felolvasó színésznek férhető hozzá. Mohai V. Lajos: *„Verskedvelők kis szabadiódóműsora”,* i.h.

⁴⁵ Fogarassy Miklós: *Tandori-kalauz*, 97–98.

⁴⁶ Farkas Zsolt: *Az író ír. Az olvasó olvas. Stb., in Nappali Ház*, 1994/2, 93–94.

⁴⁷ Mircea Eliade: *A szent és a profán*. Fordította: Berényi Gábor, Helikon Kiadó, Budapest, 2019, 15.

⁴⁸ Uo., 7–8.

⁴⁹ Jonathan Culler: *Aposztrophé*, 378.

⁵⁰ Uo., 375–6.

viszonyrendszereit jeleníti meg: Szpéro csak egy további lépcsőn keresztül érhető el, ha egyáltalán elérhető.

Az aposztrophé harmadik és negyedik funkciója – mely Simon Gábor szerint ugyanannak a tengelynek a két végpontja⁵¹ – a költői szubjektum megképződése, majd ennek a voltaképpeni túlzófoka, a megfigyelt vagy leírt jelenet interiorizálása, egy szolipszista aktus kialakítása, amelyben a teljes szövegvilág a költő tudatának megnyilatkozásaként tűnik fel. A két funkció nem áll egymással ellentétben, a negyedik funkció a harmadik kiterjesztéseként is értelmezhető. A három (négy) itt felsorolt funkció mindegyikét működteti végig a szöveg, ám az utolsó esetben túlzás lenne leegyszerűsítve arra szorítkozni, hogy a vers voltaképpeni tétje annak megállapítása, hogy a két véglet között hol helyezkedik el a tényleges megszólaló, hiszen így tulajdonképpen csak az aposztrophé alakzatát olvasnánk rá a vers egészére, miközben éppen az aposztrophé alakzatának megállítása a legfontosabb tétje: megállítani ott az üzenetet, ahol a közvetítő tartózkodik, ezáltal eljutni Szpérohoz.

A költő a vers elején nem tudja közvetlenül Szpérót megalkotni, csupán közvetve, a Mindenszettek nehezen megragadható figuráján keresztül képes hozzá közelíteni, míg a vers végére már képes (nek tűnik) a közvetlen viszony kialakítására: ez azonban nem megy végbe, csak bejelentésre kerül.

A kettős aposztrophében is megjelenik a vers ellentétpárokra épülő hármas szerveződésének struktúrája, sőt, a kettős aposztrophé hármas struktúrája tükröződik a vers egészében. Noha a két végpont az elsődleges aposztrophé két résztvevőjeként jelenik meg először, a köztük feszülő ellentét nem feleltethető meg egyértelműen a másodlagos megszólítottaknak. Ettől függetlenül mind az ellentéteség, mind a másodlagos megszólított – Szpéro – csak a végpontokon keresztül ragadható meg, a beszélőnek épp azért van szüksége egy közbeiktatott megszólítottra, mivel egyedül képtelen artikulálni a köztük fennálló viszonyt, ehhez mindenképp szüksége van egy harmadik elemre, amely a voltaképpeni közvetítő szerepét tölti be a megszólító és a megszólított között, miközben a közvetítéssel elkerülhetetlenül szét is választja őket.⁵² A két résztvevő közti utat próbálja megragadni azáltal, hogy a résztvevők viszonyrendszerét írja le.

Azonban az út azért is megragadhatatlan a lírai én számára, mivel hasonlóan a *Koppar Köldüs* által közvetített emlékekhez, az út éppúgy csak egy technikai medializáción keresztül hozzáférhető. A két medializáció – a nyelv írógép általi,⁵³ valamint az út repülő általi közvetítettség – ráadásul össze is olvad a vers szövegében, hiszen lehetetlen eldönteni, hogy a 'toll' a madár tollára vagy pedig az írószerszámmra utal, ugyanakkor az általa megjelenített természetesség, a biológiai testtel való közvetett kapcsolat egyik esetben sem hozzáférhető a lírai én számára: „a szárnyat, ahogy lenn föl-s-le-se járnak” [kiemelés – F. P.]. Ugyan a tényleges helyváltoztatás végbemegy, a jármű általi medializáció ezt a mozgást éppen úgy semmissé teszi, ahogy a folyamatos nyelvi-technikai áttétel degradálja az emlékezés lehetőségét.

Így az utazás voltaképpen ugyanazt az alakzatot mutatja fel, amely a kettős aposztrophé sajátja is, ezt azonban az utazás, a repülés vizuálisan is színre viszi.

⁵¹ Simon Gábor: *Bevezetés a kognitív lírapoétikába*, Tinta Kiadó, Budapest, 2016, 123.

⁵² Vö.: „Az aposztrophé alapvető célja, hogy a címzettet egy másik szubjektumként tüntesse fel, amellyel a költő reményei szerint valamilyen viszonyt tud kialakítani” Jonathan Culler: *Theory of the lyrics*, 223.

⁵³ Kulcsár-Szabó Zoltán: *Író gépek*, in *Irodalomtörténet*, 2006/2, 152–155.

A gép által biztosított medializált hozzáférés nem tud ugyanarra az eredményre vezetni, amelyre a lírai én vágyik, vagy amelyet a természetes, közvetlen hozzáféréstől remél: „vinne – nem átra”, amely éles ellentétbe állítódik azzal az „odaátrá”-val, ahol Szpéró várja a költőt. Ez az „átra” ugyanakkor épp a folyamatos medializáció révén válik hozzáférhetetlenné, miközben épp a hozzáférés biztosítása volna a technológia szerepe. Paradox módon úgy fogalmazható meg ez a kettősség, hogy hiába próbáljuk meg elérni a végcélunkat egy másik úton, amikor az út a fontos, pont a dolog lényegét veszítjük el. Ez a két egymásnak feszülő megközelítésmód magában a versben is megjelenik, ahogy a lírai én próbálja értelmezni a látványt: „feketülvén – kékbe fehérül az örvény”. A színváltozás egyszerre két irányból megy végbe, a két egymással éles ellentétben álló színnel jelölve ki a megteendő utat, miközben a végpont stabilnak mutatkozik. A paradoxon feloldására egyedül az írásjel-használat mutat valamiféle megoldást, amennyiben a „feketülvén” gondolatjelekkel van elkülönítve, kiemelve a szöveg többi részéhez képest, külsődlegesnek, a természetesen applikálnak tűnik fel, amely egyaránt vonatkozhat a tényleges látványra, illetve a lírai én (a későbbi sor tanúsága szerint a vodka miatt)⁵⁴ hanyatló öntudatára is. Ugyanakkor csak ez a hanyatló öntudat biztosítja az egyetlen rálátási lehetőséget az „átra”. Az alkohol ugyanakkor nem még egy további közvetítőként jelenik meg a vers szövegén belül, hanem a lírai én magától értődő kiegészítőjeként van a versbe komponálva.

Nem a többi közvetítő eszközzel együtt jelenik meg a vodka, hanem éppen velük ellentétben, az „átra” vetett pillantás mellett valamiféle tisztaságot is biztosít. Ám nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy az érzékelésnek itt két különböző síkján mennek végbe a történések: a látás és a hallás révén érkező ingerek, benyomások élesen elkülönülnek egymástól. Míg az aposztrophé által megképzett hangzósság síkján a zajok és az értelmes beszéd egymás ellenében dolgoznak („hallom, a gép robajával vinne – nem átra – magával”), addig a látvány két különböző iránya egy egységes egészzé áll össze. A kommunikáció két elsődleges formáját, azaz az írással és a beszéddel kialakított metonimikus kapcsolatot könnyű észrevenni, különösen a vers első kötetben történt megjelenésének helyét, a *Koppar Köldüst* figyelembe véve. És míg a beszéd esetén a zaj rátolul, elfedi az értelmes beszédet, az írás esetében a zaj, a hiba, a javítás együttesen alkotja meg a hozzáférhető és befogadott oldal- és írásképet.⁵⁵

A hang az azt elfedő zaj által történő hozzáférhetetlenné tétele, valamint a látvány önbecsapó természetének felismerése révén mindenfajta hozzáférést lehetetlenné tesz, ez azonban éppen ráerősít az aposztrophé természetére: ahogy az aposztrofikus versek nagy többsége felfedi azt a bonyolult viszonyrendszert, amit állítani próbálnak,⁵⁶ úgy ebben az esetben is a medializáltság folyamatos megkérdőjelezése is csupán a közvetítés voltaképpeni lehetetlenségére irányítja a figyelmet.

Az érzékek megbízhatatlansága nemcsak a beszédszituációt teremti meg, hanem ennek a felismerése állítja le gyakorlatilag a külső környezet leírását is, amelynek fel-

⁵⁴ Fogarassy Miklós: *Tandori-kalauz*, 98.

⁵⁵ Vö.: „Olyan ez a szöveg, mintha a nyolcvanas évek végén hirtelen Nyugat-Európában utazgató alak a város zajában egy rossz kelet-európai diktafonra mondaná épp megszülető mondatait, eleve halkan, nem számolva azzal, hogy néha még a kazetta is begyűrődhet.” Bedecs László: *Egy kifordított metafora*, 153.

⁵⁶ Jonathan Culler: *Theory of the Lyrics*, 235.

foghatatlansága egyszerre jelenik meg mind a képi, mind a valós környezetben, ahogy az „égi mező” egyszerre jelenti mindkettőt.

A középső szakasz ugyanakkor élesen kilóg a vers többi részéből, tovább erősítve a vers hármas felosztásáról, valamint a csonka szonettformáról megformált gyanút. A másik két szakaszhoz képest előtérbe kerülnek a kifejezetten narratív részek, a vers folyamatos sajátidejű történéseivel szemben: nem egy egyetemes, a vers szövege által kiváltott, épp ezért bárhol és bármikor létrejövő eseményt hoz létre, melynek hatásos bejelentése az aposztrofikus kezdet,⁵⁷ hanem egy rendkívül konkrét, érzéki kiterjedésekkel rendelkező, megragadható helyzetet jelenít meg. A versnek ez a középső szakasza, szemben az őt közrefogó két szakasszal, csak a költőre és közvetlen környezetére vonatkozó utalásokat tartalmaz, stabil időbe vetettséget mutatva be, ezzel többszörösen is elszakítva azt a vers folyamatos jelenbe vetettségétől. A folyamatos történet megragadhatatlanságát itt leváltja a lejegyzés folyamatos, ám mégis stabilan megragadható ideje, amely a térbeliség hasonló ábrázolása mellett abszolúttá teszi Szpéro teljes elérhetetlenségének tapasztalatát, időben és térben egyaránt.

Az előzőekhez hasonlóan a „romlani kell, kijavulni” axiomatikus és ambivalens kijelentése sem egy konkrét végpontba való megérkezést akar hangsúlyozni, hanem az életre vonatkoztatott állapotok folyamatos változásának fontosságát, ennek megragadását a nyugalmi állapotot el nem érő folyamatos mozgással.

A vers elnémuló zárata, a nyitottan hagyott kérdés Szpéro felé az elnémulás alakzatát többszörösen mutatja fel. Egyrészt, ahogy azt korábban már említettem, a kérdés sem tevődik fel, csupán egy kijelentést olvashatunk róla, amely nem egyenlő a Szpérohoz intézett kérdéssel. Nem lehet egyenlő, hiszen a kérdések sikeressége-sikertelensége azon múlik, hogy a kérdezethez eljut-e az üzenet, illetve képes-e azt értelmezni. Ennek fényében nem tekinthető kérdésnek az azt ugyan tartalmazó, ám nem a kérdezettnek címzett kijelentés.

Az elnémulás mint a hang vagy a beszéd eltűnésére, hiányára utaló alakzat tehát egyszer úgy jelenik meg a vers zárlatában, hogy a kérdés helyett csupán a ráutaló kijelentéssel találkozunk, miközben a kérdés is a voltaképpeni válasz helyett áll, a válasz helyében álló hiányra utal. A vers végi hiány pedig többszörösen is jelezve van, nemcsak az itt halmozottan előforduló ellipszisek utalnak a beszéd lassú elnémulására, töredezetté válására, hanem a vers „strófaszerkezete” is megszakad, a szonett négy egységéből a negyedik, a tényleges hiány tölti be ezt a szerepet.

Az aposztrophé nemcsak megképzí a beszédhelyzetet és a megszólítottat, humanizálva is azt egyben, hanem a megjelenítés révén élettel is ruházza fel.⁵⁸ Tandori számára központi kérdés volt annak természetessége, hogy madarainak a várható élet-tartamát megsokszorozva, végül már pipettával etetve, félvakon tartsa életben őket. A versekben való megjelenítés a mesterséges életben tartás aktusa: ameddig ez működtethető, addig valamennyire a madarak is élnek.⁵⁹ Tandorinál az életben tartás és az élettel felruházás összeforr, az aposztrophé hasbeszélése nemcsak a madarak esetében, hanem a játékmedvék viszonylatában is előkerül.⁶⁰

⁵⁷ Uo., 226.

⁵⁸ Barbara Johnson: *Apostrophe, Animation, and Abortion*, In *Diacritics*, 1986/1, 34.

⁵⁹ Vö.: i. h.

⁶⁰ Fogarassy Miklós: *Tandori-kalauz*, 69.

Amellett, hogy Szpéró a megszólaló számára elérhetetlen, a Mindenszentekkel sem tartózkodik egy szférában egyszer sem. Jelenléte csak a hiányában érhető tetten. Ez a hiány azonban hozzáférhetetlen, és nem lehet egyenesen megszólítani. Egyedül a némaságával képes válaszolni, de ez a némaság nem a három pont szünete, hanem a kérdőjel után következő csönd. Ebben a hiányban léteznek az elhunytak. Itt van Szpéró.



Rajzolható és reszelhető-e a vers?

GONDOLATOK TANDORI DEZSŐ RAJZVERSEIRŐL

Tandori Dezső pályáját végigkíséri a vizualitással való kísérletezés, már az 1973-as *Egy talált tárgy megtisztítása* című kötetben is játszik a linearitás megbontásával, a szövegegyeségek és az írásjelek képi megjelenítésével. Később folytatódik a tendencia, *A feltételes megállóban* (1983, *Zárványok* című ciklus), *A becsomagolt vízpartban* (1987), az *Ördöglatiban* (2007), a *Rilke és angyalaiban* (2009), az *Úgy nincs, ahogy van* (2010) című kötetben szintén domináns elemként jelennek meg a kézirásos szavak és rajzok. Tandori utolsó két könyvében (a 2018-as *Nincs beszédülésben* és a 2021-ben, már posztumusz megjelent, de még a szerző aktív közreműködésével készült *Lepusztulás, felplusztulásban*), valamint a (Tóth Ákos szöveggondozásában) megjelenés előtt álló „...most már csak néz beszédem” című gyűjteményben teljes mértékben eltolódik a hangsúly a kézjegyek irányába, a gondolatok fő kifejezőeszközekévé a vonalrajzok és kézirásos szöszövevények válnak. A Tandori-pályamű egészét nézve kirajzolódni látszik a vizualitás, azon belül is a rajzos művek kiemelt szerepe, (melyek nem egyszer próbatétel elé állítják a verbalitás uralmához szokott olvasót). Jelen írásomban először a terminushasználat tisztázására teszek kísérletet, majd *A versreszelő* című alkotás elemzésén keresztül Tandori rajzos alkotásainak egy lehetséges befogadási módját igyekszem szemléltetni.

Ingadozó fogalomhasználat jellemzi a Tandori életművében jelenlévő, a költő kézírásából és kézi rajzaiból kiépülő szó-kép alakzatok megnevezési kísérleteit. Átfogó elemzésük és hermeneutikai vizsgálatuk szempontjából nehezen megállapítható, hogy a képzőművészet vagy az irodalom tárgykörébe tartoznak az ide sorolható alkotások. Meglátásom szerint ezen intermedialis természetű művek esetében nem is szükségszerű a két művészeti ág éles elhatárolása. Szó és kép, irodalom és képzőművészet rokonságának gondolata, összhatásukban rejlő művészi erő felfedezése egész az antikvitásig visszavezethető: *Ut pictura poesis*, azaz „Úgy van a verssel, akárcsak a képpel” – olvashatjuk Horatius *Ars poeticájában*. A költészetet és a festészetet hasontermészetűnek gondoló elmélet gyökere az antik irodalomban keresendő, ideológiájának központi magva azonban napjainkban is jelen van.

Tandori rajz és kézírás kettősből összeálló alkotásaira használt terminus két irányvonal mentén határolható körül: egyfelől a szerző önértelmező esszéiben megjelenő fogalomháló révén, másfelől a szakmai visszhangban megjelenő definíciós kísérleteken keresztül. Tandori több helyütt is elemzi saját vizuális alkotásait, írásaiban legtöbbször medialitásukra utalva többszavas, kimondhatatlanság problematikájára adott reakcióként írja körül e kettős kódolású alkotásokat. Néhol *rajzként* vagy *rajzolatként* hivatkozik rájuk, máshol pedig *versként*, *rajzversként* vagy *rajzossá tett költészetként*.

Az 1999-es *Keletbe-fűlt kísérletek* elmélkedés-folyamában a következőket jegyzi meg Tandori a kézzel készült rajzos, szöveges alkotásai kapcsán: „Tudni kell, hogy azok is, ezek is »segédegyenesek-görbék«, »jobb-híján-rajzolatok« csak. »Nem jó, de jobb híján a legjobb«. Ez utóbbi: szellemeskedésnek is minősíthető. Vagy ha valaki

huszonöt ilyen csinált (jött neki ilyen 25), az többet teljesített szellemileg, mint aki csak szerves szövegeket, történeteket, birsalmákat írt le stb. (két képtelen véglet, de nem mellőzhető gondolat). Versekről lévén szó, zavarbaejtő lehet, hogy...¹ Miután „jobb-híján-rajzolat”-ként definiálta, az esszékötet későbbi részében már *rajzvers*ként hivatkozik az efféle műveire. Később így utal rájuk (minden magyarázatot mellőzve): „Függelékbe teszem a »Feltételes« rajzverseit. Kommentárt nem kívánnak, az Olvasó »addigra« már jócskán elboldogul velük.”²

Tandori a 2003-as *Lábon vett filozófia. Zen vagy sem* című kötetben szintén kísérletet tesz e mediális művek műfaji körülhatárolására. Lényegi vonásként az erős gondolati természetüket határozza meg, melynek értelmében a grafikai elemek is inkább gondolatközvetítők, mint esztétikai funkcióval bíró műremekek: „Fogalmam sincs, hogy... ám itt álljunk meg. Amit elmondhatok, »lerajzolhatok«, a fogalmak határán jár, rajzba nem megy át valóján, hiszen ahhoz nekem Leonardónak, Dürernek stb. kellene lennem. Hogy rajzolni merjek. Sosem rajzoltam.”³ Az önértelmező kötet további oldalain szintén kérdésfelvetésként, megoldatlan dilemmaként jelenik meg a rajzos, kézírásos alkotások műfaji hovatartozása. Először kérdőjelek közé helyezi a rajz fogalmát „Nagyon sok kérdés megoldhatatlan itt. [...] (Ha rajzról van még szó! rajz fogalma is kétségesse válik. Rajzok ezek?)”⁴, majd a következő oldalon egy felsorolással adja meg a kétséssé tett fogalom nyugvópontját: „Marad a fogalom és a rajz, a szó és a stb.”⁵

Az ugyancsak 2003-ban megjelent *Két kísérlet (I. A kör négyszögesedésének kérdésköréről)* című tanulmányában a homokórás rajzai kapcsán a *képvers* univerzális definíciójával határolja körül e műveket. Így ír róluk: „Mivel pedig »Vázlatok homokórára« címmel már írtam jó harminc-harmincöt éve képverset (csináltam szöveges rajzolatot)...”⁶ Egy oldallal később (a Tandori munkásságában gyakran visszatérő paradoxon) a kör négyszögesülése kapcsán *rajz-szövegek*ként utal a geometriai alakzatok transzformációját vizuális és fogalmi síkon is kódoló alkotásaira. A laza vonalakkal egymás mellé felvázolt kör és négyzet rajza fölött a következő magyarázat szerepel: „Végre beugrottam [sic!] a szerintem legjobb rajz-szöveg (rajz-fogalom) változat. Ahogy én kedvelem; s a felső cím azért lehet ez, mert az olvasó már tudja, mi a kérdés [...] Ez komplex, ugye.”⁷

A Híd hasábjain 2009-ben megjelent, a *MAGAM: RÓL. Gondolkodni: költészetben a leginkább* című esszéjében Tandori egyértelműsíti és egyben tovább élesíti a rajzverssek intermediális keretrendszerét. Babits Mihály *Esti kérdése* alapján készített vizuális alkotása kapcsán megjegyzi, hogy „Ebben a rajzossá tett költészetben egy gondolati változat kezd élni.”⁸ Az idézetben említett rajzvers érdekessége, hogy egyetlen betűt sem tartalmaz, csupán kontextusában (a babitsi vers révén), s ezáltal fogalmiságában költői. Egyetlen nyelvi jelként értelmezhető része a vízszintesen fekvő és függőlegesen

¹ Tandori Dezső: *Keletbe-fűlt kísérletek*, Terebess, Budapest, 1999, 27.

² Uo., 57.

³ Tandori Dezső: *Lábon vett filozófia – Zen vagy sem*, Terebess, Budapest, 2003, 10.

⁴ Uo., 14.

⁵ Uo., 15.

⁶ Tandori Dezső: *Két kísérlet (I. A kör négyszögesedésének kérdésköréről)*, in *Tiszatáj*, 2003/5, 49.

⁷ Uo., 50.

⁸ Tandori Dezső: *Magam:ról - Gondolkodni: költészetben a leginkább*, in *Híd*, 2009/1, 4.

meredező fűszálak rendezett sorából összeépülő ismétlődőjelek, melyek a pretextus zárósorainak dilemmájára utalnak („miért nő a fű, hogyha majd leszárad? / miért szárad le, hogyha újra nő?”). A *sakkfeladvány* című verséhez fűzött megjegyzése (mely a négyzetrácsos rajzon és a címen túl egyetlen szöveges sorból áll: (Megfejtés: Mi lesz a 65. mező?)) a korábbiakhoz hasonlóan egyértelmű definíció helyett a kettős kódolás (verbális és vizuális) kiemelésén keresztül – a maga bizonytalanságában – határozza meg az említett alkotást. Így ír a *sakkfeladványról*: „A rajz (félíg képzőm. alkotás, félíg vers) saját magában gondolkodik (brr), én sakkban (brr), de a szó jó használata szerint: ebben a »feladványban« fejeztem ki a feladatokkal és a gondolható megoldásokkal kapcsolatos »véleményemet«”⁹

Míg Tandori a *rajz*, „*jobb-híján-rajzolat*”, *vers*, *rajzvers*, *képvers*, *rajzossá tett költészet* kifejezések ingadozó fogalomhasználatával hivatkozik az egyes alkotásokra, addig a szakirodalomban szintén megfigyelhető a bizonytalan terminushasználat jelensége. Bedecs László monográfiájában¹⁰ *képvers*ként, *kalligram*ként és *vers-rajz*ként kerülnek említésre ezen művek. Fried István a teljes egészében kézírás és rajz elegyből felépülő *Ördöglakat* kötet formai körülhatárolásával kapcsolatban a következő megjegyzéseket teszi: „szavas-rajzos kötet lényege is (legalább távolról) megcélozható: a versszerűség kritériumai összhangba kerülnek az írásképpel, azaz a vélemény meg az aforizma és a képvers egyként olyan közlést szolgál, amely *formaként*, megalkotottságként a felszíni jelentéshez »mögöttes« tartalmat szervez.”¹¹ A „szavas-rajzos” kötet-definíció után az egyes művekre *rajz*ként, illetve a *szöveg-rajz* szóösszetétellel reflektál. Az összetételben lévő egyedi szóalkotás jelentősége, hogy kiemeli a szó és a rajz egyenrangúságát és elválaszthatatlanságát a formában. Fried Istvánnal ellentétben Gyulai Zoltán az *Ördöglakatról* szóló recenziójában¹² nem olvasztja össze a két kódolási lehetőséget, néhol *vers*ként, néhol pedig *rajz*ként hivatkozik rájuk. Jánosa Eszter a *Mindenki szigettel* foglalkozó írásában¹³ a *rajzvers* kifejezést használja, akárcsak egyes önértelmezéseiben Tandori. Buday Bálint egy új fogalommal áll elő, *ideogrammaként* definiálja az *Ördöglakat*ban szereplő mediális alkotásokat.¹⁴

A recepcióban tehát a Tandori által használt *vers*, *rajz*, *képvers*, *rajzvers* kifejezések mellett megjelenik a *kalligram*, *vers-rajz*, *szöveg-rajz*, *ideogramma* elnevezés is. Az említettek közül a kizárólagosan vizuális vagy verbális tulajdonságra vonatkozó definíciókat hiányosnak vélem. A *kalligram* vagy *képvers* problematikusságát összegző jellegében látom, azaz hogy magába foglalja a figurális képvers, a tipografikus vers, a konkrét vers, a lettrista vers, a talált vers, a síkvers, valamint az ábravers alakzatát is, ennél fogva túl tágas térrel rendelkezik a pontos meghatározáshoz. Az *ideográfiát* (’fogalomírás’) és az

⁹ Uo., 6.

¹⁰ Bedecs László: *Beszélni nehéz – Tanulmányok Tandori Dezső költészetéről*, Kijarat, Budapest, 2006.

¹¹ Fried István: *Egy életmű szóban-rajzban elbeszélve. Tandori Dezső Ördöglakata*, in *Új Forrás*, 2008/1, 103.

¹² Gyulai Zoltán: *Az „egy gondolkodás atlasza” (Tandori Dezső Ördöglakat című kötetéről)*, in *Forrás*, 2008/12.

¹³ Jánosa Eszter: *„Tárt-tér a lény-s-lény közt”. Szubjektív tér és etikai dimenzió Tandori Dezső életművében a Mindenki sziget című rajzvers alapján*, in *Új Forrás*, 2016/2, 56–65.

¹⁴ Buday Bálint: *Amiről nem lehet beszélni, arról rajzolni kell! Ideogrammak Tandori Dezső életművében*, in *Tiszatáj*, 2021/3, 78.

ideogrammát ('fogalmat jelentő írásjel a képirásból fejlődött <pl. óegyiptomi, kínai> írásrendszerekben') mint kultúrtechnikát történeti determináltságuk révén érzem pontatlannak. Jól sejteni a mediális műveket meghatározó konceptuális jelleget, azonban ókori gyökerekre utaló jelrendszer lévén hiányzik belőle az avantgárd újításának, formabontásának felhangja, valamint a képirás jelei mellett megjelenő konkrét szöveges egységre tett utalás. A *vers-rajz* és a *szöveg-rajz* idegenül hatnak, problematikusságuk a magyar nyelvhasználatból való elrugaszkodásukban rejlik. Általános névadási stratégiának tekinthetjük, hogy először a formát vagy tematikus érintkezést meghatározó fogalom áll, majd ezt követi – az egyszerre műnem- és műfajjelölő – vers kifejezés (pl. tájvers, hosszúvers, képvers, szabadvers, létösszegző vers, önmegszólító vers). Az egyéni kézjegy lenyomatát is magukon viselő verbovizuális művek megnevezésére a (Tandori Dezső és Jánosa Eszter által is használt) *rajzvers* kifejezést vélem a legalkalmasabbnak. A *rajzvers* verstípusát pedig a következő definíciós kísérlettel tudnám körülhatárolni: *A rajzvers a költő kézírásából és kézi rajzaiból kiépülő, konceptuális természetű verbovizuális verstípus, mely képi jellegét a figurális beírtság helyett a szavaktól elkülöníthető, a szöveggel mégis szerves egységet képező konkrét rajzok révén éri el.*

Meglátásom szerint a rajzversek alakulástörténetére a lettrizmus, spacializmus, konceptualizmus, valamint szerializmus eszmerendszere volt a legnagyobb hatással, így a következőkben ezen irányzatok rövid bemutatására szorítkozom.

A kísérleti vagy experimentális költészet különféle irányzatai a hagyományos irodalmi, képzőművészeti és zenei műfajok határterületén jöttek létre. Fő törekvésük arra irányult, hogy az egymástól elszakadt művészeti ágak között újra megteremtsek a kapcsolatot. Az írásjegyeket nem pusztán jelként, a gondolat helyettesítőjeként képzelik el az irányzat alkotói, hanem formai megjelenésüknek, térbeli elhelyezkedésüknek is hangsúlyos szerepet tulajdonítanak.¹⁵ A kísérleti költészet alá sorolható, P. Garnier nevéhez fűződő spacializmus vagy más néven a térbeli költészet irányzata, mely az írásjegyek és írásjelek háromdimenziós elrendezését helyezi a fókuszba, valamint a lettrizmus, azaz a betűköltészet, mely a betűkkel és kalligráfiával dolgozó festészeti és grafikai irányzatot jelöli.

Tandori intermedialis természetű rajzversei előzményének tekinthetők a lettrizmus és a spacializmus törekvései, azonban leginkább a konceptuális művészettel rokoníthatóak, hisz alapvetően fogalmi természetűek. Az azonos szinten lévő vizuális és verbális elemek egymást kiegészítő játékból adódik össze a gondolati (néhol irodalmi, néhol filozofikus kontextusú) tartalom megformálása. A szöveges egység nem értelmezhető pusztán címként, a grafikus sík szintén túlmutat az illusztráció repetitív jellegű megjelenítésén. Tandori önértelmező esszéjében túllép az 1960-as évek második felében minimalizmusból kialakult concept art irányzatán, és rajzos műveit a modernebbnek vélt szerializmus fogalmával jelöli meg. A visszatérő motívumok újabb és újabb kombinációjának működésmódját a Balkon folyóiratba írt kétrészes önértelmező esszéjében határolta körül: „A konceptualitás egyszerű, laikusoknak tetszetős példája a maibb szerializmus. (Lásd ábráink.) Ha megteremtjük a kontextust, benne konceptuálisan alakíthatók a tárgyak.”¹⁶

¹⁵ Vö. <https://artportal.hu/lexikon-szocikk/experimentalis-kolteszet/> (megtekintés: 2022. 12. 20.)

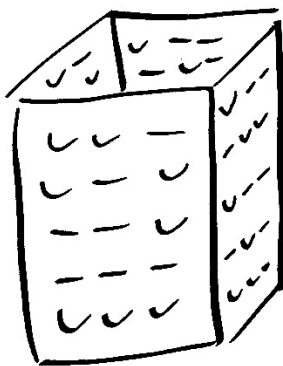
¹⁶ Tandori Dezső: *Mindenki palackszáritó sziget* – Duchamp Duchamp után I., in *Balkon*, 2005/1, 4–9.

Tandori szerializmus irányzatába sorolható mediális alkotásainak fő jellemvonása, hogy fogalmi természetűek, az azonos szinten lévő vizuális és verbális elemek egymást kiegészítő játékból adódik össze a filozofikus tartalom megformálása. A szöveges egység nem értelmezhető pusztán címként, a grafikus sík szintén túlmutat az illusztráció repetitív jellegű megjelenítésén.

Meglátásom szerint a rajzversek csoportjából *A versreszelő* című alkotás az egyik legnagyobb népszerűségnek örvendő mű. Megfigyelhető, hogy metapoétikus jellege okán a Tandori rajzos műveiről szóló tanulmányokban, előadásokban gyakori hivatkozási alap, mi több, még a szakközépiskolák tizedikeseinek szóló *Kommunikáció* tankönyv *Képversek* fejezetében is helyet kapott.¹⁷ *A versreszelő* címmel (vagy képaláírással) bíró alkotás a szó és kép összjátékán keresztül (feltehetően) egy köznapisajtreszelő vázán visz véghez transzformációt, és emeli azt irodalmi létrangra.

Tandori Dezső: *A versreszelő*¹⁸

18 1979/06



A versreszelő

A létező és fiktív verslábakat tartalmazó rajz lehetővé teszi a versreszelő metafora elképzelését, és így az ábrázolás tulajdonképpen a trópus kibontásának tekinthető. A szóképek képletének feloldása ott válik bonyolulttá, amikor az azonosító és az azonosított egyértelmű megfeleltetését szeretné megtenni a befogadó, és felteszi a következő kérdéseket: Mi a vers? Mi a reszelő? Mit reszel a versreszelő? Mi a reszelék? Ki reszel? A legkézenfekvőbb értelmezési lehetőség, hogy a gondolati tartalmak attól válnak líraivá, hogy a költő versreszelőjén áthaladva elnyerik megfelelő formájukat. A reszelő

¹⁷ https://auth.nkp.uni-eszterhazy.hu/tankonyv/kommunikacio_magyar_10/lecke_04_010 (megtekintés: 2022. 12. 02.)

¹⁸ Tandori Dezső: *Ördöglakat*, Pro Die Kiadó, Budapest, 2007, 158.

kifejezés megmozgatja a kemény felületek megmunkálására szolgáló ráspoly, a test szépítésére használatos körömrészelő és a sarokreszelő jelentésréteget, valamint a zöldség, gyümölcs, sajt aprítására alkalmas multifunkcionális reszelő fogalomkörét is. A rajz alapján a négyoldalú, rozsdamentes konyhai eszközre gondolhatunk, melynek résein ritmikus mozgatas segítségével átszűrődő étel transzformáción megy keresztül. A megmunkálás révén befogadhatóvá és élvezetessé válik fogyasztása. Amennyiben ezen olvasati lehetőség felől közelítjük meg a művet, adott a „szem” mozgásának iránya, akárcsak reszelő tevékenység végzésekor a kéz mozdulatai: vízszintes, spirálszerűen haladó körkörös mozgás helyett, függőlegesen, föntről lefelé haladunk, és így egy egységnek (versszaknak? versnek? sornak?) egy oldalt tekinthetünk. Azonban a sajtreszeléshez hasonlatosan a mozdulat akárhányszor megismételhető: a gondolat addig reszelendő a mora jeleken keresztül, míg a ritmus és a forma párosa ki nem adja a kívánatos alkotást. A józan ész logikáján túl értelmezésem alapja Tandori Dezső *Hérakleitosz H-ban* című kiállítása kapcsán írt önkomentárja, – katalógusában szintén egy köznapri reszelő képe felől közelít saját rajzához: „A versreszelőnek nevezett alakzat közönséges reszelőt idéz fel, és a vágások rajta: versláb-elemek. Különböző versformák (mondhatnám ezt idézőjelben is) »reszelhetők« így. Továbbá valami abszurd arc-szerűsége is van a reszelőnek, élő lény ekképp, és vibrálását is látom, ami nem szemlesütés. A négy oldalt most nem jambus alkotja, hanem szöveg, »a versreszelő«-ből átreszelhető szavak azonnal (»a versreszelő« stb., itt-ott kettős értelemmel), s ez megvillództatja a képződmény fogalmát is (amiképpen, érzésem szerint, maga a reszelő is »vibrál« némileg).”¹⁹

Meglátásom szerint a metaforának további felfejtési lehetőségei is adóttak, amennyiben tüzetesebben megvizsgáljuk az azonosító és az azonosított kitöltöttségét, valamint kapcsolódásuk alapját. A fenti önértelmezés esetében csonka metaforáról van szó, az azonosító szerepét a (vers)reszelő tölti be, feloldását pedig a forma (versforma, időmértékes sor képlete) adhatja meg. Amennyiben teljes metaforaként értelmezve elemeire bontjuk a szóösszetételt a következő azonosítást kapjuk: a vers egy reszelő. A vers az a szűrő, amin keresztül fogyasztathatóvá, befogadhatóvá válnak számunkra (olvasók számára) a világ jelenségei. Ezenfelül, a korábbi főnévi kategorizálás helyett tekinthetünk a versreszelőre úgy, mint folyamatos melléknévi igenévre, ami ilyen értelemben a reszelés cselekvését végző személyre utal, azaz a költő az azonosítottja. Jelen esetben nyitott kérdésként áll a reszelendő anyag materiája, hisz ezt a szerepet betöltheti a korábbi meghatározási kísérletekben szereplő gondolat vagy nyelv is, azonban értelmezhető a ready made alkotási folyamatra tett utalásként is, melyben a megmunkálásra váró anyag pozícióját más (már meglévő) versek töltik ki. Ezen az úton haladva a költő saját magán mossa át mások alkotásait, és az újraformálás, rekontextualizálás révén teremt belőle új művet.

Korábban még nem látott kifejezés a versreszelő, Tandorinál azonban ezen egyedi, költői szóalkotás az életmű egészen végigvonul. Az alapstruktúra változatlan ezekben a művekben (egy négyszögletű forma reszelő réseinek helyét hosszú és rövid szótag jelölésére alkalmazott vonalak töltik be, a rajz alatt/fölött elhelyezkedő rövid szövegben szó szerint szerepel a „versreszelő” kifejezés), a részletek viszont eltérőek, így

¹⁹ *Hérakleitosz H-ban. Tandori Dezső kiállítása a Hatvany Lajos Múzeumban.* Szerkesztette: Kovács Ákos, Hatvany Lajos Múzeum, Hatvan, 1981, 9.

tautológia helyett újabb és újabb kontextussal telítődnek a variánsok. Az *Ördöglakat*-ban található 1976/06-os datálású darab tekinthető a széria alfájának, ezt követi *A fel-tételes megállóban* (1980-as keletkezési dátummal) megjelent megegyező című alkotás. Az utóbbi mintha csak a '76-os verzió nagyobb méretű, más verslábakkal megtöltött újrarajzolása lenne.²⁰ A következő két „versreszelős” alkotás Tandori 1984-es grafikai kiállításán jelent meg, melyek nyomtatásban a kiállítás katalógusában (1985) kaptak helyet.²¹ Ezek már kibővítik az eredeti cím szöveggörnyezetét, és az alkotási folyamat metaforáján túlmutató tartalommal dúsítják a egyszerű vonalrajz jelentésrétegét: az előzőekkel kvázi megegyező rajzolatú (de a rajta lévő verslábakban különböző) mű *A versreszelő (A közelítő tél)* címet kapta, míg a másik, lecsupaszított felületű, versláb reszelőktől megfosztott variáns az *Abszolút posztumusz versreszelő (A lopakodó jégszekrény)* címmel bír.

Az 1987-es *A becsomagolt vízpart* című kötet szintén két variációját tartalmazza a témának: *A versreszelő (bús)* (1979–1985-ös datálás) kontúrjának szögletes vonalai változatlanok, azonban a hátravetett jelző azt sejteti, hogy a rajta keresztülszűrődő mű elégikus hangon szólal meg. Mivel a sorok egységesen három szótagosak (és nem a jambus és trocheust kiadó három morát vették alapegységnek), így a ritkább verslábak közül is bőven akad közöttük. Az első oldalon például a következőképpen követik egymást a sorok: Bacchius (U — —, emelkedő), Daktilus (— U U, ereszkedő), Amphibrachys (U — U, semleges), Creticus (— U —, semleges), Antibacchius (— — U, ereszkedő). Egy emelkedő, két semleges és két ereszkedő versláb alkotja a frontális oldalt, ami, ha pontos analízist folytatunk, valóban finoman a trochaikus hangzás felel toja a reszelékből összeálló művet, azonban a (karakteresebben kirajzolódó) jobb oldal már négy semleges és egy jambikus sort tartalmaz, ami az emelkedő felé billenti a mérleget.²² A verslábak analízise arra enged következtetni, hogy az ingadozó vonalakban nem a verstani megfeleltetésüket kell keresni, hanem sokkal inkább mint egységes szimbólumot érdemes számba venni azokat, hisz úgyse tudhatjuk, hogy a költő milyen kézmozgással reszeli le az adott valóságdarabot. *A becsomagolt vízpart* másik alkotása birtokviszonyba állítja a költői eszközt, és a reszelő kontúrjából kicsúszott verslábak tulajdonosaként *A magánhangzók szonettjének* szimbolista alkotóját nevezi meg. A főleg jambusokból és anapesztusokból álló rajzvers a *Rimbaud versreszelője* (1983–1985-ös datálás) címet viseli.

Ezt követi az egyetlen regénykörnyezetbe ékelődött versreszelő, a *Posztumusz versreszelő (A lopakodó jégszekrény)*. Az *Egyynyári vakjátzsma* trilógia második kötetében (Tandori...? Nat Roid...? Tradoni...? - Egy regény hány halott...?) helyet kapott a(z) – korábbi, 1984-es „posztumusz” jelzővel illetett műhöz hasonlóan – üres, esszenciális reszelőjétől megfosztott téglatest, mely pálcika lábaival karikatúraszerűen igyekszik ki a vers teréből. Némi szünet után, 2005-ben a Bárka folyóiratban jelent meg Tandori ars poetica jellegű önkomentárja, melynek élén szintén *A versreszelő* cím állt, (*Első*

²⁰ Természetesen az eltérő mora jelek eltérő versformát eredményeznek, és ez egyben új mű létrejöttét is jelenti, – így a grafikailag csekélynek tűnő különbség irodalmilag jelentős eltérést eredményez.

²¹ Tandori Dezső grafikai kiállítása (Helikon Galéria, Budapest, 1985.)

²² A második oldalon a verslábak a következőképpen követik egymást: Tribachis (U U U, semleges), Creticus (— U —, semleges), Creticus (— U —, semleges), Bacchius (U — —, emelkedő), Tribachis (U U U, semleges).

Életszerkezet költemény) alcímmel kiegészítve.²³ A három gépelt oldalból álló mű a „Rajzoltam valamikor egy versreszelőt. Lásd ábra. Tettem néha egy-egy összefoglaló kijelentést.” – létösszegző felütéssel indul, és (a „mellékdalt” leszámítva) a versreszelő rajzával zárul. Bár sorainak térben és időben cikázó lüktetéséből nem egyszerű a sokat használt metafora egyértelmű megfeleltetését megadni, azonban az világosan kirajzolódik belőle, hogy az életmű kulcsfontosságú eleméről van szó. A Bárkában megjelent mű a „reszelőállag”-nak nevezett testet kiegészíti egy fogantyúval, mintegy fejfel látja el az addig gazdátlan testet. Legalábbis a fogantyú képe egy jambussá összeálló rövid és hosszú szótagra emlékeztet, ami *A feltételes megálló* kötet versláb-verseiben arcmotívumként jelent meg (mint például a *Versláb-fej Klee-nek (jambus-arc)* vagy a *Versláb-fej (Janus-arc)*).²⁴

Tandori utolsó versreszelője (amennyiben a hagyaték nem tartogat további megjelentéseket) a 2008–2009-es évek „vertermését” tartalmazó *Úgy nincs, ahogy van* (2010) kötetben jelent meg. A mű szövege hosszabb a megszokottnál („Mert por voltál / és / porrá leszel: / [rajz helye] / A versreszelő porrá leszel!”), valamint a versreszelő rajza mellett feltűnik Tandori másik kedvelt motívuma is, a homokóra.

Végezetül még érdemes röviden számot vetni a rajzversek hangzóságának, megszólaltathatóságának kérdésével. A versláb-versek és a versreszelő széria vonatkozásában felmerülhet a kérdés, hogy érvényes-e rájuk a „néma költészet” ambivalens szöösszetétel, amit gyakran használ a szakirodalom az *Ördöglakat* kötet rajzverseinek beszédmódjával kapcsolatban. A versláb értelmezhető, mint néma kultúrtechnika, mely hangzóság helyett látványként ad vissza egy hangot. Akárcsak egy kotta hangjegyeit, az egyenesvonalú és ívelt szótagjelek ritmikai képletét is értjük, azonban az „ti-ti-tá”-ként vagy „rövid-rövid-hosszú”-ként verbalizálva nem adja vissza az eredeti művet. Jelen esetben a ritmikusan ismétlődő (valós és fiktív) verslábak hangzás helyett a látványban nyerik el jelentésüket. Hasonló kérdéskört jár körül a Tandori versláb-versei előzményének tekinthető Cristian Morgenstern a *Fisches Nachtgesang* [*Hal éji éneke*] című jel-verse. A verstestet rövid és hosszú szótag jelek soronkénti váltakozása tölti ki, és hasonlóképpen „szó nélküli”, néma versnek tekinthető, mint Tandori fentebb elemzett alkotása. Bármilyen szépen is énekelhet a hal, az emberi fül számára hallhatatlan, csupán a buborékok tanúskodnak ritmusos tevékenységéről.²⁵ A rajzversek szintén inkább a látás aktusán keresztül befogadhatóak, mint fülön át beeresztve, mindazonáltal fogalmiságuk révén a verbalitással operáló értelmezői stratégiáról sem szabad lemondanunk. Mint ahogy Tandori is jelzi az „Olvasóm! Lapozó Nézőm!” megszólítással az *Ördöglakat* kezdetén, befogadójának egyszerre kettős szerephez kell helyezkednie, hogy műveihez közelebb kerülhessen. Egyazon időben szükséges magára húznia a verbális beállítottságú olvasó pozícióját, valamint a vizuális beállítottságú műértelmezőét.

²³ Tandori Dezső: *A versreszelő (Első Életszerkezet költemény)*, in *Bárka*, 2005/4, 72–76.

²⁴ *A feltételes megálló* című kötetben az említettekén kívül további két alkotás szerepel még, melyek a jambus vizualitásából kiépülő jelentéstartalomra építenek: *Jambikus táj*, *Jambikus táj (A vers)*. Ezeket követi *A versreszelő*.

²⁵ Érdekeség C. Morgenstern alkotásával kapcsolatban, hogy jel-versének vizualitása megszólította Alfred Finsterer német festőművészt, és festménye középpontjába helyezte *Fisches Nachtgesang* „szövegét”. (Alfred Finsterer, *Morgenstern >Fisches Nachtgesang<*, 1983.)

Tandori Dező: ... elszunnyadni; -
semmi több...

7 dal

Kurtág György op. 50

Rajk Juditnak és a
bemutató művészeinek

Bemutató: 2019 V. 10

Rajk Judit
Borbély László
Rácz József
Schlanger Tamás
Varga Abigél

to sleep, -
no more...

FRIED ISTVÁN



Széljegyzetek az Utsó könyvhöz

TANDORI DEZSŐ FELPLUSZTULÁS ÉS LEPLUSZTULÁSÁNAK
POÉTIKÁJA¹

„De a napok: élre él,
s napra-nap, hogy az ember
él.”²

Egy folyóiratba vagy tanulmánykötetbe szánt írás eleve beleütközik az ismertetendő könyv külső formája (mely ezúttal a belső kivételése) leírhatóságán érzett kételybe: Tandori Dezsőnek Tóth Ákos által sajtó alá rendezett „Utsó könyv”-ének címlapja is, hátlapja is őrzi költője kézírását/rajzát, a két tagból álló címlap-szövege, a szerzői védjegy, valamint a hátlap grafikai elrendezése összeszerkesztettségét. A nyomhagyás „szándék”-ával, „igény”-ével, a szerzői akarat(?) – itt – érvényesülni kívánó üzenetével mintegy költői (vég)rendelkezés közvetítődik. A címlap közepére helyezett rajz, ha úgy tetszik: fekete gombolyag, fekete összefércelt anyag-imitáció ismétlődik meg a hátlap alján, kisebb alakban háromszor, egy kifelé mutató nyíllal a köteten túlra irányít talán, ahol a távolból – visszagondolva a kötetben sűrűn emlegetett Hamletre – iderémlik a tartomány, melyből még nem tért meg utazó. De már sejteni lehet valami alig megnevezhetőnek közellétét – találgatom. Az „utsó” olyan melléknév, amelynek még középfoka sem lehetséges, nem hogy felsőfoka, valaminek lezárulása/lezáródása, amelyből kifelé csak a földi halandó számára Dante szerint tiltott tartományba lehet jutni. Onnan vissza nem. Hacsak nem a trákiai dalnok, Orpheus (és szerepében, alakjában, de kissé önfelstilizáltságában is: Rilke) járja meg... A nyomtatott betűs címlapon a kézírás összefogja a fekete gombolyagot, alul-felül a kettős-egy cím, mely ellentétes irányultságában lényegi azonosságra következtetést is megenged, oldalról viszont a belső címlapra írt név fogja közre a rajzot. Közrefogja, mintha tartani akarná. A hátsó lapon a gombolyag három kisebb mása viszont úgy tesz, mintha három pontot imitálna, mely az abbahagyásnak, a folytathatatlanságnak, a ki nem mondottságnak, mert kimondhatatlanságnak, a félbemaradásnak jelentéseit ajánlaná föl az értelmező olvasónak.

A kötetten híven visszaadott kézírás (rajzolat) valami nagyon személyesbe kívánna bevezetni, megerősítve az enigmatikusnak tetsző címadással. Különösen feltűnő

¹ Egy több fejezetet tartalmazó dolgozat első részét adom közre. Külön értekezésben értelmezném az Arany János-áthallásokat, egy harmadik írásban néhány motivikus vonatkozást mutatnék be.

² Tandori Dezső: *Felplusztulás, leplusztulás*. Előzetességek és utólagosságok. (2018–2019). Szerkesztette, az utószót írta: Tóth Ákos. Tiszatáj könyvek, Szeged, 2021. Az e kötetből idézetteket külön nem hivatkozom. E dolgozat sokat hasznosított Tóth Ákos nem csak technikai eligazítással szolgáló utószavából. Itt jegyzem meg, hogy – mint az e kötet néhány verséből kitűnik – Tóth Ákos a kötet szerkesztéskor levelező és telefonkapcsolatban állt Tandori Dezsővel, megbeszélték a kötet elrendezését. A költő nehezen olvasható kéziratokat küldött szerkesztőjének, aki együtműködésük során megtanulta olvasni a költő kézírását. A kötetet Annus Gábor tervezte meg.

mindkét *plusz* bekarikázása, a kiemelésnek, a figyelemfelhívásnak, a kikülönülésnek, a többféle jelentéssel terheltségnek üzenetével gondoltatva el az egyébként is elgondolásra érdemes jelölést: a bekarikázással sugallva a *plusz*nak (ha nem is önállósult, mégis) a főnéven belüli egyszerre saját, valamint a szóban foglalt irányjelölőtől erősített életét. Hiszen a *plusz* önállósulva akár pozitív tartalom hordozójaként funkcionálhat(na), az adott szóba helyezve pedig akár eufemizmusként a kimondottságot egy árnyalattal enyhítené. A főnév egészét olvasva, a fönti *fel* és a lenti *le*³ helyét, a címlapon párhuzamként feltüntetett írását figyelembe véve, külső formájában fájdalmas szójátékként, többszöri megközelítés során viszont a bennerejlő elveszettség-érzést közvetítő állapotrajzként töprengtethet el. A leegyszerűsített, ridegebben közlő alak: *felpusztulás* egyszeri szóelemény, mely egyszerűségét aképpen tudja magasabb fokra emelni, hogy hozzáveszi, látszólag szembeállítja vele a lepusztulást, amely a romlásnak, a hanyatlásnak, a szűnésnek⁴ határozottabb jelentéssel bír, rokonértelmű kifejezése. Ezen a helyen azonban a közbeiktatottnak feltüntetett *plusz* a másképpen nem létező-elképzelhető *fokozás*ra utal, a *fel-le* pusztulót „*plusz*” egy olyan stádiumban érzékeli-láttatja, mely a hátsó címlap „*Utsó könyv*”-ével igazolódik, a végső megnyilatkozás nem tűri a megszokott kifejezési formákat/alakzatokat, immár nem lehet úgy hitelesen megszólalni, mint korábban (persze, sosem felejtve a korábbi szólásokat, amit lehet azért ebbe a könyvbe átmenteni, még egyszer, ha cirádátlanul is, fölmutatni): valamiképpen kimondani, amit nem lehet kimondani, (mert arról beszélni sem lehet; a leírás beszédes hallgatás?) jelezni, hogy a szavak „*idomításával*” többretegűvé válhat a tovább nem őrzendő „*titok*”. A *plusz* a bekarikázás ellenére nem él önálló életet, de nincs is teljesen megfosztva annyi autonómiától, amennyi legalább egy szótagnak kijár. A pusztulás ettől nem lesz kevesebb, igaz, a *plusz* ellenére sokkal több sem (csak annyi, amennyit elárul). De ezt teljes intenzitással, kitérő manőverezés nélkül, teljes felelősséggel és visszavonhatatlanul teszi. Miközben a *fel-le* nem a megszokott tandoris oszcillálás (esetenként halálosan komoly, esetenként a játék mélységébe aláereszkedő kísérlet), hanem a fentről-lentről bekerítettségéről tanúskodó kijelentés. Nem tragizál, hanem megállapít, nem kétségbeesik, hanem közöl; melynek szokványosságát a beiktatott *plusz* cáfolja. Nem egyszerűen címlap-szöveg, jöllehet természetesen címlap-szöveg, hanem a kézírás tanúsító erejével hangsúlyozott odafordulás ahhoz, aki olvasni vagy csak megtekinteni akarja a nem szokatlan méretű kötetet. (Ehhez hasonló a nem kevésbé rendhagyó és az e kötetet némely tekintetben előkészítő, „megjövendő” könyv, a *Nincs beszédül*⁵ volt. S ezt majd e kötet nem kevésbé rendhagyó tartalma igazolja: egy író sokféle tájékozódó, sokféle költői-írói világba elba-

³ A *fel-le* időnként önállósul, az egyik időnként kiszorítja a másikat a szó elejéről vagy közepéről, meglepő összefüggéseket idézván föl: A *Weörestől, sodrófa* című vers záró sorában dőlt betűvel: „*profeltár és proletár*”. E sor az egykori mozgalmi induló kezdő sorát rendezi át: *Fel, vörösök, proletárok...*

⁴ Részint a testi állapotra utalva, részint az érintkezések ritkulását emlegetve ilyen formában: „*Elestem. De / bajom nem / esett × Nem tudok / járni. / A végét járom. × A végét? Mi végét / ???? - „Lassan akár el is... / felejtettek, felejtének, az van, nem keresnek ebben az esetben, csak ha iratot kell aláírni...”*

⁵ Tandori Dezső: *Nincs beszédülés*. A kötet anyagát gondozta: Tóth Ákos. Tiszatáj könyvek, Szeged, 2019. E kötet értelmezéséhez megfontolandó üzenet kézírással – ez a *Felpusztulás*–

rangoló, s hogy régimódián szóljak: többféle húron játszó, ezúttal azonban nem hódító, inkább elszámoló, betakarító, számvető, számadó poeta-személyiségéről még egyszer (talán utoljára) hírt hoz. „Különös hírmondó”-ként,⁶ ám kevésbé a babitsi szerepvállalás továbbmondójaként, inkább ahogyan a költői alakzatok *különös* rendjével, játékosnak tűnő, könnyed, de valójában művesen kidolgozott megszerkesztettségével egy végtelennek tűnő (de nem végtelenbe vesző), ismerőssé gondolt „poétai mező”-n tér nyílik számára. A szerzői név tehát körbefogja a rajzot, de a/egy könyv formai szabványai szerint kiegyenesedik a név, a helyére kerül a belső címlapokon, immár egész főnév mivoltában ellátva címmel a kötetet, annyi „plusz”-t engedve csupán meg, hogy az akadémiai helyesírás szerint olvasható egymás alá írva: *Felplusztulás, leplusztulás*, más betűtípussal: ELŐZETESSÉGEK és UTÓLAGOSSÁGOK, alatta a zárójeles információ: (2018–2019) – tegyük hozzá, Tandori Dezső hihetetlenül felélénkült alkotói tevékenységének végső (Utsó?) két esztendeje.

Ha szakítva a mainapság használatba fordultattal nem a Tandori-kötet beszélőjét, lírai énjét, narrátorát emlegettem eddig, ezzel arra a leplezetlen személyességre, póztalan egyes szám első személyre szerettem volna utalni, amely/aki az egész kötetet áthatja, a kézírások, a rajzok, a Tandoritól származó lapszámozások, valamint – ismétlem – az az egyes szám első személy, amely/aki költői cselekvése nem érzelmi-tudati kivétel, nem konstruált közvetlen kifelé szólás, a legkevésbé sem vallomás jellegű, hanem a sejtett „utsó könyv”-be rendezés hagyatkozás-igényű megnyilatkozása. Olyan örökség-hagyás, mely ugyan fenntartja a korábbi kötetekből jól ismert „tandorizmus”-ok elemeinek érvényességét, de amely közvetlenül és közvetve (Arany János motívumait kölcsön kérve) – nem összegez – még egyszer elmondja, ebben a helyzetben, életkorban, állapotban mi az, ami fontos, mi az, amire emlékezik-emlékeztet. Ami fontos: ki/megjelölése a térnek; és a ki/megjelölés elég közeli ahhoz, hogy a Tandori-világ(egyetem)ban/ben sokszorosan ismételt útba/ra-igazításra utaljon. Több lehetőséget adjon egyes szavaknak, mint (például) merőben ígézői funkció; de elég távolra is tekint, hogy egyetemességet át/bejáró helykeresést idézzon meg/föl. Ez a föl-le a szüntelen aktivitás, a soha-el-nem-nyugvás látszatát kelti, ám feltűnő ismétlődésével egy mozgás katonán voltát, pusztá körbejárását utánozza. Aztán a Tandori megszámozta 91. lapon a címlap, a belső címlap külső formájától eltérően vers(ike) ötlik az olvasó szemébe: *Felplusztulás leplusztulás*, sem végig nagybetű, sem mellérendeltséget erősítő írásjel (vessző), mindkét főnév önálló „entitás”. A sorrendiség mégis sugalmazás, előbb fel, aztán le, a dolgok (alapvető?) természete szerint.

kötetben emlegetett személyiségek és rajzok elemzésekor is segíthet – a kötet kézírásos-rajzos hátlapján olvasható: „Belelátom őket magamba? Vagy ők látnak ki belőlem? És ezt látják ki???” A *ki* és a *be* hasonlóképpen funkcionál, mint a *benti-kinti*, *le-fel*.

⁶ Annyi azért a Babits-versből ideszármaztatható, amennyi Fogarasi Györgynek az önmegszólító versről írt dolgozatában megfogalmazódik: „a Babits-vers beszélője, aki bár »hírmondó« mivoltában immár nem eredendő forrása, csupán közvetítője az üzenetnek, ám mint »nagy hír tudója«, még mindig tudatában van annak, amit közöl, s ilyen értelemben közlendőjét akár a sajátjának is tekintheti.” Fogarasi György: *A holtak lépte*. Babits postája és az irodalom, in *Hogy jó s szép tetteken leld gyönyörűséged*. A 80 éves Fried István köszöntése, Szerkesztők: Kelemen Zoltán, Tóth Ákos, Tisztatáj könyvek, Szeged, 2015. 198. Vö. még: Tandori Dezső, *Magyar–Argentín Baráti Társaság*, in Uő: *Az Oceánban*. Versek. Tisztatáj könyvek, Szeged, 2002, 107. „Különös Hírmondó! A híreket / füledbe ne vedd, szívedre ne vedd, (...) Örök ittléted a Nincs Visszatérés. / És sértés a Tél Nagy Tigrisétől nincs már kinek.”

⁷ Ilyen *A tölgyek alatt* vissza-visszatérő helyjelölése.

Még ebben az új alakban is emlékeztetve a korábbi előfordulásokra. A vers(ike) azonban nem a felismert állapothoz történő verbális ragaszkodást közli, hanem egy újabb lehetséges változatot, mely a grammatikai tiltással szemben a fokozást állítja az előtérbe. Csakhogy a változatot újabb változat követi. Eszerint az állandóság nem sajátja ennek a beszédnek, a „plusztulás” nem zavartalan, egyenes vonalú, könnyűszerrel áttekinthető folyamat. Lecsupaszított voltában sem önazonos: „Legplusztulások / Plusztulás legekek”, az írásjel ebben az esetben is elmarad, ellenben itt a chiazmus, a dolgok, a szavak, az állapotjelölések megfordíthatósága, annak „tisztá formája”, hiszen a megfordíthatóságon kívül nincs más, ami összekapcsolná. Ha vessző ékelődne be, akár kurta felsorolásra gyanakodhatnánk. Arra, hogy a változó forma ellenére közel azonos „rangú” tényezők következnek egymás után. A chiazmus akadályozza az egymásután következőt, de sok teret nem enged az ismétlésnek sem, ellenben a felsőfokra tekint plusztulás, a plusztulás maximuma(?) lehetővé teszi, hogy e maximum (leg) önállósodjék, mégis alá legyen vetve(?) a plusztulásnak. Egymást erősítve és egymással vitában, egyszerűségben és egyszerűségétől fosztottan kelnek önálló létre az állapot és a legmagasabbra fokozottság kifejeződései. A *Fűkellék* versre rálapozva (az Arany János jegyében készült *A Szilencz* ciklusból) versbe-versek közé rejtve, versmivoltot szavatoló rím kifogásától tartva (persze a vers halmozza a rímeket, esze ágában sincs kifogni belőle, de a lehetőség fölrémlik, s ezzel némileg elkomorítja, ami nem elkomorítónak indult), visszatér a címadás ötletéhez, egy Aranyinak (néhány versének, anekdotába érő alakjának, szófordulatának, jelenetének) szentelt ciklusból azonban kibeszélve, a maga köztességén töpreng el: „Felpusztulás segítse, / leplusztulás se rontsa.”, utóbb: „Plusztulás a plusz, / külön-mire juss. / A génusz géni juss, / vagy megállj, bármerre fuss”, (s csak hogy lássuk, merre és mi célból fut ki a mondat, jegyzem ide a befejező két sort: „Toldi vagy hamleti / holtán Arany dől neki.”); az elkomorító gondolat kiegyenlítődik a versképzés szempontjából, az eddig ellentétesnek, de legalábbis kétirányúnak elgondolt téri utalások fordíthatóknak tetszenek egyeleddig még nem tapasztalt szituáltságba, miközben nyelvi alakjuk nem változik. Ehhez azonban az szükséges, hogy egy másfajta, nem „tökéletes”, ragokkal dúszított chiazmus érvényesülésének ne legyen akadálya: „Utolérés-elébe, / Előbb-élés utánra”, a téri feltételeket az idői támassza meg, s ehhez még az is szükséges: „Úgy legtisztább az ábra, / ha nem fényezed fel-le”. Ha megszabadul, ha legalább a versben megszabadíttatik a téri irányokba ki/betérésektől. Nem, ha nyugalmi állapotba kerül, mert a felle sosem hagyja el a szavakat, a szójelentés-potenciálját, amely(ek)hez tartozik, amely(ek) nélküle nem lehetnek létezők. Csak akkor, ha a chiazmusok próbáját járja végig, és nem tekint el az időiséghez tartozó tényezők megnevezésétől. Mivel önmagában mind a fel-, mind a leplusztulás valamilyen módon időhöz van kötve. Ekkor a fel-hez és le-hez fűződő asszociációk inkább hordozzák a lényegi tartalmakat. A *Fűkellék*ben azonban (pillanatnyira, de legalább is a verssé-költészetemlékké, egy újra/új-jáírandó poeticitás vonzaskörében) fölcsillan a felpusztulásban rejtőző pozitivitás segítő ereje, melyet szerencsés esetben nagyon a leplusztulás sem ronthat el/meg. A *Fűkellék* a ciklus utolsó (itt nem „utolsó”) darabjában a plusztulásból kiszabadult plusz a rímhívó, amely magához vonzza a juszt, az örökséget, majd a felszólító módú ígét⁸

⁸ Nem kívánom megtörni a gondolatmenetet, e helyen utalok az eufonikus szójátékokra, melyek kettős hatásáról vö. Northrop Frye: *A kritika anatómiája*. Fordította: Szili József. Helikon Kiadó, Budapest, 1998, 238. Frye Christopher Smartot és Poe-t idézi, az utóbbitól: the viol,

(mindenképpen aktivitásra buzdító intellemként), hogy mindez az Arany Jánosnak szentelt, az őrá emlékidézéssel létrehívott verssorozatnak köszönhetően csengjen ki: azért mégsem felejt(et)ve, mint zárul Toldi sorsa ((a *Toldi szerelme*), a *Toldi estéje* a megidézett Arany-művek közé tartozik), mint hangzik a *Hamlet* befejezése: „The rest is silence”, amely egy régies (cz) formátumban: *A szilencz* a versciklus címének adatott, egyszerre utalván az elhallgatás és a ciklus hagyományra transzformálódásának esélyére.

Aztán a kötet végefelé ismét fölbukkan a cím, másképpen tördelve:

„Felplusztulás,
Leplusztulás”

Csakhogy a három szakaszos, 19 soros versben mindig telik a változatokból, mintha „poétikailag” egy motívum történetét kellene az olvasónak végigkísérnie, a ciklusok különféle helyeire jegyzett variációkat, melyek utolsója (utsója?) elégikus hangulatot csempész a versmenetbe. A verskezdés nem sejteti a záró sorokat, erős kanyarral jut el a szülőhöz, inkább különféle témákat villant föl, amelyeket az előző ciklusok versben, versprózában kíséreltek meg körüljárni. A vers indítása mintha arról árulkodna, ami következik, a néhány előző és a csekély számú további verssel pusztán „ráadás”. Ráadás nem feltétlenül a maradékból telik, hanem a versben jelzett áradásból is.⁹ Eszerint a líra talán nincs apadóban. Legalábbis a versformálás igénye, a rájátszás, elmozdítás, újragondolás igénye nem hagy alább: „Felplusz-leplusztulás”: a magasba kívánczolás(?) immár töredékes, valami lemaradt közben, a kis-gondolattal odakapcsolt leplusztulás azonban teljes alakjában jelenik meg. „Mindig csak ráadás. / Nincs hozzáadás.” A ráadás mégsem merőben ismétlődés, legfeljebb a már (feltehetőleg) ismerttel továbbfűzés, a maga módján: plusz. Haladás-e? Vagy a megtett út felmérése? Nem kapunk feleletet: „Hozzáadás-vétel: / épp csak a *kivétel*.” Az összetett szó egyik tagja sem vonja kétségbe a másikat, de gyengíti. Annnyira, hogy a dőlt betűvel kiemelés az enigmatikusba futtathatja ki a versszakot. A kivételes megszólalás, a megszólalás kivételessége egyként fölmerülhet. Mint ahogy az is: hogyha nem lehetséges a hozzáadás, valami újnak, „plusz”-nak elkezdése, legalább a kevésbé szabályszerűnek tetszőnek lesz, ha ideiglenesen is, helye a versben. Ez a *kivétel* akár a „Felplusz-leplusztulás”-ra is vonatkozhat, mint egyszeri (kivételes?) előfordulásra, a „Hozzáadás-vétel” összetett, nemigen megnyugtató akciójára. A következő versszak aztán *ellép* az elsőtől. Egyrészt azzal, hogy a magánhangzók játékával lop némi eufóniát (dalszerűséget?) a sorokba, másrészt az ékezet lekoptatásával mond ellen az ékezetes szó remény-esélyének. A rímelés további összefüggésekre figyelmeztet: a versszak eleji kérdésre felelős a felelet, a létezésre kísérlet kevés jóval kecsgetet annak tudatában, hogy az időben mintha más történések készülének elő:

the violet and the vine. Az előbbtől: Invisi-ble, Incomprehensi-ble, ineffa-ble, A ble... (Láthatatlan, ért-hetetlen, kimond-hatatlan, Hathatós). Tandorinál: „Másik énem / Másik énem.” Vagy: „Rettentő sehogyan sincs, / Rettentő sehogyan van. / Rettentő-sehogyan sincs. / Retten tő-sehogyan van” ... Vagy: „Azért mégis a vanás ír. / Azért mégis az írás van.”

⁹ A Poe-sorról: Frye, i. m., 238: „Két ellentétes minőség egyesül. A szellemesség megnevezett, és az éber intelligenciához szól, a révületkeltés önmagában humortalanul hat. A szellemesség eltávolítja az olvasót, a rejtett értelmű orákulum leköti.”

„Mit kivételeznénk?
Élre-él: el-lennénk,
Napra-nap
Elmennénk.”

Hiába a „lágyabb ének”, az *l*-ek és *n*-ek kissé egyhangú zenéje. Míg az el-lennénk (az *el* a *le* megfordítása, akár ellentettjeként is fölfoghatnók) a kötőjel miatt lazábban kapcsolódik a létigéhez, mint az elmenni esetében. Az elmennénk feltételes módja a vágy kivetülése, de egy komorabb „előmenetel” esélye is. Ily tanácstalanságban érünk a harmadik versszakhoz, melytől „megoldás” volna várható, amely nem következik be. Új területekre hívnak a verssorok, s a verset átszövő, finomra hangolt ellentmondások (jóllehet nem áradásszerűen) kitérnek a válaszadás elől. Noha úgy indulnak, mintha vállalkoznának rá. Az első két sor áradás–beleragadás „ötlete” azonban ebben a versszakban (nem cáfolódik ugyan meg, mégis) megszűnik reális lehetőség lenni, az irodalmi hagyomány és egy idill utánzata eltérít attól, hogy a ráadásból bármilyen energiát volna meríthető. Akár a „Felplusz-leplusztulás”-ra játszanak rá a verssorok, akár a „Hozzáadás-vétel”-re, mindenképpen egy eleddig nem kellően figyelembe vett téridős viszony követeli jogait. Azt, hogy számon tartsák, sőt, hogy ebben a nyelvi alakban is ismerjék el/fel. Ez megtehető erőfeszítés nélkül, minthogy a megnevezett vagy megcélzott művek nem az ismeretlenség homályából buknak elő. Érdemes sorra venni néhányat, hogy aztán a bennük közöset vagy egymásra mutatót tudomásul vehessük.

„Műfű: nappali kérdés”. Nyers tényként: Babits Mihály *Esti kérdésének* átírása(?), „travesztia”-ja(?), kontrafaktúrája(?). Ismeretes: szóban, rajzban mennyire megérintette Tandorit Babitsnak ez a verse,¹⁰ talán össze sem érdemes számolni, hányszor, milyen formákban idézte a „piciny fűszál”-at. Itt „műfű”-vé változik (torzul?), nem egy másik létformává, mert a műfű szimulált létezés, hanem önmaga ellentétévé, hiszen a műfű csak arra nem képes, amire a *piciny fűszál*: emberi közbeavatkozás nélkül leszáradni és újra nőni, ezáltal példázattá, jelképpé válni. Babits kérdése, mint az a vers kezdő hosszúmondatából kitetszik, *este* hangzik el. A vers az *este* megnevezésével kezdődik, az *este* beálltának leírásával folytatódik (a *piciny fűszállal* cseng ki). *Este* más kérdés nem hangozhat el. Annál inkább nappal. Tekintettel arra, hogy műfűvel indít a strófa, az ember és a technika közös leleményével, amely úgy tesz, mintha (alsó) létezne: egy életérzés, világhoz viszony, magatartás adekvát (nyelvi) formájaként. A műfű számára közömbös az *este* vagy a nappal, de a kérdezőnek nem. Az *esti* kérdést föltekerte Babits, semmi nem indokolja, hogy ebben a versben vagy másutt bárki újra föltegye. Jobb híján(?) kerül sor a nappali kérdésre, amely azonban nem indíthatja meg az „áradás”-t, mely a Tandori-vers kezdetén többet ígért, mint amennyit lehetősége megengedett számára. A következő utalás sem igényli a rejtvényfejtést. „Drégel napja / leszáll”. Mégsem meglepetés, hogy Tandori e kötetben publikált Arany-verseiben mily sokat hivatkozik a *Szondi két apródjára*.¹¹ Az is kitetszik, hogy a ballada cselekménye mintha hidegen hagyná, viszont a kezdő sor: „Felhőbe hanyatlott a drégeli

¹⁰ Egyetlen példa: Tandori Dezső: *A szomszéd banánhal*. Szerkesztette: Tóth Ákos, Tiszatáj könyvek, Szeged, 2017, 214.

¹¹ Ld. Tandori Dezső: *Lelkem újra, Párizs*, in Uő: *Tandori light*. Elérítés. Scolar Kiadó, Budapest, 2013, 65. „Felhőbe hanyatlik a rue de la Pompe”: még arra is ügyel a beszélő, hogy rímeljének össze a kezdő sorok.

rom” messze nem e kötetben bukkan föl első ízben a Tandori-líra érdekkörében. Hogy ez (az előző sorral ellentétben) a napszak érzékeltetése okán történt-e, vagy a verssor csak egy roppant ellentét egyik tagja, aligha dönthető el. Másutt más elemekkel adja hozzá Tandori a maga Drégel-újrairását, itt egyrészt az estebe hanyatló napszak, másrészt a balladában elbeszél (hősi) halál az, ami plusztulósos versekbe beépíthető. „Ráadás”-ul a műfüves nappali kérdésre a leszálló drégeli nap következhet, így „tartalmilag” valami mégis visszatérül Babits kényszerűen elhárított esti kérdéséből. Ugyanakkor a következő sorban: „Finnegan napja kél”, ismét az esti kérdésekkel ellentétes pozíció íratik le. Arany és Joyce együttemlegése nem ennek a versnek újdonsága, a többi emlegetést itt mellőzve a *Más dolgok* (Aktualitások) versközepi ajánlását idézem: „(Aranynak, Kurtágnak, Joyce-nak)” – mint ahogy az előző gondolatmenethez kései kiegészítésével írom le, mivel egyrészt a „Műfű: éji kérdés” próbálkozását az „Este-kérdés-műfű” változatra módosítja, hogy a „Felplusztulás,/leplusztulás”-t részint a helyére igazítsa, részint más összefüggésekhez illessze. Ez az állandó igazítási-módosítási igény, törekvés, nyelvi (írás)gyakorlat aztán a későbbi verset mint utóbb kialakított álláspontot helyezi az előzők mellé, azok esetlegességét sorrendiségével meghaladó esetlegességgel egészíti ki, engedi kicsengeni. Ezúttal a *Finnegan napja kél* utal a sokszor megverselt Joyce megfejthetetlennek tűnő művére, amelynek kombinatorikája, nyelvközöttisége, nyelveket szuverénül kontamináló munkája a különféle nyelvek összegződése céljából a *Koppar Köldü*sre és a *Galambocskámra*, valamint meglehetősen sok Tandori-versre emlékezve alkotójának sem ellenszenves, sem ismeretlen nem lehetett.¹² Hogy Babitsot, Aranyt Joyce követi, felfogható egy nyugtalan érdeklődés, egy áradás-kényszer, egy ráadás-igény megnyilatkozásának, amely (mi más lehetne?) nyelvi természetű, a nyelvbe aláereszkedés és a nyelvek magához emelése költői mozdulataihoz ragaszkodás gesztusának volna értelmezhető, úgy is, mint a bábéli helyzet elismerése. Az utolsó négy sor bővülő eufóniája, bár hangulatilag kevésbé magyarázható az előzőekből (kell-e?), egy képzelt idill dallamát csendíti meg, ezt követi az *Utolsó előttink*, majd a *Vég*, melynek dőlt betűvel nyomtatott végső négy sora egyszerre belenyugvás és játék a betűkkel, a rímmel, az állítás és tagadás a másikat kiegészítő, egyensúlyozó voltával:

„Felplusz- és
leplusztulás:
semmi más dolga
se más!”

Nemcsak a felkiáltójel figyelmeztet. A kötetzáró *Kezdes* és *Végzés* is. Ami a címdallal kezdődött, a *Vég* rövid verssel zárul, főnevek sorolódnak befejezésül, nincs jelző, semmi sehogyan nem minősül, csak a rímek maradnak, a visszaütés. A többi (majdnem) néma csönd, „szilencz”.

A kötetet újra végiglapozva úgy tűnik, mindvégig munkálkodik az igyekezet, hogy a (nehezen) meglett idői és téri tényezőket a versek, a verssorok, a prózaversek is mind többféleképpen láttassák, „kifejezésileg” és „tartalmilag” egyként különbözőképpen, mégis egyfelé mutatva, a szavak, szavakból összeálló változatok, szabályos-

¹² Umberto Eco: *A tökéletes nyelv keresése*. Fordította: Gál Éva, Kelemen János. Atlantisz Kiadó, Budapest, 2016, 34–37, 42–44. Főleg a kombinatorika és a variálás hagyományából lehet Tandori versalkotására következtetni.

szabálytalan képződmények koncentrikus körökként foglalják magukba mindazt, amit a fel/leplusztulás földidézhet. Tandori szóképzelete¹³ mindig is létre varázsolt olyan alakzatokat, amelyek a lehetőségek és a „szöszölések” poétikáját igyekeztek elfogadhatóvá-hihetővé emelni: a szavak megrögzött és ki/felszabadított alakjukban, létezhető és torzítottagságtól sem mentes betűegyüttesként funkcionálnak verssorról verssorra, vissza- és előreutalva, játékosságot imitálva és a tragikumba hullás esélyétől veszélyeztetetten. Ám a megfogalmazódás megáll ott, ahol még fölismerhetőnek tűnik a költői cselekvés, mely olykor nem több, mint a szóban és a szó mögött kibontásra, feltárulásra váró szó-lehetőség, amely nem feltétlenül jut el oda, hogy bárminek ekvivalenseként ráismerjenek. Létezését kizárólag annak a vershely(zet)nek köszönheti, amelyben rejtett és nyílt kapcsolódásainál fogva emlékeztet (hol) a kiindulópont, (hol) a megcélzott, de eleve kétséges befejeződésre, mely nem egyszer csak abbahagyás, s ennek egy másik szövegben hol adódik folytatása vagy párhuzama, hol nem.¹⁴

Ebben a viszonyrendszerben lehet megkísérelni ide vonni a belső címlapon közölt alcím: ELŐZETESSÉGEK és UTÓLAGOSSÁGOK jelentéslehetőségeit. Magától értetődőnek tűnhet (jóllehet Tandorinál bármi csupán úgy magától értetődő, hogy egy akár már a következő szótag megkezdí kételye hangoztatását: talán mégsem annyira...), hogy az alcím magyarázza, kiegészíti, erősíti a főcímet, a fel-le horizontalitását módosítja az elő-utó vertikális beiktatásával. Ami térben zajlik, „folyik” (ha úgy tetszik, egy héraikleitoszi világtérben), annak idői dimenziója is van. Nemcsak azért, mert a fel-től a le-ig, a le-től a fel-ig mozgás bizonyos időbe telik, az előbb és utóbb rendje szerint (ez volna a magától értetődő), hanem azért, mivel az elsődleges, „szótári” jelentés e szavak/meghatározások rövidebb alakját teszi ismerőssé; előzetes, utólagos. Ennyi nem bizonyul elegendőnek, tovább kell képezni (ség-ság), amellyel fölvetődik az általánosba emelés szándéka(?), igénye(?), elgondolhatósága(?). Ezt követően kérdezhetünk tovább: a saját életmű előző fázisainak bevonásával kaphat-e a személyes-esetén túl jelentőséget, ami majd a kötetben következik; a kötet anyagából visszatekintve épül-e be a kötetbe, ami korábban (nem bizonyosan kezdetlegesebben) elhangzott, leíratott, rajzzá formálódott? Elsőül a kötet ajánlását venném szemügyre. Nem meglepő, ha megszerkesztettségére csodálkozhatnánk rá: szinte verssé tördelve következnek egymás után költők, írók, képzőművészek, bölcselők nevei, mindenütt ábécésorrendben, csakhogy hol előre, hol visszafelé haladva. Kiemelve: Aranyknak és Ottliknak, valóban, ciklusok vannak szentelve, majd számomra megfajthatatlan sorrendben jön a többi. Valamennyi név (Artaud-tól Szép Ernőig, ez utóbbi egymagában az utolsó sorban) a Tandori-életműben „jelentésszerű”, e kötetben: „érintve van lelkemben itt”). Egyelőre nem lelek magyarázatot arra, hogy a névsorból miért hiányzik Nemes Nagy Ágnes, Kosztolányi Dezső, Jékely Zoltán, Rainer Maria Rilke – töb-

¹³ Northrop Frye a babble és doodle (Szili József fordításában: gagyogás és firkálás) „terminusokkal” él (238), a retorikai eszközök közül a paronomáziát nevezi meg (238). Tandorinál egy Kurtág Györgynek ajánlott versben: „Éltem: létem / lételem. Drégel...” Másutt: *Szöszművészet*, melynek párja, ellentettje, kifordítása, megfelelője: *Összművészet*. A Bóka László által divatba hozott ’szösszenet’ is idegondolható.

¹⁴ A *Jön-megy* kisciklusból: „Közelgyengülés megy. / Végelgyengülés jön”. Közel-vég, megy-jön, de: gyengülés-gyengülés, s a lehetőség: köz-közel.

bek között –; ám az bizonyos, hogy a felsoroltak nevével a kötetben találkozunk.¹⁵ Az e névsor láttán teljesen nyilvánvaló, hogy efféle összeállítás szereplői nem csak néze-
teik, koruk, művészetük, bölcseletük reprezentánsaiként találkoznak itt egymással,
hanem látszólag eklektikusan összegződnek egy az előzetességet és az utólagosságot
közös látásmódba foglaló vers/rajzkötetben, amelynek megszerkesztettsége éppen az
egymástól eltérő, egymás mellé kizárólag a kötettervezés/szervezés során megvaló-
suló „szerzőfunkció” segítségével válhat szemlélhetővé. Az egy sorban álló Schwit-
ters, Mándy, Kafka, vagy az ugyancsak egy sorba írt Wols, Klee, Csehov Tandori
Pantheonjában a megfelelő helyére került, együtt a többiekkel: egyes versek, sorok,
konstruált viszonyok szereplői, kiknek neve különféle világokra mutat, amelyek így
ebben a megszerkesztett sokféleségben együvé gondolva jelzik Tandori világterének
rétegzettségét és az általuk belakott helyet. Innen esetleg következtethetünk arra a
(magaslati? mélységben lelhető?) pontra is, melyből a kötet beszélője szemlélődik és
szemléltet, előzetességeit és utólagosságait a fel-leplusztulás külső-belső története-
hez igazítva.

A következő lapokon a *már* és a *még* az írásjelek mellőzésével alkot sorokat, hol
különállva, hol egymás után következő. Némi elszigeteltséggel valamely köztes hely-
zetbe vezetést gyaníthatnók. Annyit fenntartok, hogy a kötet verseiben különfélekép-
pen kér megszólalási jogot az egyszerű formára csupaszított, de a szóviszonyokat te-
kintve mégis a rímes költői szónak engedő többféle igekötői, határozószói, névmási
alak,¹⁶ melyek a közbeszédben sem nélkülözik a „jelentés”-t, a versben azonban új
formációk kialakítására nyújtanak lehetőséget: felkéredez lekérdezed; felkérezkedsz
lekéredsz; túlélészegény (...) túlélni / túlélsz / túlfelfoghatatlan; *lege van, legebbye van*.
Egy verset idézek: „ilyenez / olyan / semmit még / hajlamos. / Felez felel / el el el el
/ L.L.L.L. / mindsemmivel.” S egy kézzel írott külön oldalon: „Még fel-fel / Még el-el.
/ El, el.” A következő oldalon, még mindig kézírással: „Hogyan puszt / tulok. El” A sza-
vak széttagolása, elemeikre (szótagjaikra) bontása grafikailag nyomatékossít, hív föl a
hozzájárulásra a jelentésképzéshez. Újra egy kéziratos oldalt hívok segítségül, ciklus-
záróan: „Ez még / mindig / az írás.” Vele átellenes oldalon cikluscím, mely rokonít-
ható a belső alcímmel: „Túlzások és innenzések.” Megjegyzem a *túl* a Tandori-beszéd
vissza-visszatérő hely- és idő-(meg)határozója, amelyet főnévként lehet ragozni: túlja.
Így mind a téri, mind az idői tényezőt emlékezetbe hozhatja. Az átváltoztatás főnévvé
az innennek meg a túlnek szabadabb–nyitottabb státust biztosít. Még azt is megen-
gedi, hogy az ekképpen képzett alakokat megszabadíthassuk – szűkebb – hely- és
időhatározói funkciójuktól, s – mint az előző esetben – az általánosba felvonással a
létezés főneveivé gondolhassuk el. A túl-zásba ugyan beleérthető a hely- és időjelölés-
től független „eredeti” sugallat, az elég-en „túl”-mutató, a mértékkel-mértékletesség-
gel mit sem törődő magatartás jelzése, az etikaitól azonban a beszéd jócskán elmozdul
az egzisztenciális irányába. Az *Innentúl* versben: „Innenképp élnem kell. / Túlképp
meghalnom kéne.” Az *Innen-élő* egysorosban emígy: „Túl-élő”. Az aforizma, a gnóma

¹⁵ A *Már nem járok...* című, kezdetű prózaversben a lelket érintők egy része, más összetételben
a *Gondolta-e Artaud* (alcíme: *Szentjeim!*) kezdetűben vonul fel, majd az *Uccahosszat, puccastb –*
Gondolta-e (prózaversben) ugyancsak megidéződnek, akik az ajánlásban szerepelnek.

¹⁶ A grammatikai szabályok egy részét már Ady Endre megtagadta, az avantgárd egy új gram-
matika elfogadtatására tett kísérletet. Valójában minden számottévő költő „újít” a gramma-
tikán. Tandori azonban radikálisabb elődeinél.

nem kevésbé Tandori kedves műfaja, a végsőig tömörített beszéd a még és már között helyezkedik el, az előzetességek és utólagosságok által szabadon hagyott keskeny sávon. És újra meg újra az ellentétekként elkönyveltek koincidienciájára hoz példát.

E gondolatmenet folytatásaképpen arról tűnődöm, miképpen illeszkedik ez a kötet a Tandori-életműbe. Hiszen az *Úgy nincs, ahogy van*¹⁷ mintha az „új” verseskötetnek minősíthető Tandori-könyvek a végére értek volna. Már ott kétségbe vonódott részint a csak versekből összeálló könyv lehetősége, vagy a költőiségnek jórészt a forma közösségére alapozó (viszonylagos) egységessége. Pedig ebben a könyvben a *Pontversek* következetesen felépülő (kis) ciklusokban kerülnek elének. Ám nemcsak *Pontverseket* kapunk, hanem másfajta, olykor rendkívül jelentékeny ún. „gondolati lírát” is különféle versformákban. A bevezetőül szolgáló megnyilatkozások nemcsak a Tandori-világtérbe vezetnek be, hanem mintegy a költészettől vett búcsút is tematizálják (egy Dosztojevszkijtől származó idézet segítségével)¹⁸, a rajzok pedig – híven a rajzos-verses kötetekhez – értelmező, kiegészítő, illusztratív szerepet vállalnak. Kötetünk közvetlen előzménye a *Nincs beszédülés* lényegében lemond a szövegiségről, a szövegek aránya a rajzokhoz képest meglehetősen csekély. Ugyanakkor az irodalmiság megmarad, hiszen az olvasmányokat, az ötleteket, felhasználható idézeteket kölcsönző szerzők neve teszi lehetővé, hogy azonosítsuk a rajzokat az író-„portrékkal”. Mindezekhez viszonyítva a *Felplusztulás, leplusztulás* visszatér a szövegiséghez, persze anélkül, hogy lemondana a rajzokról. Az arányok azonban változnak. Az egymástól alakilag és a címeken kívül jórészt gondolatilag is eltérő ciklusok egy kényszerűen kialakult/kialakított életrend közvetítői lesznek, hozzáátve, hogy a személyes pozicionáltságok és a kötet ajánlásában foglalt szerzők között oszlik meg az az üzenet, amelynek formai változatossága egy, a formák iránti kíváncsiságát el nem veszítő személyiség végsőnek szánt kísérlete a költőiség felmutatására, lemondván a költőileg lakozás bármiképpen fölvetődő esélyéről. Méghozzá annak erősítésével, hogy az újragondolható és a (vég)elszámoláskor feltétlenül tekintetbe veendő „előzetességek” helyet kapjanak, az „utólagosságok” igenlő hozzáadásával. A kötetben két ciklus címében találjuk a közvetlen költészetre utalást: *Pontospoetry* és *Slamppoetry*. Ez utóbbi tetszik a játékosabbnak, hiszen egy nem olyan régen feltűnt, gyorsan népszerűvé lett megjelenési formát, költészetre utaló jelenséget, a szóbeliséggel játékba hozott és szükségyszerűen (együttélő) közönséget igénylő költőiséget lát el egy (plusz) betűvel, told meg, hogy eljártsszon a címben a poetry egy lehetséges jelzőjével. Némi understatementtel sem nem hátrítván, sem nem idegenségét elárulván, a maga konstruálta megszólalást elfogadtassa. A (*Slamp-poetry*) immár *Túl nan „van”, újra- és továbbmondás*, de nem ismétlés, a drégeli Arany újólag versbe foglalása ellenére. A *Pontospoetry* a kötet első felében lelhető alcímként, a főcím: *Élni v. halni*. Tóth Ákos a kötet utószavában „pontos” magyarázattal szolgál a két „poetry”-ciklus visszafelé irányuló, de maga elé is tekintő sugalmazásairól. A prózaversekből a szembenézés állhatatosságával tekint a szülő a részletekre, elutasítván egy (neutrális) köztességnek még a gondolatát is. A ciklus elején a lap aljára kézzel írt négy soros a címmel megszólítottakat a saját helyzete elé helyezi, innen vonja le következtetését, mely úgy ismétlődés, hogy különbözés: „Ők életben élnek / Életben beszélnek. / Én csak élek. / Csak beszélek.”

¹⁷ Tandori Dezső: *Úgy nincs, ahogy van*. Scolar Kiadó, Budapest, 2010.

¹⁸ Fried István: „A szerelem elmúlt, Miya”, in *Tempevölgy*, 11, 019. 3, 40–55. Ugyanebben a számban Tóth Ákos: *Arany-koincidienciák*, 34–39.

(Rilke, Klee) Rilkéhez és Kleehez képest lefokozódás volna a saját – írásos – cselekvés? Vagy művészi tevékenységek lennének ekképpen egymás mellé/alá olvashatók?¹⁹ Innen indulva egy közeli prózavers (*Látható fordulattal...*) a feltámadt munkakedvről számol be, az elfordulás-lemondás nem bizonyult véglegesnek, a szóval költőileg szóolás újra fölvetett fonala tovább szöhető: „Besorolok más verses törekvésekbe (adódásokba) így, olyasmikbe, amiktől magamat épp távolinak deklarálhattam.” A címben jegyzett indítással ellentétben a „»láthatatlan« és a »fordulat« az elkövetkezőket valamelyest (pontatlan szó) meghatározza.” A következtetés: „Ez a pontatlanság láthatatlanja, mint fordulat, és ez van itt elbeszélve, hogy ez itt van, itt van.” Az *itt van* nem fordít euforikus hangulatba, csak éppen az egykor hűtlenné lett versszavakra rátalálásnak eseményéhez közelít. Az öröm, besorolás/tagolódás okozta változásnak köszönhetően „van íródás”, a kedvezőtlen külső jelek ellenére is van. A DALIÁS IDŐKre visszagondolás hitet kölcsönözhet ahhoz, hogy valami újra kezdődjék, noha „Telik az idő, valami üresedik, ürül is vele, a teléssel, túl kevés lesz végül, ami most meg túl sok, el, túl.”

Egy darabig nem idézek tovább, talán ennyiből is érzékelhető, hogy ez a fajta „poetry” az írás jelen idejéhez kapcsolt emlékeztetés, a jelen idejű állapotot részletezve mutatja be, ha úgy tetszik, lehetőleg pontosan, ugyanakkor a ponthoz fűződő feltételezései Tandorinak nem vesztik érvényüket. E pont többhelyütt nem több, mint egy írásjel, még több helyütt rajzban viszonylag önálló jelentéssel bír, a ponthoz vezető elképzelések a valahonnan valahová igyekvő gondolatot továbbítják. Az *Addig: rémes*, nem teljesen új leleményként, törekszik a pont helyének, sugalmazásának, funkciójának, amennyire egy hétsoros versben erre mód nyílik, megközelítésére, hogy ezt a verset követő oldalon ábrával és szöveggel nyomatékosítsa. S mert pont, (kereszt)út, távolság, egybe- vagy inkább össze-fog(lal)ható, fény derülhet arra: a pont is rendelkezhet közöttességgel. A pontos fölfogható egy főnév melléknemesült változatának, ennek ellenére az elsődlegesnek tűnő „szótári” jelentésre ezúttal nem szükséges különös figyelmet fordítanunk. A pontnak e versben és másutt kivívott autonómiája téri jelleget kölcsönöz, az viszont a poetryhez fordíthatja vissza, tekintettel a pont(os) és a poetry összecsenghetőségére. Az *Addig: rémes* visszafelé is, előre is utal, nem közvetít, nem foglal össze, csupán magába gyűjti azt a néhány lehetőséget, amely emlékeztet és előre-mutat, felidéz, az *előlegesség meg az utólagosság* szerveződéséhez hozzájárul.

„Innen pont.
Pont innen.
A legrövidebb út.
Egy pont közt.

¹⁹ Elgondolkodtató, hogy a Tandoritól versekben, prózában, versek, prózai művek által megalkotott élet másképpen sorolódik be a műalkotásokba. Rilkével kapcsolatban emlegették, hogy „egész pályájának legfőbb alkotása, élete a kor szellemének ellenére a tökéletes költői lét eszményét követte.” Pór Péter: *Az átváltoztatott Pieta – Rilke és Pilinszky*, in *Uő: Léted felirata. Válogatott tanulmányok*. Balassi Kiadó, Budapest, 2006, 70. Persze Tandori esetében a költői személyiség ugyan a kor ellenére, de korántsem egy tökéletes eszményhez közelítve, hanem egy önként vállalt, majd kényszerűvé lett életvilágban lelte meg önazonosságát, az „életem = irodalmam” szellemiségét.

Mindegy, hogy *mik* közt
Fő az, hogy vannak *mik*
De csak utólag: *Addig: rémes.*”

A Tandorítól számozott 81., azaz a szemközti oldalon két egymást keresztező, X-forma vonal, a keresztezés helyén jól látható ponttal. Az ábra fölött két sorban: „A keresztút / pontja”, az ábra alatt közvetlenül: a középut. Ezalatt két sorban: „A leg-rövidebb távolság: / egy pont közt.” A kézírásos szöveg továbbgondolja a verset, az *utat* azonban *távolságra* módosítja, a konkrétat valami elvontra, a vershez viszonyítva a keresztút pontja a chiazmusba foglalt (kis- és nagy kezdőbetűvel írt) ponthoz képest konkrét, míg az *innen* az előző versek, gnómák helykeresésének változataiban tartózkodóbb, mint a megrajzolt „keresztút”, amelynek talán legfontosabb „pontján” láthatóvá válik, ami versben írásos közvetítéssel ér el az olvasóhoz.

A (*Slamp-poetry*) előtagja óhatatlanul kettős gondolatra késztet, a slam (sz-szel), belefoglaltatik a *Slamp*-ba (s-sel), amely a köznyelvi slamposságot hozhatná játékba, ha szó szerint kellene értenünk az alcímet, amely a *Túl nan* főcímnek van *alá* rendelve. Alatta rajz, amelyet kézírással értelmez a ciklus szervezője: „A végtelen/kinyitója.” Az első vers első soraiban segélykiáltás hallatszik: „Ákos, Gyuri, bajban / vagyok” (a baj valóban nagy lehet, ha a lét-ige áthajlással a következő sorba csúszik át). Még megdöbbenőbb az *al—fel* itt konstataált dichotómiája, amely az igekötős játékkal sem enyhíti a tényállást: „Az *al-* / kotás / felkotás etc. / nem segít.” Az *etc.* hiába redukálja pusztán kettős láthatásra a „tényállást”, az *etc*-vel sejtetett (részletezésre nem szoruló) állapot megismertetéséhez annyi elég, amennyi itt áll. A következő vers: *Joyce!*, alatta dőlt betűvel *Slamp-poetry* a ciklus tematikáját, „szereplőit”, az ajánlásban elősorolt személyeket, majd másokat is előszólítja. Az *azzá* és *ezzé* lett élet tanúi sorakoznak, ismétlem, személyek, műfajok, komponista-barátok, idézetek kavalkádját hívják elő, a felbomló, majd összeálló én immár *túl nanra* kerül. A kettősponton is túlra. Valahová. A slam-poetry itt pusztán jelzés, a slam egyben elhárítás, a *túl nan* megtapasztalása. A visszatekintés az előző ciklusokra ugyanakkor a lezáródás sejtelmében fogalmazza meg újra, még egyszer, talán utoljára egy életmű benső és külső világának eseményeit, a kitekintést és a befelé vetett tekintetet, az életet kísérő szellemi társakat, az azokkal összefüggésbe hozott (nyelvi) alakzatokat – mint a térben és időben elrendezett pontos/slamp- és minden egyéb poetryk ágenseit. Nincs üresjárat, sosem volt. Ami leíratott, más formában újra mondódhat. Lehet rajzzá, plusztulhat fel és le a személy, a vers szava azonban a végsőig hangzik. A kézzel írt utolsó lapon rögzítve: „Nincs/vég. / Csak vége.” Annak, ami fel- és leplusztulhat. A vég (véges? végtelen?) mégis határok közé jut: az utolsónak közölt vers címe: *Végzés* (ihlet/éhlet), „A végső szó, igen: / nem / végszó / stb.” A folytatódás esélye a végszón túl(nan). A *stb.* nem (végső) „szilencz”, hanem ami következhet, ami folytatódhat, ami poetry-alakban kicseng.

Mindezeket tekintetbe véve, sem nem „nosztalgia-kötetről”, sem nem újra-kezdésről nem volna szükséges értekezni, hanem a korábban megszakadt fonal újra-felvételéről. Tekintetbe véve, hogy a kihagyottnak minősíthető időben a lírai megnyilatkozás átfomlódott, a műfaji és nyelvi megfontolások némileg (olykor nem merőben némileg) eltávolodtak a korábbiaktól. Szabó Marcell az *Aforiz-dió—Aforiz-mák* ismertetésében a megjelölt több évtizedet átfogó „keletkezési évszám”-ra utalva joggal állíthatja, miszerint ebben a kötetben feloldódik „mű és genesis, alkotó és megalkotott

berögziült értelmezése”. Ezzel párhuzamosan a „lezárultság és a befejezetlenség problémája, a megszakítatlan írás-olvasás-tevékenység megvalósítása régóta visszatérő kérdése ennek a költészetnek.” S a summázat: „Az új kötet egy nagy líra nem szűnő remeklése.”²⁰ E vélemény szerint nem eltűnt a lírikus Tandori, hanem (bizonyos mértékben) átalakult, megfogalmazási módot váltott, a versekhez fűződő formát átváltotta olyanná, amely egyszerre emlékeztet és térít el, merít a „készség”-ből és igyekszik az új (költészeti) helyzethez illő tónust, előadásmódot, kifejezéseket találni. S bár az említett aforizma-kötetet csupán fél évtizeddel követte az *Utsó* könyv, amely nemcsak elhatározásában a lírai kisformákra épít, prózáját is igyekszik versszerűséggel feltölteni, ez a fél évtized nem tétlenséggel, pusztán gyűjtögetéssel vagy jegyzeteléssel telt el. A rajzokban és rajzok által sem lett hűtlen a Tandori-személyiség a költészethez (irodalomhoz), a hirtelen feltörő versben-szólás ugyan a formai megoldásokat tekintve váratlanul, a szerveződő életművet szemlélve szinte logikusan következett. *A szomszéd banánhal* (2017) kötet 210–211. lapjain olvashatók a *Szövegillusztrációk Wittinek* efféle versei, mint „Arány-e az irány is? / Irány-e az arány is?” vagy „Betelik, végzet. / Beürül, sors.” Vagy az alábbi mini-remekelés: „Jobbléti álomra /szenderültem. / Jobb lét? Álom? / Szentül derültem.” Vagy a zárásnak szánt *3 abszolút önletrajz*. „Mindig az *abszolút* kellett. / Kezdetben a »minden«. / Nem lett meg. / Végül a »semmi«. / Az se.”²¹ Akár kötetünkben is helyet kaphatna. De talán mégsem a korábbi kötetekből ideemelt szövegek/szövegdarabok jelentik csupán a folytonosságot és a megszakított-ságot, kettejük viszonyát; talán az volna nevezhető különösen fontos tényezőnek, hogy új kontextus konstruálódik, amely várja, hívja, hogy az életmű korábbi darabjait új elrendezésben adja elő, valamint (éppen ennek következtében) új jelentést/jelentőséget kölcsönözhesen a régebbiről ismert, sokszor hivatkozott soroknak, versrészeknek, szerkezeteknek is. Az új kontextus újra létesíti az elveszettnek gondolt „líraiságot” (tudjuk, hogy nem veszett el, részint lappangott, álcázta magát, részint bűvópatak-életet élt), a mindenekelőtt költő Tandorinak kínált föl új lehetőséget. Amint összeállt a kötet anyaga, kitetszett: nem régi költő-énje ellenében, nem a Tandori-poézis „meghaladása”-ként jött létre a *Felplusztulás*, *leplusztulás*, hanem a költői pálya véges végtelenjének tematizálásával. Problematizálásával is, természetesen. Hérakleitosz–Héri mondásával nem a kiegyenlítődést, a meg/elnyugvást, még kevésbé a terméketlen (változatlan) ismétlődést sugallja megajzolójának, hívének, megidézőjének. Hanem a Mirabeau-híd alatt futó Szajna (Tandorinak szerfölött kedvelt hivatkozási pontja) nyugtalanságát, változékonyságát, készségét, hogy a HÍD állandójától elfelé tekintve a változáshoz, az újrálétesüléshez kínáljon még egy esélyt.

Félreértés ne essék: egy pillanatra sem hiszem, hogy ez a kötet egy új költői korszak nyitánya lenne (lehetne). A címadás inkább tanúsítja, hogy közeledik (nem az elhallgatás, hanem) a „kikötés és/vagy bekötés” ideje. Nemigen akad más teendő, mint: „Élekre élek, / napokra napok” meg-megdőccenő egymásutánjában a hamar elkövetkezendő(k)re figyelni. Annak tudatában, hogy bár a szavak változata megfoghatatlanságukat, megragadhatatlanságukat jelezné, a szembenézés és az érdeklődő

²⁰ Szabó Marcell: „A lecsengést még itt sem szívósen csinálom. Tandori Dezső: Aforiz-dió – Aforizmák, in *Tiszatáj* 2013/12, 105–107.

²¹ Tandori Dezső: *A szomszéd banánhal*, 210–211, 215. Korábbi kötetben némi sejtetéssel: „Sem rajtam kívülim, / sem részem, / van csak / megtört egészben.” Ld. Tandori Dezső: *A komplett tandori – komplett eZ?* Új Palatinus Kiadó, Budapest, 2006, lapszám nélkül.

várákozás méltósága nem szenved kárt. S ha iróniától nem is teljesen mentesen, a Ba-bits-átirat nyomán kimondható, visszavonás nélkül állítható: „Életem főmű. / Főmű-vem műfű”, majd: „Be- / tűk a műfű. Sza-/ vak a műfű / Műfű az életem / Plételem-létem.”²² A *Függelék* pl. Életem, pléltem változata. A következtetés kevés kétséget hagy: „Félsötétben írt / főművet hagyok. / De nem abba: Ebbe!” Sok? Kevés? „Elmúlt–Meg-volt” – válaszolhatunk egy cikluscímmel, hozzátevé a mindig zárójeles alcímet: „(kö-tött–szabad)”. Az élet, a főmű. De még a műfű is. Mert a műfű majdnem főmű, a szó-idomítás iróniájával mindig a LITERATÚRÁra nyílik kapu.

Végezetül is a kötet poétikájáról vagy a hivatkozott versekből kiolvasható poétikáról, durvábban fogalmazva a kötet „költészettana”-ról kevesebb szó esett (közvetlenül bizonyára nem elegendő), mint terveztem. Elsősorban az alaprajz földérintésére–rekonstruálására jutott tér, és azokra a versekre nem tér(het)tem ki, amelyek valószínűsíthetnek, hogy a kötet beszélőjének határozott, de természetszerűleg a didaktikus egyértelműséget messze kerülő véleménye van kötete és általában a költészet kevésbé szigorúban vett elméleti hozadékáról, inkább önnön líraiságát (és általában a líraiságot) előhívni, közvetíteni és jelentésekkel gazdagítani kívánt módszeres eljárásairól beszél. A kérdés elől nem tanácsos kitérni azzal, hogy minden vers, amiképpen megszerkesztődött, amilyen eszközökkel él, jelzés egy/a költészet valamely felfogásáról. Rövidebben; minden vers: költészettan,²³ akár tanít (mint hosszan Boileau), akár rövidebben, de roppant hatással, saját költői tapasztalatait és az általa kezdeményezett új irányt közvetítve (mint Verlaine *Költészettana*). S ha ezekhez hasonlókkal Tandori nem is látta el kötetét (másutt saját verseinek értelmezését végezve el),²⁴ enged következtetni a maga költészettani elképzeléseire. Azért, ha nagyon kutakodunk, ebben a kötetben is rálehetünk olyan versekre, amelyek mindenféle vallomásosságot mellőzve betekintést adhatnak a kötet (és közreadója) elképzeléseibe. A *néma H* volna például az egyik ilyen vers, a *Capote* kisciklus a másik. Szétfeszítené e dolgozat kereteit, ha részletező elemzésbe bocsátkoznék (majd máskor). Viszont az utóbb említett vers ama részletére feltétlenül röviden utalnom kell, amelyben félreérthetetlenül megnyilatkozik a költői alapelv (legalábbis tömörített mozzanata). A sokszor emlegetett Wittgenstein-mondattal „Jómagam” át/újra-felhasználása, a sajátját írás-birtoklás volna a LITERATÚRA (adott esetben a szonett és az aforizma lényege, mely másutt a „lényege”). Nem önmagában elégséges szellemi játék (nyelv-játék), hanem a versalkotást lehetővé gondoló nyelvi törekvés versformában előadott és ezáltal költőivé tett formaváltozata. Befejezhetetlen folyamat, amely a saját nyelvre találással keresi és leli föl a megfelelő műfajt és alakot.

²² *Függelék (függelét)* című versből részlet: „pl. életem. Ezzé-azzal. / azzá-ezzel pléltem. / Pléh (...) / Minden: pl. Éh / Például-éh. Pléh.”

²³ Az ars poeticáról, a költészettani versekről: Molnár Gábor Tamás: *Visszacsatolások*. Irodalomértelmezés és reflexivitás. Méliusz Juhász Péter Könyvtár, Debrecen, 2019, 126–154; az önmagát értelmező költészetről Wallace Stevens *On modern poetry* című versét értelmezve: 155–179. A verset Tandori Dezső is lefordította.

²⁴ Pl. Tandori Dezső: *A komplett tandori – komplett eZ?*



*A betűből. A szóból**

A betűből. A szóból. című kiállítás Tandori Dezső és Kurtág György kézíratainak keresztül mutatja be a magyar irodalom- és zenetörténet két kiemelkedő alkotójának különös barátságát. A két művész kapcsolatának nem mindennapi jellege a személyes találkozás hiányából fakadt, telefonon csak egyszer beszéltek, levelezésükre azonban a közvetlenség, az egymás iránti szakmai érdeklődés maradt mindvégig jellemző. A jazz- és popzene iránt rajongó Tandori a megmaradt levelek tanúsága szerint Kurtágot a valaha élt legnagyobb zeneszerzők közé sorolta, ahogy ez a tisztelet a zeneszerző részéről is kölcsönös volt a kortárs irodalom meghatározó alakja iránt. Tandori „veréb-
lelke” kerülte a nyilvánosságot, ezért elzárkózva élt feleségével, Tandori Ágnessel a Lánchíd utcai lakásukban, ahol *A memyezet és padló* közötti élettér jelentette számára az élet *Egyetlen* élhető szegmensét. Ha Kurtág a feleségével, Mártával nem is zárkózott el ilyen mértékben a világ elől, mint Tandoriék, mégis, kettejük életén átívelő, minden viszontagságon túljutni tudó mikrokozmosza éppoly zárt és törhetetlen volt, mint Tandoriék világa.

A kiállítás nem törekszik a két művész teljes életművének bemutatására, hanem a Kurtág életében sorsdöntő 2019–2021-es időszakra koncentrál. A Tandori-verseket már korábban is zenévé transzformáló Kurtágtól a jelen kiállítás azokra az alkotásokra – partitúrákra és Tandori-kéziratokra – helyezte a hangsúlyt, melyek az alkotás lélektanának megismeréséhez közelebb visznek bennünket. Mindemellett Kurtág személyes élményeinek hatása ráerősít Tandori kijelentéseinek belső oldalára, hangjegyeivel kibontja mögülük az érzelmi mélységet, és tovább gördíti a leírt nyelv dimenzióit a zenei élet-terébe.

A legfontosabb metszéspont a két művész életművében a művészet és a valóság közvetlen határainak felszámolása, a művészet és élet találkozása volt. Akár az irodalom és zenetörténet, akár formai és tartalmi kontextusból közelítünk műveikhez, Kurtág és Tandori vitathatatlanul saját műfajuk nagy határátlépőivé váltak. Művészetük rávilágít arra, hogy sem a nyelvben, sem a zenében nincsenek határok, csak végtelenségig feszített lehetőségek. Tiszta értékeikkel, lényeglátó erejükkel úgy tolták ki a zene és irodalom határait, hogy közben felfrissítették és ráhangolták érzéseinket egy újfajta költői és zenei nyelv befogadására. Műveik terjedelme, töredék-jellege, a szavak sokrétű jelentése és átélhetősége, a hangok ritmusa és a kéziratokból kiolvasható gesztusok különös élményt jelenthetnek minden olyan határátlépőnek, aki a meghívást elfogadja. A nyelvzsonglőr Tandori papírra vetett gesztusai, akár csak Kurtág mélyről feltörő hangjegyeinek kéziratvariánsai nemcsak a teremtés pillanataiba engednek minket bepillantani, hanem nyomon követhetjük magát az átváltozást, ahogy a „betűből, a szóból” zeneművek sorozata formálódott.

* Kokas Nikolett munkája *A betűből. A szóból. Kéziratlenyomatok Tandori Dezső és Kurtág György találkozásairól (2018–2022)* című kiállítás kurátori ajánlójaként íródott és volt olvasható a FUGA kiállítótermében.

A tárlat gerincét azok a Kurtág-kéziratok jelentik, amelyek Tandori halálát követően, 2019 februárjában keletkeztek. Kurtág személyes drámája volt, hogy találkozássuk a költő 2019. február 13-án bekövetkezett halálával végérvényesen ellehetetlenült. Tandori halála ihlette a hét dalból álló „... elszunnyadni –, semmi több...” (Op.50) című sorozatot, amelyet a zeneszerző zongoraművésznő feleségével, Mártával közösen alkotott. A darab 2019. májusi, FUGA-beli bemutatóján a Kurtág házaspár nem jelent meg. Tandori halála után, 2019. október 19-én pótolhatatlan úrt hagyott Kurtág életében Kurtág Márta elvesztése. A veszteségek után maradt gyötrő csenddel, az emlékezés vízjeleivel birkózva úgy tűnt, hogy az Op. 50 lesz Kurtág utolsó számozott műve. (A kurtági életműben kizárólag azoknak a reprezentatív műveknek van opusszáma, amelyeket a zeneszerző „műként” tart számon.) A sors egy röpké pillanatra kegyesnek bizonyult Kurtág György számára, amikor a fájdalom feldolgozásában sorsközösséget talál Tandori feleségével, a férjét nemrég elvesztő Tandori Ágnessel. A kiállított kottalapra jegyzett megrendítő sorok: „Fáj. Nagyon fáj” a gyász közös feldolgozásának lehetőségét villantja fel kettejük számára.

A fájdalom megosztásának esélye azonban illúzió maradt, hiába beszéltek meg telefonon, hogy együtt látogatnak majd ki szeretteik sírjához, Tandori Ágnes 2020. január 1-én bekövetkezett halála miatt a személyes találkozás ismét elmaradt. A szűnni nem akaró fájdalom, az újabb veszteség, a világiárvány okozta bénultság hatására született meg 2020 húsvéti időszakában a *Lenni* című sorozat. A partitúrák előzménye Tandori *Lenni* című „utolsó” versének közvetlenül a költő halála előtt papírra vetett sorai voltak. Kurtág a világtól elzárva, egyedül maradt a sokszorosan összefüggő emlékeivel, amely egyedülletet a férjét 2019-ben elvesztő Rajk Judit énekművésszel folytatott szakmai barátság oldotta fel. A *Lenni* című Kurtág-feldolgozások partitúráin jelzett nagypénteki keltezés a fájdalom sűrítetttségének lenyomata, míg a sorozat folyamatjellege a veszteséggel való megküzdhetetlenségnek és feloldás keresésnek megrendítő gesztusait közvetíti a kottalapokon. A szellemi teremtés olyan pillanataiba engednek belelátni ezek a kéziratok, ahol néhány hang és szó a személyes lét töredékeinek legvalóságosabb rétegeit tárja elénk.

A kiállításon látható három Kurtág-mű közül az *AB Játékok énekhangra* című dalciklus Tandori posztumusz kötetének ihletésére készült. A Tóth Ákos által szerkesztett, Tandori utolsó verseit tartalmazó *Felplusztulás leplusztulás* (2021) című kötetből származó *A betűből*. *A szóból* című vers vált a kiállítás címadójává is. A kiállítás irányítójává vált dalciklus érdekessége, hogy Kurtág nemcsak Tandorit, hanem Rajk Lászlót is megidézi a címválasztásban a Rajk és ellenzéki barátai által 1981-ben alapított illegális, szamizdat *AB* lapkiadó által. A bemutatásra került művek ajánlásai Rajk László feleségének, Rajk Juditnak szólnak, aki személyes érintettsége, szuggesztív előadói képessége folytán vált a veszteség fájdalmát ihlető darabok leghitelesebb interpretálójává.

A mai napig aktívan dolgozó zeneszerző egyik legutolsó, pár hónappal ezelőtt komponált, a képzőművész Gerlőczy Sárinak ajánlott művében tréfálkozó gesztusai-val reflektál Tandori iróniával telt nyelvi humorára.

A kiállítás „tárgyai” Kurtág és Tandori éteri barátságának lenyomatai, mindazonáltal jelen van bennük Kurtág Márta és Tandori Ágnes emléke, Rajk Judit és Kurtág György sorsközössége. A Tandori-versekre korábban már komponáló zeneszerző a kiállításon bemutatott műveivel a költő halálát követően is megmaradt kettejük közös szellemiségének őrzőjeként.



Némaság és csend*

Régen kezdődött.

És még ma is tart. Éppen most is.

Amikor régen mindez elkezdődött, éppen dolgoztak. Mondhatnám, hogy a főművükön, csak hát ez így nem lenne igaz. Annyiban igaz, hogy úgy dolgoztak, mint azok, akik a főművükön dolgoznak, azaz az utolsón.

Szóval éppen dolgoztak, talán még nem is ismerték egymást. Bár, ha körbe nézünk itt, nagyon nehéz elképzelni, hogy nem ismerték egymást.

Mert el lehet azt véletlenül képzelné, hogy Kurtág, már az 1950-es évek Párizsában felfigyel a verebek csivitelésére, hogy aztán veszekedésüket meg is jelenítse az 1. vonósnegyes negyedik tételében. Ugye, hogy nem.

Csak ezt lehet elképzelni, hogy egy veréb neki sem lehet érdektelen.

De kanyarodjunk csak vissza a „régen kezdődöttökhöz”: Tandori Dezső a *Töredék Hamletnek* kötet szövegeit rendezi épp, Kurtág György a *Bornemisza Péter mondásain* dolgozik. 1968-ra mindketten arra jutottak, hogy talán abba kellene hagyni. Mindent.

Tandori a kötet egyik utolsó szövegeként megírja a *Koan III.* című művet:

Némaság a hang helyett.

De a némaság mi helyett?

Amikor jó pár évvel később ez a szöveg kerül Kurtág kottapapírjára, szinte reflexszerűen írja át:

Némaság a hang helyett.

De a csend mi helyett?

Adódik a kérdés, hogy az irodalmi szöveget szentként tisztelő Kurtág miért pont Tandori szavaihoz nem ragaszkodik foggal-körömmel. Ha körbenézünk majd itt, egyszerűnek tűnik a válasz: miért is ragaszkodna bárki egy-egy szóhoz, ha úgy érzi, hogy az a sajátja?

A saját szóhoz, vagy inkább a saját hanghoz való ragaszkodás teljes hiánya – milyen furcsa ezt épp Kurtággal kapcsolatban kimondani – valóságos motívumbokrot terem a Beckett-szcénák végén, ennél radikálisabban nem is lehetne szembe menni azzal a hétköznapi tapasztalattal, hogy a végén minden ugyanolyan, hogy a befejezés csak egyféle lehet.

Hogy az abbahagyás csak egyféle lehet.

Tandori és Kurtág tapasztalata, hogy az abbahagyás, az elhallgatás, azaz maga a csend hol ilyen, hol olyan, talán az egyik legváltozatosabb valami az életben. S hogy épp melyik abbahagyást választjuk, hogy mikor jön el az elhallgatás ideális pillanata,

* Molnár Szabolcs zenetörténész lapunkban közölt írását *A betűből. A szóból. Kéziratlenyomatok Tandori Dezső és Kurtág György találkozásairól (2018–2022)* címmel a budapesti FUGA-ban megrendezett kiállítás 2022. április 28-i megnyitóján olvasta fel.

hogy épp melyik csend szólít meg, az pusztá választás – hétköznapi módon kifejezve: tetszés-nemtetszés kérdése – a kertelés nélküli, póre esztétikum.

Persze most joggal szakíthatna valaki félbe, hogy amikor Tandori Dezső a *Töredék Hamletnek* verseivel kijelölte önmaga számára a hang és a hallgatás határát, amikor Kurtág György a *Bornemisza Péter mondásaiban* az önmagára zúdított átkokkal saját torkára forrasztotta a szót (s ezzel izgalmas művészi kihívás elé állította énekesét) vajon nem az írás etikai dimenzióiról beszéltek-e. De bizony arról. Az ember nem szívesen hangoztat trivialisításokat, de vannak olyan idők, amikor nem lehet megúsni: egy választás esztétikai és etikai dimenziói nem szétszalazhatók. Minden szó, minden hang kettős elvárást elégít ki, egy becsületes ember pedig minden szavát, minden hangját írásba adja. Kézírásba. Hogy legyen nyoma. Aki itt körbejár, aki itt körbenéz, nyomokat talál majd. Újra és újra egymást keresztező lépések nyomait, de leginkább egymás nyomaiba lépő nyomokat. Aki itt körbejár, aki itt körbenéz, azt tapasztalja majd, hogy Tandori és Kurtág számára ugyanazt az apró térdarabot ajánlotta fel az univerzum, magyarul mondván mindig ugyanott, mindig egyhelyen tartózkodtak. Nehéz belegondolni, pedig muszáj lesz: Tandori Dezső és Kurtág György soha nem találkoztak személyesen, soha nem voltak egyidőben egyhelyen. A „szeretettel ölel” fordulat náluk tényleg csak szóvirág. De hát... végül is.... virág az ember.

T. D.: (Kis fénygető ab is hagyom)
Nem talákszem, nem malákszem

A „Ghytyában v. gatyá nélkül,
szemvegben vagy szemveg nélkül:
ha bu-liz-mak a pit-sákh,
a nagyok i-rá-myi-csákh!”
dallamára

Harsányan, lendülettel

S Ghy-tyá-ban vagy szem-veg-ben vagy

A ga-tya nél-kül, szem-veg nél-kül:

T Ghy-tyá-ban vagy szem-veg-ben vagy

B ga-tya nél-kül, szem-veg nél-kül:

S ha bu-liz-mak a pit-sákh, a ma-gyok i-rá-myi-csákh!

A ha bu-liz-mak a pit-sákh, a ma-gyok i-rá-myi-csákh!

T ha-ha bu-liz-mak a pit-sákh, a ma-gyok i-rá-myi-csákh!

B ha-ha bu-liz-mak a pit-sákh, a ma-gyok i-rá-myi-csákh!



JUHÁSZ ATTILA

Keresővonalak Pangeához

ZALÁN TIBOR: ISTENEK AZ ÁROKPARTON

Cédrus Művészeti Alapítvány
Budapest, 2022
456 oldal, 3900 Ft



Elsőre azt gondolná az olvasó, hogy a 2022-es könyvhétre megjelent Zalán-kötet reprezentatív áttekintése a szerző eddigi publicisztikai munkásságának. Igazolhatná ezt a *Papírváros* legvaskosabb részét is felülmúló terjedelem vagy a pontosan 100 tételből álló kínálat, és még akkor is erre gondolhatnánk, ha a tartalomjegyzékből kiderülne: van itt másik két terjedelmes alkalmi írás, az utolsó szövegciklust pedig 8 hosszabb novella alkotja. Persze a 90 tárcá is (a műfajiságról még később) elég nagy merítés lehetne Zalán három évtizedes közírói jelenlétének reprezentálására, a válogatás azonban csak 2009-es keletkezéstől veszi át a szemelvényeket. Nem tudjuk, hogy ez a koncepció a szerzőtől vagy a kötet szerkesztőjétől származik-e, de tény – és részben sajnálatos tény –, hogy *A kor falára* (Jászkunság, 1991–1995. évfolyam) és a *Lapvég* (Iskolakultúra, 1992–1999. évfolyam), illetve az *ÉS*-ben megjelent tekintélyes mennyiségű kispróza így feledésbe merült, illetve merülhet. (Az *ÉS Tárcatár*ában megjelent írások egyébként már helyet kaptak a *Göncölszekér* című 2010-es Zalán-kötetben, de ettől még az itteni újraközlésre is alkalmasak lehettek volna, hiszen a 2017-es *B2-pályolyból* szinte minden tétel átkerült a most tárgyalt könyvbe.) Talán arra következtethetünk mindebből, hogy a tárcaválogatás kifejezetten a közelmúltra, napjainkra, illetve a legutóbbi sorozatpublikációkra összpontosított, hogy minél naprakészebb lehessen az írások által tükrözött valóságkép. A Napút folyóiratban a 2009/6. számtól (tkp. Lászlóffy Aladártól megöröklöve) a lap megszűnéséig (2021) Zalán saját rovatot vitt, és benne 72 tárcát írt, melyek mind olvashatók itt is, a többi publicisztika pedig a *Bárka* folyóirathoz és annak online folyamához (*Ütőér* rovat) kötődik.

Zalánnak eddig három kispróza-kötete jelent meg. A legkorábbi egy sajátos amerikai útiélmény-beszámolóinak tekinthető (*Amerika, körülrások, munkapad* –

1992), melynek címében a második elem műfajmegjelöléssel is felér. Erre azért érdemes kitérni, mert mai körülmények között leginkább mint blogbejegyzésekről beszélhetnénk ezek kapcsán, és erre a műfajra, illetve ennek élő művelésére, műfajközi érvényes létjogosultságára (vö. „Oly korban élünk, amikor a blognak íródnia kell”) egyik újabb írásában szerzőnk is kitér egyirányú blognak nevezve a B2-es tárcákat, majd pár soron belül újabb szinonimákkal árnyalja a meghatározást (jegyzet, megjegyzések, reflexiók – ld. *A határidős írásról*). Az *Amerika...* első fejezete az *előtűnődés* címet kapta, amely szintén lényegi szinonimának minősül műfaji szempontból, hiszen Zalán azon túl, hogy a *páholy*-kötet alcímében a teljes kínálatot egységesen tűnődéseknek titulálja (*tűnődések a belső oldalon*), a tárcák szövegfelütésében és egybeült is feltűnően sokszor használja e kulcsszót. A százas nagyságrendet közelítő új szövegtételben persze jó néhány rokon műfaj felismerhető még (novella, anekdota, esszé, portré, ismertető, vallomás, hangulatrajz, szócikk, látomás, tanmese, emlékezés), ezért van értelme és kellő nyitottsága *Az istenek...* alcímének is: „*műfajtalán könyv – mindenféle rövidprózai írások*”. A sokféleségben több közös poétikai hasonlóság mellett az a karakteres elem is feltűnik, hogy szerzőnk jelen életszakaszában valóban tűnődő alkatként mutatkozik meg, s így mondandóját alapvetően az élményátadás mellett a kontemplatív reflexiók jellemzik.

Annak ellenére, hogy a kötet összeállításában a rendrakás mint motivációs szempont is közrejátszott, mégsem filológiai alapon történt a szerkezet kialakítása. Nincs szerepe ebben se a keletkezési időnek, se az egykori publikációs felületeknek, de még annak sem, hogy a tárcák mely műfajváltozatából mennyi áll rendelkezésre. A szeparált novellák kivételével öt ciklusba rendeződnek a felvett írások. E készlet centrumában találjuk a *Pál úr* című részt, melynek hét tétele egyes szám harmadik személyű tárgyalásmód mellett szerzői alteregót választ alanyának. A *Göncölszékér* egyik ciklusában is szerepeltette már Zalán ezt az alakmást, akinek neve familiáris eredetű, s hogy miképpen, ahhoz eligazítást ad a kötetnyitányban a *Tűnődések a családomról* című írás. Az önéletrajziság és a szubjektív közérzetrajz adja a fő karakterelemét tehát a nyitó (*Út Pangeába*) és a középső gyűjteményrésznek, melyek közül az utóbbi tartalmaz jóval több korfestő utalást. A többi három ciklus önállósá tételeiben és belső struktúrájuk kialakításában szintén a tematikus szempontok kaptak főszerepet.

A metaforikus cikluscímekben rendre előfordul Pangea megnevezése, mely tulajdonképpen egyfajta nem létező magánbirtokot jelképez, olyan fiktív tartózkodási helyet, amely a szerző emberi-szakmai értékrendjének ösföldje, szemlélpont és alkotóhely, de ugyanakkor nemlétezősége kapcsán egyfajta hiányszimbólum is, az elveszett vagy mindig is csak vágyott teljesség, egylényegűség vágyképe. Az értékrend deformálódásának, válságának, az értékvesztésnek kritikus felmutatása számtalan Zalán-reflexióban jelen van. Ehhez a megjelenítésben gyakran társulnak ironikus stíluselemek is, azonban a Pangea-motívumot ez nem érinti, ellentétben a kötetcímadással. A magasztosnak és a profánnak ez a társítása az érték- és tekintélyvesztés ambivalenciáira, társadalmi ellentmondásaira is utalhat, zaláni székepszissel az értékeremtők (itt pl. Ady, József Attila, Sziveri János, Fodor Ákos) kitaszítottságára, vagy bensőséges zaláni humorról a végtelenül tisztelt-szeretett, mégis esendő édesapa figurájára (ld. 27–29).

A tematikus ciklusszervezés a közvetlen korrajzos indíttatású írásokat zömében a II. és V. részbe veszi fel. A *Pangea homokján felejtett lábnyomok* (43 tétel) címadása bizonyára utal a műfaj „mulandóságára”, ám a szerző nyíltan törekszik e szövegekben is

a hatáskeltésre, a közvetlen befolyásolásra. Ebben nemcsak az értékrendi – olykor szentenciózus – gondolatiság kap szerepet, hanem a tudatos retorikusság vagy a legjobb értelemben vett propagandajelleg egyaránt. Előbbinek sajátos humorú eszköze néhol az anaforikus, önironikusan reflexív témakorrekció és a nyelvi játékokra, jelentésvariációkra alapozott dialektikus logika, utóbbira pedig jó példát adnak a *Leányfalu*, a *Bariton*, illetve a *Rajzköltészet* és a *Kicsit a slamról* című írások. A *lábnyom*-cikluson belül személyekhez, helyszínekhez és társadalmi közérzethez kötődő szövegtömbök azonosíthatók. Belső tagolódást mutat a *Tűnődések Pangeán* című válogatás is (23 tétel), melyben irodalmi, ars poeticus szakmaiság adja a tematikai apropót, a tömbösödés pedig műnemek szerinti tárgyalásrészekre épül. Itt felmerülhet annak dilemmája, hogy a cikluscímbebeli szószerkezetet annak grammatikai kétarcúsága kapcsán vonzatos vagy helyhatározós szintagmának tekintjük-e, mivel az utóbbi esetén a helyszín a karakteres esztéta-öntudat terrénját jelképezheti. A szakmai ismeretterjesztésnek ezekben az írásokban szintén jut hely bőven, ami viszont a zaláni alkotói etikában igazít el, azt a II. ciklus két fontos szövege teszi hozzá a teljesebb értékrendszemléhez (*Tűnődések Á.-val a hajnali teraszon, Az a bizonyos „közép”*).

A kötet két olyan ciklust tartalmaz, ahol a novellisztikus szövegkarakter dominál. A *Rajzok Pangeából* rövidebb opusokat közöl (8 tétel), melyekben már szépirodalmi eszközökkel történik a karakterformálás. A megszólaltatás eszközei között felbukkan itt a szerepmonológ (*Rákóczi*), a dialogikus beszélgetés, illetve ennek „lebegtetett”, szabad függő beszédén alapuló változata is (*A harmadik próba*). A „hősök” az akár történelmi nevesítés ellenére is társadalmi típusfigurákat elevenítenek meg itt önszembe-sítő élethelyzetekben. Kivételt képez *A tengerről és az öregemberről* szóló kisesszé, mely egyedi Hemingway-elemzésként is szemlélhető, s ebben méltó és inspiráló párja az *Egynémely Jónás-kérdés* címűnek (321.), hiszen nem középiskolás fokon segítik alapművek nyitottabb megközelítését, befogadását, értelmezését.

Szerepmonológgal indul az utolsó ciklus (*Pangeát elhagyják az angyalok*) is, melynek címe a női/párkapcsolati éthosz korunkbeli értékvesztettségére, hanyatlására utalhat. Az *Áts Feri öt napja* viszont ezt csak kisebb részben veti fel „Lendül et. nőre” hivatkozva, hiszen itt a rendszerváltó elit paródiáját kapjuk elsősorban, a vörös szín-szimbolikájára és az einstand fogalmára alapozva. A szöveg stílnyelvisége igen karakteres, felidéző-ráutaló szerepe céltudatos, nem mentes a vaskos vulgaritástól és a neologizáló nyelvi humortól sem (vö. finnugró, sztyepptáncos, fényes szellentések, válaszvadász, melleslegesség stb.). Zalán humora és szituációteremtő kreativitása itt a drámáira oly jellemző abszurdítás felé megy el, ami hangsúlyos elem még *A tanár* című írásában is, melyben – mint aztán a többi novellában – a karakterrajz másik zaláni erősségére, az értő és analitikus behaviorista, gesztusokra hangolt ábrázolásmódra ismerhetünk rá.

A ciklus hat novellájának keletkezés- és közléstörténete érdekes filológiai összefüggéseket tár fel. Az egész kötet legkorábbi írása a *Blue Dolphin*, amely a Mozgó Világ hőskorában, 1980-ban jelent meg szerzőnk első szépprózai közleményeként. Akkor még tervben sem volt a regényciklus, a *Papírváros* megírása, azonban a novellát Zalán beépítette a regény első részébe (1998). Hasonló sorsra jutott az *Sz. Simon szégyene* is (1998, Kortárs, itt *A tanár* cím alatt), amely a második rész (2002) szövegével fuzionált. Az itteni utolsó négy írásról (2017, 2019) már feltételezhető, hogy koncepciózusan eleve a negyedik regényrészhez (2020) készültek, hiszen annak részletét – igaz,

Papírváros-szilánkok cím alatt – Zalán már előre közzétette. E négy szöveg összetartozását a címadás analógiája mellett a regénybeli formátumtól eltérő, egységesített törtélestechnika is szemlélteti, mely ismét hatásos terepe a szabad függő beszédnek. (A *Szövegtöredékek* egy részlete – ld. 227–230. – és *A harmadik próba* c. írás is felbukkan egyébként a regényciklus szövegfolyamában.)

A ciklus első és utolsó novellája kivételével e történetekben főszerepbe lép a szexus, a vágy természetrajza, de mindenütt dezillúziós élményekhez kötődően, a megváltatlanság jegyében, valamint a testiség nyers verbális és gesztikus ábrázolásával. Emögött sajátos szerzői látásmód is feltételezhető, melynek lenyomata lehet például egy efféle láttatásalem: „Rajta, halbiológus, tegyük össze, amink van! A férfi belezuhan a lány hasadékába, szinte indulatosan kezdte el döfködni a felforrósodott szobrot. Lobonc az első pillanattól fogva teli torokból sikoltozott, ordított, hörgött, mintha ölnék, és túlzottan tetsző mozdulatokkal dobálta magát. A fal túlsó feléről indulatosan átkopogtak a visításra, erre ő röhögve visszakopogott. Inkább basszatok ti is, ne hallgatóztatok, kiabálta, és megpróbálta továbbra is ő diktálni a tempót.” (*Sikátor*) Agresszív vagy szentimentális férfimagány-szituációk sorakoznak fel ezekben az írásokban, melyeknek bizarrságig vitt változatát a *Cipő-mesében* találjuk.

Bizonyára van olvasó, aki megütközik a négy Bandika-történet tartalmán és stílusán, Zalán azonban lélektani és szociografikus hitelességgel mutatja fel, hogy a boldogtalanság, kiszolgáltatottság, kitaszítottság milyen mentális és morális deformításokkal lehet kölcsönhatásban. Utolsó itteni novellája (*Tűzmese*) talán a legkíméletlenebb, de képes azt is megjeleníteni, hogy akár egy zabolázatlan senkifiában is különleges lelki tartalmak és mélységek lehetnek jelen.

A korrajzos – nem ritkán bölcséleti szintű – borúlátás, csalódottság kötettszerte jó néhány írásban érzékelhető, akárcsak a zaláni életmű egyéb szegmenseiben, főként lírájában. A *Tűzmese* valóban a legillúziótlanabb valóságképet adja, de nem mondható, hogy ezzel valamely hangulati-szemléleti kötetívet vinne el a mélypontig. A szerző alapvetően kritikus mondandója többnyire olvasmányos nyelvi könnyedséggel, gyakran ironikus felhangokkal fogalmazódik meg. Az adekvát tematikai, műfaji, stílári változatosság életműszintű alkati jegy, s egyben tükrözi a korvalóság sokarcúságának, miközben e szövegek szerves életmű-koherenciát, valóságképük pedig korunk-világunk árnyalt, érvényes egyben-látását tanúsítja.



BAKONYI ISTVÁN

Jegyzetek egy fontos kötetéről

ZALÁN TIBOR: A LOVAK REGGELIJE

Egy páratlanul gazdag életmű újabb jelentős teljesítménye ez a verseskönyv. Zalán Tibor 1979-es első kötete, a *Sakk-bástyá* című monodrámája óta több mint 60 könyve jelent meg (!), közöttük mindegyik műnemből és számos műfajból hozhatunk példákat. Ahogy vallja: mindig azt írja, ami benne van. Benne, ebben a rendkívül gazdag személyiségben.

Az utóbbi évtized több mint 300 oldalas lírai mérlege ugyanakkor olyan témákat feszeget, mint a rossz közérzet, a halálközeli élmény, per Istennel, a világgal kapcsolatos averzió vagy éppen a költői cselekvés kérdőjelei. Éppen a kötetcímadó és kötetzáró versben olvassuk: „...Már nincs aki olvasná Már nincs / aki olvas A terasz alatt...” Tehát: megkérdőjeleződött az írás értelme? Ha igen, akkor is tudjuk, hogy nem először a világ történetében! És mégis él az irodalom, ahogy ezt ebből a kötetből is láthatjuk...

A költőszerep változásairól az irodalmi tárgyú versekben is olvashatunk. Előljáróban még néhány szó a formáról. A formáról, ami ugyancsak változatos Zalán Tibornál. Benne különleges megoldásokkal, sorközi nagybetűkkel, sorvégi szótörésekkel, amelyek új jelentést adhatnak egy-egy szónak, vagy éppen a záróciklus (*Az idő sakktáblája*) sajátoságaival. Ez utóbbi részben 51 vers található, 9 versszak 9 sorral, 9 szótagú sorokkal. (A számmisztikát most mellőzzük!) Ez a fészes forma persze néhol némi mesterkéeltséggel is jár...) A fegyelmezett és szabályos külső mögött feszültségeket hordozó tartalmak vannak jelen, és nem túlzás azt állítanunk, hogy a teljességre törekvés igényével.

S ha már a költőszerepet érintettük: az első ciklus, a hangütés versei a költőről szólnak. A költőről, aki „mackónadrágban”, „öltönyben nyakkendőben nem”, „mackónadrágban és nyakkendőben” létezik. Különös jelképek, főleg azután, hogy a kötet egyik mottója Emil Ciorantól, a másik Arany Jánostól származik. Bár közöttük is jelentős a különbség, s így jelzi költőnk a

Kortárs Kiadó
Budapest, 2021
328 oldal, 4000 Ft



rá is jellemző sokoldalúságot. Aztán másutt a kifinomult hang, itt-ott impresszionista színek mutatják az irányt. Megragadja a pillanat varázsát, s a feleségének ajánlott *Alkonyi vers, elmosódásokkal* egyfajta újabb „esti sugárkoszorúvá” lényegül át. Ikerverse az *Alkonyi tűnődések*, ilyen kezdéssel: „Látod-e esteledik már...”, s ha az előbb Tóth Árpád, akkor itt meg Radnóti juthat eszünkbe. Az efféle allúzió sem idegen tehát tőle. A szimbolisták és a nyugatosok (is) utóda tehát Zalán, mint ahogy az avantgárd hatások sem feledhetők.

Alexa Károly írja a könyvjelzőben: „...ilyen verseskönyvet... manapság más magyar költő le nem tesz az asztalra...”, és: „...kimeríthetetlen képtőmeg ...egyszerre látvány és látomás, csupa erő, csupa halál, és sehol az önfeladás...” Találó szavak. Közben költők emlékét rögzíti, sok asszociációval, fájdalommal. Például így: „...A költő sírján dudva / és barátok teremnek.” (*Éjjeli tűnődések*) Hagyományos szépséggel, miként a könyv külleme is nagyon igényes. Kemény borítóval, a nemrég elhunyt alkotórs, Kovács Péter képzőművész rajzaival.

Azt is mondhatjuk, hogy Zalán Tibor költészete mögött ott az egész magyar lírai hagyomány. Balassi, Ady, József Attila vagy éppen Kassák nevét idézhetjük vele kapcsolatban. Van úgy, hogy bele is bújuk egy-egy költőelőd bőrébe. Megidézi az évszázadok hangját, és azt transzformálja át a sajátjába. Sok húron játszik tehát. Nagy lélegzetű műveket és miniatűröket ír, a pillanat és az örökkévalóság jegyében. És keresi a végső kérdésekre adandó válaszokat, még ha oly reménytelenek is azok. A *Kék delfinek a tenger fölött* tételmondata: „...Amikor az ember nem tud elszámolni a halállal / az életével sem tud hirtelen sokat kezdeni...” Közben valóban találkozunk a maradandó élmények és képek sokaságával, többek között a tenger metaforájával. A teremtet világ adta benyomásokkal. Helyenként a meghökkentés eszközeivel (*Legendák városa*). Él a naturalisztikus elemek erejével, a vulgáris szavak jogosult alkalmazásával. Ezek a váratlan fordulatok összhangban vannak a meditációval, a belső lelki folyamatok ábrázolásával.

Az idő-motívum folyton visszatér. Az *Utakban* „örök nyárról” olvasunk, akárcsak Czigány György egy Gyórhöz kötődő versében, vagy éppen Nagy Gáspárnál, akinél politikumot rejt a külső. Zalánnál boldogtalanságot sugároz mindez. Külső és belső utakat jár szorgosan. Közben sok a diszharmonikus elem, pl. ilyenek: az ereit föl-vágó virágáruslány, a döglött macska, a csapból folyó vér, a csepegő infúzió, szörnyű látomások, ürülékkupacok... És van mindig valami fölemelő pillanat is. Többek között a *Vázlatok útközben* végén: „...A domboldalról kék bárányok / alágördül a köd / Ág roppanása Megpattant / egy ér isten gondterhelt homlokán / A vágóhidak kitarják / kapuikat / Utolsó emberig beterelek rajtuk a világot / a szelíd és irgalmatlan angyalok”. Így mondja el az elmondhatatlant.

Találkozunk epikus elemekkel, költőtársakkal együtt átélt kalandokkal, ivással, mámmal. Nagyívű prózaversekkel, áradó, dinamikus szövegekkel. Drámaisággal, tragikummal (*Hat, tizenhárom, Arad*). Tág világokat fölmutató verseibe belefér a naturalisztikus hangnem és polgárpukkasztás. És belefér a különös és merész, meghökkentő asszociációk sora, a mögöttük meghúzódó fájdalom és hiányérzet kifejeződése. S amikor az olvasó már-már beleszédül a változatos szövegfolyamba, a szerkesztés segít neki. Hullámszerűen váltakoznak a hömpölygő versfolyamok és a miniatűrök. Tematikailag kiegészítik egymást.

A már jelzett formai megoldások közül az egymásba átvélő sorok, a szavak „szétvágása” gyakran új jelentést hoz létre. Ilyeneket: „ül-dögélő, a pál-inkák tornyaiból,

szar-vasbogarak”... Persze nem több ez játéknál, de mindenképpen jelzi, hogy a költő a nyelvteremtést milyen fontosnak tartja. Miként a nagy kérdéseket is: élet és halál, szakralitás és profanitás. A szorongásokkal teli világ átélését és tükrözését. A pusztulás szélére sodródott ember (emberiség) természetrajzát. S olyan elemekkel, mint a pusztító mánor, a nihil vagy éppen a „halált hányás”. Sokszor úgy érezzük, hogy a szöveg az álom és ébrenlét határán „játszódik”, s itt a látomásoknak is igen fontos a szerepük. Mindez különösen így van a már említett záró ciklusban. A tudatosan megszerkesztett versek egyfelől egy zárt világról tanúskodnak, ugyanakkor tágas a tér, tágas a képzeletvilág. Akár egy lírai regény mozaikjainak is felfoghatjuk őket.

Egy jelentős lírai vállalkozás vagy éppen részösszegzés eredménye *A lovak reggelije* című kötet.



FÖRKÖLI GÁBOR

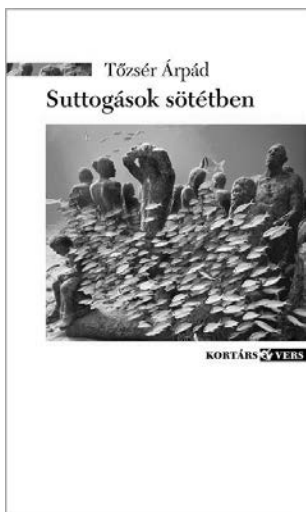
A pikírt szentimentális

TŐZSÉR ÁRPÁD, SUTTOGÁSOK SÖTÉTBEN.
ÚJ VERSEK ÉS VERSESSZÉK, 2019–2021

Tőzsér Árpád versei radikálisan ellenállnak annak, hogy kritikusként feltegyük szokásos kérdéseinket: szépek-e, jók-e ezek a szövegek? Mert persze van bennük szépség, szöveggént pedig arról tanúskodnak, vérbeli költő dolgozta meg itt a nyelvi anyagot. De a versek igazi tétje, hogy érdekesek tudnak-e lenni, hogy képesek-e kizökkenteni az olvasót. Ezt erősíti a Tőzsér által feltalált cetliformátum is: téglalapformába rendezett, az elválasztás szabályait sem tisztelő prózaversei hirtelen feljegyzett ötletek, cédulák egy még alakuló, bővülő hagyatékából. Ami azt illeti, Tőzsér versei valóban érdekesek. Felvetéseiből kíváncsiság, frissesség árad, ami annak az olvasónak is nyilvánvaló, akinek esetleg nincs ereje végigkísérni a költőt minden egyes szellemi kalandján, amelyre a versek őt is újra és újra invitálják.

Pedig alakulhatott volna rosszabbul is. Tőzsér vérbeli posztmodern metapoétikát művel, költészetének az egyik legfontosabb témája maga a költészet, és bizony ebben a tekintetben a szerző a legfontosabb tárgyat egy hanyatlástörténet főszereplőjeként láttatja. Az „igazi költészettel” szemben azt, amire a mi korunk egyáltalán képes lehet, a heideggeri létfeledésből következő tehetetlenség és kiüresedés jellemzi. Tőzsér lírai alanya mégsem zárkózik el zsémbesen a világtól, hanem őszinte érdeklődéssel fordul a fiatalabb nemzedék irodalmi törekvései, a poszthumán irodalom, valamint a filozófiai, irodalomtörténeti és tudományos újdonságok felé. Új, *Suttogások sötétben* című kötetében az emelkedett filozófiai témákat sokszor banális, profán gegek vezetik fel, ám ezek következményeit Tőzsér mindig szigorúan végiggondolja. Kétség talán csak akkor fogja el az embert, amikor a könyvben a Higgs-bozonról olvas, amelynek kutatását már sokan azonosították a lélektelen anyagban rejlő Isten keresésével. Hogy mások ezt mennyire gondolták komolyan, és mennyi volt ebben a világ varázstanítására felelti ironizálás, az kérdés, de mára ez a referencia kissé megkopott, és Tőzsér sem tud túllépni a felszínes ana-

Kortárs Kiadó
Budapest, 2021
80 oldal, 2500 Ft



2023. január

lógiaán (*A turista találkozik a Higgs-bozonnal*, 12–13). Máshol a kötetben viszont még a blőd áltudományban is képes felmutatni az intellektuális izgalmat: a *Fejünk körül tompa derengés* című versben az a hajmeresztő elmélet kerül szóba, amely szerint háromszáz esztendő, benne a Karoling-korszakot csak utólag hazudtak bele a történelembe. Tőzsér ezt a képtelenséget izgalmasan játszatja össze az öregedő test és szellem identitáskrizisével.

A kötet három versciklust foglal magába. Az első a Walter Benjamintól származó *Angelus Novus* címet viseli, fő motívuma pedig a költészet kihátrálása a nagy témák (a létre vonatkozó végső kérdésfeltevés, a szakralitás, az ünnep, a szép és a jó egysége stb.) mögül. A második, az *Ad altare Dei* címűt a szerző a szülőföldre való emlékezésnek szentelte, míg a harmadik, amelyet a Füst Milántól kölcsönzött *Fejünk körül tompa derengés* cím alatt találunk, az öregséget és a halálra való készülést tárgyalja. Három ciklus, három világosan elkülönülő témaválasztás. Az egyes szövegek azonban mindig továbbgörgetik az előző tárgyakat, azokból kiindulva fejtik ki a következőt, így a költészet hatóköréről való elmélkedés áthatja a gyermekkor felidézését és a véggel való önszembesítést is. Ezért talán nem tűnik majd önkényes választásnak, ha az itt következő gondolatmenetet leginkább az első kötetegységből vett példákra alapozom.

A Tőzsér-versekben számos alkalommal reflektált poszthumán állapot és a technológiai feltételrendszer változása a legegységelműbben a hagyományos lírai én megkérdőjelezéseként jelentkezik a kötetben. Tőzsér egyik érdekes gondolatfutama szerint – amely persze inkább költői vízió, mint fogalmi síkon igazolható modell – az ego problémája onnan ered, hogy a kultúra már olyan gépezetként funkcionál, amelynek alkatrésze az ember, aki kis gép maga is. Paradox módon ez az automatizáció éppen a tárgyi világtól való elkülönülésben érhető tetten, a technológia ugyanis elszakítja az embert az igazi tárgyaktól, még mielőtt amúgy is elszakadna önmagától: „Az ókori theatrum egyben kicsit templom is volt, s az ég és föld – bonyolult kultikus geometriával kimért – metszéspontjában állt, ahonnan nézve a néző s hívó számára az ég is megnyílt, így az ember az önlétében is az Univerzumban láthatta, érezhette magát. A mai színházak afféle elmefeltöltő állomások, ahol a tárgyi világtól, sőt magától az embertől különvált poszthumán tudat (lélekmotor) tölti föl magát tán a halhatatlanságnak azzal az illúziójával, amellyel már Ádám is hiába próbálkozott. Sikerül-e neki? Nem tudni!” (*Theatrum mundi*, 10)

Tőzsér szövegeiben az elszemélytelenedés már jó ideje a kézzel fogható dolgoktól – az anyaföldtől, a természettől, a nem elidegenedett bér munkaként végzett kétkézi foglalatosságoktól – történő eltávolodás kísérőjelensége, amelynek nyelvi és poétikai következményei is vannak: a nyelv sem érintkezik már a dolgok valóságával, a költészet pedig legfeljebb csak ennek az ideális nyelvhasználatnak a pótlékeként működhet. Innen a sajátos grammatikai okfejtés a kötet *Post-dans macabre* cím alatt olvasható cédula-versében. Az elsőre meghökkentő felvetés szerint a középkori haláltáncénekre jellemző névszói állítmányból – „pápa vagyok, fejedelem vagyok, vitéz vagyok [...] elmegyek meghalni” – a modernség korára kiszabadult a táncoló halál és az ember önmagát túlélt kísértete: „Az egykor a halottak csonthéjas magvából is kicsirázó dalra mai sír-barázda nem emlékezik. Az emberi állag a nemléthez ért, mindenhatósága önmaga ellen fordul, s a vers, amely valaha a lét belakásának elvéthetetlen hangja volt, ma a szado-mazo halál kéjes nyögése. Az ember végső gyökerét vágja, amely még úgy-ahogy a földhöz, tulajdonképpeni létéhez köti.” (20) A létezés ünneplése helyett a költészet a nemlében, a bomlásban tobzódik, és bár az orphikus harmóniához visszatérni lehetetlen, hovato-

vább intellektuálisan vállalhatatlan lenne, az azért valóban furcsa, hogy ez még csak fel sem tűnik senkinek. Nem így Tózsérnek, aki magányos kultúrakritikusként fáradhatatlanul szedi szét boncasztalán a modern költészet apóriáit.

Szembevetése olykor kellemetlen, mert olyan problémákat feszeget, amelyeknek valódi megoldásához nincs fantáziánk, a gordiuszi csomó átvágása pedig maga lenne a fasizmus esztétikában és politikában egyaránt. Ilyen diszkomfortérzetet keltő, a szokásos értelmiségi konszenzust felrúgó szöveg az *Emlékezés a lírai versre* című esszévers is, amely szerint a modernitás és a felvilágosodás olyan velejárói, mint az emancipáció és a demokrácia nem kedveznek a költészetnek, mivel az egyenlőségben az ember szakrális vonatkozásai eltűnnek. A modernségben hovatovább az ember önmagát is felszámolja, hiszen vagy elpusztul az általa okozott környezeti katasztrófák során, vagy lemond az élővilágon belül magasabb rendűnek tételezett pozíciójáról. Ahogy a szöveget olvassuk, nem nehéz nem értékvesztésnek látni ezt a poszthumán állapotra jellemző választási kényszert. Egy ponton például az ökokritikai gondolkodás mögött feltételezett képmutatást bírálja: „Az újabb kori emberekről az isteni dimenziókat legyalulta az egyenlőség újkori Prokrusztésze, a demokrácia. De ők már egyébként is az arisztokrácia s a demokrácia, sőt a kommunizmus üveghegyén, Tocqueville-en s Marxon is túl születtek, kifelé valamiféle szuperdemokraták, mert egyenlők nem csak embertársaikkal, hanem a fűvel, fával, hegyekkel, legyekkel, rinocrosszal is, de befele burzsoák: védőn körülkerítik javaikat, jelszavuk az *En* helyett az *Enyém*” (34, kiemelések az eredetiben). Tózsér pikírt megjegyzését olvasva lehetetlen nem arra gondolni, hogy a könyvvel egy évben jelent meg Schein Gábor *Ó, rinocrossz* című kötete is, amelynek célja többek között az volt, hogy a kihalás szélén álló orrszarvú metaforájában az egyéni halál és a természetben véghezvitt jóvátehetetlen pusztítást egységben láttassa. Persze ki ne volna „befelé” a maga kis tulajdonát és kényelmét védő kispolgár? A kritika élet valamelyest csökkenti az is, hogy a vers lemondó gesztussal saját magát is az ilyen varázsát veszített költészetbe sorolja, és bőven lehetne találni Tózsérnél olyan helyeket is, ahol maga is kamatoztatja a poszthumanizmus belátásait.

Kritikusként viszont néha muszáj az ördög ügyvédjét játszani, ezért a kötetet formatva nem kerülhetünk meg egy igazán kemény kérdés: szolgálhat-e tanulságokkal az ilyen mitikus időkbe visszarávedő nosztalgikus lírafelfogás akkor, amikor már a fiatal irodalomban magyar nyelven is olyan életművek vannak születőben körülötünk, amelyet a poszthumanizmust magától értetődő adottságnak vesznek, abból építkeznek szuverén módon, ahelyett, hogy valami helyrehozhatatlan veszteségen keseregne? Nincs-e Tózsérben valami anakronisztikus? Nos, ha van is, az anakronizmus nem ugyanazt jelenti, mint a meghaladott. És ha a modernitást értékvesztésnek is tételezzük, ennek az értékvesztésnek Tózsér poétikája maradéktalanul levonja konzekvenciáit, és mondandójához érvényes nyelvet teremt. Itt kell visszautalnom ennek az írásnak az elejére: Tózsér szövegei „nem szép” versek, talán nem is mindig versek. Szentimentális költészet az övé, nem a szó hétköznapi, hanem a schilleri értelmében, amely a naiv költészet, a szépség és a jó, természet és ember, külső és belső problémátlan harmóniáját feltételező poézis ellentéte. Tózsér szerint a vers nem tehet mást, mint reflektál a hiányra, mégis e hiány felszámolását szimulálja. Fokozva az önellentmondásokat, zárjuk ezt az írást egy olyan idézettel, amely mégis egyszerűen csak szép: „Sóhaj sem neszez az / elhalt tüdőavarban, / de te, e lét-zavarban / rigmusokat motyogva, / tegyél csak úgy, mint hogyha / a vers homályából / valóban feléd intene / a költő s a mély egek / szótlán istene.” (*Karantén-rigmusok*, 2020; 19)



VAJSENBÉK PÉTER

„Kitartó emlegetés(ük)”

SZABÓ MARCELL:
A ZSEB VALLÁSI KARAKTERE.
MATERIALISTA VIGASZTALÁSOK

A hagyományos olvasói eljárásokkal való szembemelés, az azokat megnehezítő tematikai és poétikai eljárásmódok egyre gyakoribbak a kortárs hazai lírában (is). Szabó Marcell harmadik verseskötete, *A zseb vallási karaktere* – habár az eddigi kötetek szempontjából is radikálisnak, kísérletezőnek számít – a szerző költészetfelfogásának egy szervezettebb, kidolgozottabb darabja.

Szabó Marcell könyveiről szóló kritikai diskurzusban máig nagy szerepe van, hogy a szerző a Telep Csoport tagjaként kezdte lírai munkásságát. A *Szorítás alakjaiban* fellelhető poétikai megoldások: a redukált nyelv; a személyesség; a váratlan, abszurd képek mind a csoportra jellemző eljárások voltak. Nem is beszélve az őket követő „generációról”. Szabó Marcell esetében a megfigyelés, a fenomenológiai látásmód, az ahhoz való gondolati kapcsolódás már első kötetében is erős szövegszervező jelenség volt; a verselbeszélő megfigyelései és az őt ért testi vagy lelki hatások gyakran szolgálnak témájaként, alapvető poétikai alakítójaként a verseknek.

A harmadik kötet szempontjából mégiscsak legfontosabb megemlíteni a *Közeli limbus* című hosszúversét, amely *A zseb vallási karakterének* alapjául, előzményeként is felfogható. A két oszlopba rendezett és két szálon futó, intertextusokkal és képekkel átszőtt vers, amelyben a „túlbeszélés” a fenomenológiához való szorosabb elméleti és poétikai kapcsolat körvonalazódik, ahogyan Sipos Balázs fogalmaz: „A lírát nem életemények közlésére vagy archiválására használja, hanem jelenidejű nyelvi fenomenek megképződése terepének tekinti”. Azaz a hangsúly nem a versek témájára és megírtságára, hanem az írás aktusára helyeződik.

A zseb vallási karaktere egyetlen, különböző alcímekkel tagolt hosszúvers. Az alcímek: *AMI IIT VAN* –

Műút-könyvek
Szépmesterségek Alapítvány
Miskolc, 2021
96 oldal, 2000 Ft



KONTÁR ÉS BOSSZÚÁLLÓ MÓDON, GÁT LÓN ÜLDÖZŐN ELVAKÍTVÁ, ÜDVÖZÍTŐN ELSZAVALVA (HARDARVA MONDV.) stb. nem mutatnak expliciten szövegrészekre vagy oldalakra. Sokkal inkább egyfajta segítségnyújtás – a különböző témák és fogalmak felidézésére szolgálnak. Az idézett címekből viszont kitűnik, hogy a szerző rájátszik a versek zenei hangvételű előadására, valamint az alcímekben is jelölt vigasztalásokra és a bibliai olvasat lehetőségeire. „Az eretnek beszámoló szerint létezik anyag” (8). Az első mondat értelmében egyházi szövegekkel szembehelyezkedő szöveget olvasunk. A kötet egyik legnagyobb előnye, hogy egymással ellentétes észlelési horizontokat állít egymás mellé. Ez a szembehelyezkedés nemcsak a vallásos – eretnek, hanem a holisztikus – fenomenológiai fogalom-párban és világészlelésben is megjelenik. Ameddig az egyházi szövegek a világ magyarázatának teljességére törekednek, általában nélkülözik a személyességet és a megfigyelő testi tapasztalatát (és annak akadályait), addig a fenomenológia pont a személyes tapasztalást helyezi középpontba.

Az észlelésben elengedhetetlenül megjelenő testrészek és azok tapasztalatai a vázát alkotják a hosszúversnek: „A száj járása, / röpte vagy dologtalansága éppoly árukodó / tulajdonosára nézve, mint a ráfüggesztett, / megbúvólt szempár, mely az élő vészjelzéseit betűzi ki. Maga a kommunikáció sem más, / mint menekülés, és bizonyításhoz elég a száj / turbinája: lökné, taszítaná magát, egyre / messzebb a megszólított prémkabáttól” (10).

A kiszolgáltatott médium szerepében megjelenő testrészek – (száj, fül, szem) a szöveg építkezését is segítik, ami az agy rendellenes működésének képében és kérdésében tetőzik. Merleau-Ponty filozófiájának alapjául szolgáló testi megelőzőtség Ezra Pound és Antonin Artaud beemelésével nemcsak az általános értelemben vett észleléssel foglalkozik, hanem a testi folyamatok és a művészet kapcsolatával is.

A versben megjelenő feketével kitakart szövegrészek és a zeneiségre való utalások az olvasás primér vizuális és akusztikai befogadását erősítik. A kitakart részek a blackout poetryvel ellentétben nem egy új szöveget hoznak létre, hanem az olvasást nehezítik meg. A címben is megjelenő zseb így jelenti egyszerre a hiány, üresség és az azt megtölteni kívánó tudásanyag kettősségét: „A nyitva / felejtett test másrésztől tervbe foglalt, / mely zsebként tartalmazza vagy éppen szórja / a gondjára bízott levegő tallérjait” (23).

A szövegben megjelenő hatalmas tudásanyag Walter Benjamin *A történelem fogalmáról* című esszéjében írtakhoz kapcsolódva „a tények tömegét mozgósítja, hogy kitöltse a homogén és üres időt”. Így nem is az utalások pontos detektálása a fontos, hanem az azokkal való „foglalkozás” mint nyelvi és intellektuális munka. A különböző események és kulturális termékek általában valamilyen történet kapcsán, a valósághoz kapcsolódva jelennek meg, nem absztrakt, pusztán esztétikai módon. „A leprás természet csak ürit, anyagot cserél / anyagra, és a zöld szétfecskendezése az újkori / szem számára egyedül robbanásként érthető, / mely néha virág alakjában tetszeleg” (58). A természet motívuma pont ezt a valósághoz való kötöttséget, materializmust ábrázolja. Amíg a robbanás motívuma Baudelaire *Romantikus naplemente* című verse kapcsán a természeti fenomén és annak nyelvi leképeződése közti kapcsolatot tematizálja.

Szabó Marcell harmadik kötete nagy vállalkozás: a valós események és művek, és azok reprezentációjára tett próbálkozás és egyben kérdésfelvetés. A pontos, kiváló ritmikával megfogalmazott mondatok és a szöveg motívumrendszerének építkezése kárpótol a nehezen olvashatóságért.

ROMA CULTURA

Sovrintendenza Capitolina
ai Beni Culturali

5
14
2022

LURBARÁN A ROMA

FRANCESCO DEL SAINT LOUIS ART MUSEUM
IL SANTO DI CARAVAGGIO E VELÁZQUEZ

10 MARZO
15 MAGGIO 2022
MUSEI CAPITOLINI
SALA SANNA
IRONILLA

INFO 060608
museicapitolini



BÁN ANDRÁS

Rétegek

GÉCZI JÁNOS DEKOLLÁZSAIRÓL



„Visszabontani a jelenségeket”
(Géczi János)

Gyönyörű lehetett régen a bizonyosság kora. Amikor minden a helyére került, kirajzolódott a teljes mintázat, tiszteletet vívott ki a ráció. Gyönyörű volt a felfedezések kora, az előző évszázad. Amikor a réteg mögött újabb és újabb réteg bukkant fel. A léleké, a struktúráé, az autonóm formáé, a kulturális különbségé. A tudás antikvitása, a modernitás antikvitása – örömteli feladat elidőzni töredékeik tisztogatásával.

Géczi János dekollázsainak anyaga a plakát, a városi falakra és hirdetőtáblákra felragasztott plakát, amely – előzményeit nem felejtve – a nyilvánossá tétel évszázadában vált általánossá, módszere pedig – előzményeit nem felejtve – a modernség grafikai és költészeti gyakorlataiból ered. A dekollázsok módszere az elkülönítés és átalakítás. Az elhasználandó elkülönítése, hogy művészetként szemléljük, a talált montázshelyzet értelmezése átalakítással, az otthagyt, efemer állandóvá alakítása, metamorfózisa, művészetté nyilvánítása. A dekollázs a modernség bevezetett, történetileg elfogadott műfaja. Eredetének gyökérszámai a talált anyagok egymás mellé sorolásából (kollázs), az együttállások értelmezéséből (montázs), a szöveges és vizuális elemek konjunkciójából (az írásszalagtól a vizuális költészetig), a magas és populáris kultúra egybeolvasásából erednek. Historikus gyakorlat lenne Géczi János dekollázsciklusa, tisztelgés a múlt nagy mesterei előtt? Avagy az Akadémiára való utalásokon túl, a Modernre való utalásokon túl dekollázsai intenzíven a jelenben élnek, ez a világuk?

Géczi János dekollázsai mindenekelőtt: szépek. Ha nem is az Akadémia, de a Modern iskolázta szem számára azok. Az öröm és a játék lehetett az első szándék létrejöttükkor, a romlásból kibontható dekórum, különös esztétikum. Nem telhetett el sok idő, a dekollázsok önálló életre keltek. Kiállítások sora szerzett elismerést ennek a folyamatosan épülő ciklusnak. A kritikusok érzékenyen bemutatták e művek eredetét. Ha lehántjuk a történeti rétegeket, szétszálazzuk a múlthoz, a művészeti előzményekhez kötődéseket, ezzel plasztikusabbá válnak, színes reliefjei lélegezni kezdenek.

A Homérosz-tudósok izgalommal választották szét az oralitást, a kirográfiát és a tipográfiát, rádöbbenve a kimondott, a leírt és a kinyomtatott szó más-más poétikai-kommunikatív természetére. A költészet anyagának felfedezésében mindezen kutatóösvények önálló úttá szélesedtek: elszakítani a papírlaptól a hangzást; rátekinteni a papírlapra mint grafikai felületre; megformálni a könyvet mint tárgyat...

A *Címképek* sorozat lapjain újságok harsány sorai következnek grafikai rendben. A világ összes szava. (Persze nem: a médium válogat a szavak között, mi emelhető címlapra. Fontos kitérő lehetne.) A képversek felől érkezve a talált, a véletlen, a spon-tán egyaránt izgalmas ezekben a ragasztásokban Géczi János számára. Izgalmas és

kockázatos. Mert mindezen modernkori rábukkanások végletesen egyszerűek a képzőművészet történetében. Logikai szerepül fontos, a tárgyaik inkább mulatságosak: egy véécésésze, a földre szórt papír, a gyerekfirka.

A „talált” egyszeri gesztus. Megismételhetetlen. Marcel Duchamp első ready made-je minden későbbi rámutatást magában foglal. Hans Arp talán tudattalan mozdulata – „tépd szét a papírt és szórd a padlóra, s az az alakzat, amit létrehozunk, bizonyos okkult jelentéssel bír!” – minden későbbi véletlen-művet meghatároz. Henri Matisse, Paul Klee vagy Jean Dubuffet elfogulatlan, gyermeki örömmel művészetként vett kézbe spontán vizuális erupciókat. „A művészet hiba a rendszerben” – Klee ezzel a rövid mondattal tágassá nyitotta és végessé rajzolta a Modern horizontját. A *Címkék* sorozat akármeddig gombolyítható utalások gubanca, talált, véletlen, spontán, rendezett hiba, elhibázott rend: összeolvashatunk szavakat, felismerhetünk eseményeket, személyeket, felvehetjük a vizuális ritmust, élvezhetjük a harsány címlapbe-tűk geometriává egyszerűsített formáit, olvashatjuk nem lineáris módon, mint az újságot, a telefonkönyvet, a Bibliát, a netet.

Az eddig felidézett művésznevek, alkotói irányultságok szóródása mindazonáltal nem esetleges: a funkcionalista-racionalista felfogásoktól távol az asszociációkban szerelmesen bízó szürreális jellegű megközelítések, művészalkatok közelében mozgunk. S ezen túl, Géczi János poézisének természete nem az archaizálás, az idézés, a történeti értelmezés. Evidens tehát, hogy a megtaláláson és összeillesztésen túl a „talált” helyzetet összetettsége izgatja. Így lelt rá a városi környezet jellegzetes szemetére, az óriási plakáthordozókon a „kifutó modellekre”, az idejüket vesztett plakátokra. Következnek a dekolázsok.

Elhagyott egy sor korábbi technikát: az újságkivágást és ragasztást, a letrasett betűk pikkélését, a fénymásolókkal való kísérletezést, a selejt nyomdai lemezek átalakítását. Figyelme a valamilyen módon beszerzett, használt óriásplakátokra összpontosul. Vizsgálódásaink kulcsszavai innen: a művészet nem hagyományos anyagai, érvényes montázs-eljárásai, a nagyvárosi-kommersz-globális egyre intenzívebb tapasztalata, a vizuális kommunikáció eszközeinek léptékváltása.

A *Balatonalmádi* (2022) a dekolázs alaphelyzete: az idő koptatta talált tárgyon kezd munkálkodni a művész – körbevágja, tovább tépi, fixálja. Gyötri ezt a kezébe kapott papír- avagy műanyag-töredéket. Az esetlegesből organikus forma keletkezik. Az elpusztult feltámad, élővé válik.

Furcsa művészeti alapanyag ez a durva raszterrel nyomott ócska felület. A XX. század jellegzetes művészhasználta matériáiról értekezve Monika Wagner írja: „a hétköznapi tárgyakkal a művészet területére való beemelése alapvetően megváltoztatta a műről és a művészi alkotásról alkotott elképzeléseket és szétrobbantotta a művészethez méltó anyagok kánonját”. Ilyen robbanásnyomként szemléltethetjük a Merzbaut (a „Merz” a Commerz szó második szótagja), Kurt Schwitterz civilizációmara-dékokból szerelt építményét. Schwitterz a kiindulópont. Fennmaradt töredékei bizonyossággal a spontán és szerkesztett esztétikum lehetséges összhangjáról. A csatangolás helyett az esetleges maradványok műterembe gyűjtése, privát térbe zárása, sorolódása-szerelése megnyugvást kínál a kapitalizmus nagyvárosban létrehozott állapotának megértésében. Schwitterzt lenyűgözte az elképzelhető anyagok fantasztikus együttesének, asszamlázásának harmóniája, az elhagyott tárgyak megdicsőülése.

(Miközben a szarkasztikus kívülről álló számára ez egyszerűen egy mániákus ember szemétdombja.)

És kiindulópontot jelentenek a gyűjtők. Nem a Wunderkammerek birtoklói, a valóság csodáinak, különlegességeinek, kuriózumainak egybehordói, nem is az azonos funkció szerint született építmények, tárgyak dokumentálói. Hanem a maradványok, a pusztulatok, a spontán kis átalakítások észrevevői, mint Brassai és Aaron Siskind, akik a décollagisták előfutárai lettek a névtelen rongálási gesztusokról készült fotográfiáikkal. Melankolikus fekete-fehér fotóikon átüt a külvárosok szegénysége, elhanyagoltsága. (Kortársaink közül Szombathy Bálint is ilyen gyűjtő, az ő fotóit a melankólia helyett – szemantikai érdeklődésén túl – inkább a kajánság jellemzi: az ottfelejtett, ottmaradt, megrongált elemek spontán jelentése hozza lázba).

Régebben a plakátokat a házfalakra ragasztották. A falaknak megvolt a maguk rejtelmes formaburjánzása, a lehulló vakolat „alkotta” foltok, az újrafestések és elszíneződések. Ezeket a formákat vágják keresztbe a plakátok téglalapjai, s ahogy az idő és az eső koptatta őket, beálltak a rejtelmes formák teremtmői közé. A háború fenyegető plakátjai, aztán másféle ijesztgető és ígéretgető politikai plakát, hirdetésmények, majd egyre intenzívebben a kereskedelmi reklámok a fogyasztás alattomos parancsolataival. Nincs egyetlen perc nyugtod sem a nagyvárosban sétálva, nincs pillanat, hogy ne árucikkkel szembesülj. Egyre nagyobb keretek és felületek jelentek meg, nem falragaszok között jársz, hanem szinte valamiféle kiállításon, már a kertvárosokban és a városok közti utakon is.

Az avantgárd egyszerre dicsőítette, megfigyelte és kritizálta a reklámot. A szürrealista vonzalommal ezek a pusztuló dolgok, a városi terek magára hagyott formái a művészet helyszíneivé váltak.

A decollage első generációjának – Wolf Vostell, Mimmo Rotella, François Dufrène, Jacques de la Villeglé, Raymond Hains – kontextusa a nagy absztrakció, az École de Paris: a nonfiguratív zárt világát bírálva a formálás spontánabb, életszerűbb, gyermekibb módját keresték. (Aminek ellentmond, hogy mindez nem az utcán, nem *in situ* történik, hanem a műteremben, a munkaasztalon.) A korábbi modernista esztétika helyreállításával kétségbeesetten kerestek kapcsolatot a művészet és a megélt mindennapok közötti. A megrongált plakát számukra társadalmi dokumentum volt, ugyanakkor az absztrakt expresszionizmussal rokon tulajdonságokkal rendelkező texturális műalkotás is. Tevékenységükön tehát bizonyosan nyomot hagyott a háború utáni nyomasztó fogyasztáskultusz (Marx szavaival: az óriási árügyűjtemény). Vándor plakáttépkedéseikben a javak új, demokratikus kényelmétől való viszolygás meghatározó. Ez a mentalitás Géczi Jánostól sem idegen: több munkáját uralja el az ironia a fogyasztás zsíros hedonizmusáról (például *Szalonna*, 2022).

Mindazonáltal – szorosan vett technikai értelemben – Géczi János dekolázs-gyakorlatának inkább Arp papiers déchirés-eihez van köze, míg gondolkodásában valóban Schwitterz montázs-felfogása foglalkoztatja. Ahelyett, hogy a megtalált elemekből új, festői univerzumot építene, önmaga hatásos korlátozásával a töredékek textúrái, varratai érdeklik, ez a sajátos plasztika és színvilág, ezen keresztül pedig – akár csak Schwitterz – munkájának időbeli minőségét hangsúlyozza. Az alapanyagot megformáló elmúlás és a leletet átalakító életre keltés.

A kollázs a találkozásokról szól. „Olyan költői asszociációkról, amelyeket a pusztaszínfoltok nem tudtak előidézni” (Christian Zervos). Azzal, hogy a festői-grafikai felületre jeleket építettek be, amelyek a tényleges dolgokra hasonlítottak, a kollázs áthidal, természete szerint műfajközi. Ezért evidens izgalmat kínált egy olyan költő tudós számára, mint a határokat minden értelemben feszegető Géczi János.

A kollázs a kezdeteikor – Picasso és Braque idején – arról szól, hogy hogyan lehetne meggyőzően bemutatni: a festővászon nem lapos és nem átlátszó: nem ablak egy másik világra, és nem festéknyomok összessége, hanem mégiscsak tudósítás. Tudósítás a művészet természetéről. A kollázs a művészet egyik lehetséges reflexív módja. A hétköznapi elemek festménybe illesztése támpontot kínált az iskolázatlan szem számára is, az értelmezés demokratizmusát remélte. Picasso kollázs-festményeinek közeli olvasata éppen nem a véletlenről szól: a célzottan megválasztott újságvágások a művész politikai álláspontját, anarchista nézeteit „folyatják” a festékfoltok közé. „Megpróbáltunk megszabadulni a trompe-l'oeil-től, hogy megtaláljuk a trompe l'esprit-t. Már nem a szemet, hanem az elmét akartuk becsapni” (Françoise Gilot idézi Picassót). A történeti összefüggés ezesetben is fontos, de távoli: Géczi János dekollázsaiban is felbukkannak elemek a napi politikából. De nincs jelentőségük. Éppoly fogyasztási cikkek, tipográfiai megoldások, mint a kereskedelmi reklám elemei. A manipulációknak, a becsapásnak, a magas szinten kezelt kommunikációs trükköknek már nincs jelentőségük: ezzel és ebben élünk.

A technikai különbség is jellegzetes: a kollázs szabadságfoka igen nagy, a folyamat során adott a korrekció, a javítás lehetősége, akár csak az olajfestményénél. A dekollázs viszont igen kötött tevékenység, nagy előrelátást kíván, akár csak a középkorias tojástempera. Így amíg „a kollázs szerzőinek, konstruktívna és additívna mutatkozik, addig a dekollázs névtelen, destruktív és deduktív. A dekollázs az állítás és a vitatkozás rétegeiből a nyilvános beszéd diszharmonikus palimpszesztjét hozza létre, míg a kollázs potenciálisan az egyéni művész koherens magánnyilatkozását artikulálja” (Tom Conley).

A XX. század előrehaladtával a kollázs fizikai gyakorlatai – különösen a ragasztó használata – hanyatlásnak indultak, a művészek egyre inkább a fotó, a nyomtatás és a digitális médiumok felé fordultak.

A filmesek, fotósok, plakáttervezők, zenészek, irodalomárok által gyakorlattá tett montázs a technikai megoldásokon túl gondolkodásmód, teremtmény eljárás, a mű közvetlenségvágának a múltbélínél hatásosabb módja. Egy színházi példával: „Ez lesz az a kísérlet, ahol előtérbe kerül a látvány, ami megkísérli fölszabadítani a látványosság készen vett fogalmát, de nem a látás vagy a hallás, hanem a szellem számára. A szavak mágikus, ráolvasásos értelemben vett szavak lesznek, ha a pszichológiai körülmények azt megengedik. Itt nem lesznek szokásos fölfogásban díszletek; a dolgok maguk képezik a díszletet, színpadi tájakat törekszenek létrehozni, egy bizonyos fajta elfogulatlan humor szellemét alkalmazva, az objektumok kimondítása és meglepő átcsoportosítása által. A mozdulatok, magatartások és az emberi testek komponálódnak, dekomponálódnak, mint a hieroglifák. Ez a nyelvezet áttérés egy olyan más kifejeződéssé, ami analógiákat, váratlan asszociációkat teremt a tárgyak, a hangok és az intonációk sorozatai között. A fény nem elégszik meg a világítással, hanem önálló életet él, és úgy fogható föl, mint egy szellemi állapot. Tehát ebben a darabban először tör-

ténik kísérlet egy olyan objektív és fizikai színpadi nyelvezet alkalmazására, ami kifejezőeszközeinek segítségével, közvetlenül a szellemhez szól, az intenzitás minden fokán és minden értelmében.” Antonin Artaud lelkesült szavai Géczi János munkáira is egészen jól alkalmazhatók: a látványosság szétszaggató meghaladása a látvány közvetlenségéért, analógiák, intenzitás...

S végezetül a dekolázs. A kezdetekről leggyakrabban a párizsi detektívregényíró, kabaréénekes Léo Malet-t, a szürrealisták barátját szokás idézni, aki szívesen ötletelt a művészet új formáiról. „A jövő kollázs a olló, borotva, ragasztó stb. nélkül készül majd el, röviden: minden olyan eszköz nélkül, amely szükséges volt eddig. Elhagyja a munkaasztalt és a művész kartonlapját, és a nagyvárosok falaira kerül, a költői teljesítmények korlátlan mezejére” (1936) – így álmódott a public artról. Javaslat egy képmódosító eljárásra: tegyünk függőlegesen tükröt a fotóra, mozgassuk, az eredmény majdnem mindig erotikus lesz. És egy másikra: „egy plakát egyes részeit letépni, hogy az alatta lévő plakát vagy plakátok töredékeit felfedjék, és hogy az így kapott összehatás zavaró és tévútra vezető képességén spekuláljanak” (1938). Ez már valóban a tépett plakát, a dekolázs, egy lényegi jelzővel jellemezve. „Zavar”. Ha jó a dekolázs, akkor van benne valami radikális, vandál, akkor nem jellemzi a harmónia, asszociációi akkor nem megnyugtatóak. Még ha rómaiként fel is ismerünk néhány elemet a *Róma* (2022) dekolázsán, kereskedelmi, politikai, vizuális nyelvi, kriptográfiai, színbeli elemek olyan zuhataga alatt állunk, amely nem tűri a mesélést, durván – „zavaróan” – közvetlen, a bőrünkön dobol.

Ha más-más módon is, a francia Új Realistáknak, a Pop Artnak, a Fluxusnak egyaránt ez volt a gyakorlata: megzavarni a tömegmédia valóságát. Villegle biztató megfogalmazásban: „a tépkedés révén minden reklám, propaganda, a civilizációnak ez a sűrített változata került a boldog olvashatatlanság birodalmába”. Ez lett – Vostell 1962-ben alapított folyóiratának címét idézve – a De-coll/age, a diadalmas fogyasztás árnya, a zavar kora.

Azóta hatvan év telt el. Az „izmusokat” és egyéb kacatokat áttekintő albumokat mélyen leárazva kínálják. A Pop és a Fluxus múzeumba került, a koncept és a neoavantgárd múzeumba került, a posztmodern eleve a múzeum számára készült. Mindez mára tananyag, ami ellen a művészeti iskolák diákjai lázonganak, a jelent követelve. Eddig tartott a „számvetés a készletekkel” (Gottfried Benn). Géczi János tiszteli az egykori és egyszeri radikális gesztusokat, élvezzi a múlthoz való kapcsolódás intellektuális diskurzusát.

Dekolázssai azonban jelen-művek. Alaptermészetük szerint nem a „matéria”, az óriásplakát kritikai megközelítését ígéri. Nem indulatosak, nem proteszttek. És nem is utópikusak. Nem szólnak a szép új világról, sem idézőjelben, sem anélkül. Nincs deklarált víziójuk. A rejtelmekkel teli átjárókban, passzázsokban érzik jól magukat. Ha működik bennük harag, legfeljebb azért, mert újkorukban megpróbálták agresszíven kitakarni előlünk a várost, a tájat. Átformálásukkal valóságosabb tájak és városok jönnek létre kényszerek és viszonyok nélkül, lebegve. („Egy műalkotás nem igényli a jelentést, hanem tartalmazza” – Rudolf Arnheim.)

Mert nem vagyunk abban a helyzetben, hogy a nagy egészről bármi határozottat kijelentsünk. Nincs víziónk a jövőről, csak szorongunk a világ peremén. Nem rohan velünk a történelem: a katasztrófát nézzük lassított felvételen. A jelennek talán ez a

legárnyaltabb leírása: ahogy rommá válik. Nincs „high és low”, egyenletesen oszlik el a törmelék. A felületet harsány mintázatának hámozása, dörzsölése, áztatása, súrolása, rohasztása, roncsolása értekezés a romok természetéről.

Georg Simmel több mint egy évszázada arról gondolkodott, hogy csak az épület tud öregedni, artisztikusan pusztulni, csak az építményen tud úrrá lenni a természeti erő, a művészet többi formáján nem. A zenemű, a vers, a festmény töredékké válik, elpusztul, tönkremegy, eltűnik, megsemmisül. „Csak amíg a mű a maga teljességében fennáll, illeszkednek az anyag szükségyszerűségei a szellem szabadságába, és fejeződik ki maradéktalanul a szellem elevensége az anyag teljességgel elnehezülő és hordozó erőiben.”

Géczi János nem véletlenül annyira otthonos Rómában, ahol a pusztulás nem rombolás és nem kataklizma, hanem a napi lüktetés szerves rész. „A rom varázsa az, hogy itt az emberi alkotást egészen úgy érzékeljük, mint a természeti alkotást. Ugyanazok az erők, amelyek a mállás, kimosás, összeomlás és a burjánzó vegetáció révén a hegy alakját adják, itt a falazaton bizonyultak hatékonynak.” New York vagy Dubai nem biztosít sok jóval, Róma viszont megnyugtat: a civilizáció megroppanása lehet költői. Róma nem a múlttól szól, tapintása, szaga, levegője vitális. „Amire esztétikailag tekintünk, ott azt kívánjuk, hogy a lét ellentétes erői valamiféle egyensúlyra találjanak, fent és lent harca megszűnjön; ám éppen ez ellen, egyedül a szemléletet biztosító forma ellen védekezik az erkölcsi-lelki folyamat a maga szüntelen hullámozásával, állandó határeltolásaival, a benne viaskodó erők kimeríthetetlenségével. Azonban ez a konstelláció hozza létre a romot mintegy szent hatókörként körülvevő mély békét: a lét minden formáját feltételező sötét antagonizmus – mely egyrészt a puszta természeti erőkön belül hat, másrészt magán a lelki életen belül, harmadrészt tárgyunkon, természet és anyag között – szintén nem nyeri el egyensúlyát, hanem egyik oldala túlsúlyba kerül, a másik pedig megsemmisül, eközben mégis formabiztos, nyugalmat árasztó látványt kínál.”

Géczi János dekollázsai elemi erejűek, abban az értelemben is, mint a gyerek fal-kapirgálásai, de abban az értelemben is, amit Hannes Böhringer így lát: „mivel a rom szándékolatlanul és előreláthatatlanul jön létre, olyan formai komplexitást hordoz, amilyen semminemű szándék és kompozíció megvalósítása során sem jöhet létre. [...] Töredékekből élünk. Az ember mérhetetlenül többet kap, mint amennyire szüksége van, és mérhetetlenül többet pusztít el annál, mint amennyiben részesül”.

(Megjelent az immu Pets [Géczi János – Képversek, kollázsok, dekollázsok] című kötetben, Művészetek Háza, Veszprém, 2023.)

12 APRILE 2022
21 APRILE 2022

FRANCESCO MESSINA NOVECENTO CONTEMPORANEO

14.04
04.09
2022

CASINO DEI PRINCIPI
MUSEI DI VILLA TORLONIA
Via Nomentana, 70

Info 060608
www.museivillatorlonia.it



Giovedì 21

JOHN WILKINS



Kedves Máté-Tóth András,

tudod, az jutott eszembe a minap, miután megcsináltam a feleségem gyümölcsös dobozkáját, kimértem az ebédjét, megnéztem egy hírportált, változott-e éjszaka a nagyhelyzet, nem annyira, megittam 2szer2 kávét, valamint elfogyasztottam egy banánt reggelire, hogy az ateista vajon szokott-e imádkozni. Ima-e a nem hívő emberi lény olyan szava, olyan beszéde, ami feltételezése szerint a semmibe szól, oda száll, hová. Nem szól az sehová. Csak hangzik, mint a magában dúdolgató harmonika. A reggeli mozdulatok az éj fémforgácsait szórják szét a lakásban. A száj sarkában só gyúlt, a szem pillantásában még ott a sötét anyag. De máris beszélni kezdek, és ez a beszéd, bármilyen összefüggéstelen vagy savanyú is, fényesebb lesz, mint ami van. Ebből a sötét, megtört, megdarált semmiből máris kiszakad valami biztosan fényesebb. A szó kívülálló. Kapkodó káposztalepke a gaz hullámverése fölött. A semmi mi magunk vagyunk, én, ha jól értem. Semmise vagyok és máris mindent elbeszélék, a' la hübrisz. Azt is megfigyeltem, és ez nem túl nagy fölfedezés, és nem is nagy öröm, hogy az életem minden pillanatában imádkozom, beszélek. A kézenfekvő alapállás az, hogy az ima kérelem. Rábíras a megváltoztatásra. A nyomásgyakorlás egy kifejezett formája. Segítség megformázott igénylése, protekció utáni óhaj, gázsulálás, bizonyos kompromisszumok meglegebegtetése, mintha ugyan lehetséges lenne azzal kompromisszumot kötni, ami nincsen, illetve ha van, soha, de soha semmiféle egyezséget nem kötött, én így hiszem, csak hát az ember ilyen, mindig azt gondolja, lehet biznizszeni. A törvény sem azért van, hogy betartsd, hanem hogy tudj róla. A térdnadrágos ember azt hiszi, az ima talántán megváltoztatja, amit nem lehet. Én, aki nem hiszek, mert nem tudok hinni, mert valami, nem tudom, mi, nem enged annak a belátáshoz, hogy van, létezik fölöttem álló, sorsomat irányító rend, erő és akarat, azt sem vélem, hogy a hitetlenségem valamely fájdalmas, föl nem dolgozható veszteség miatt lenne. Nem azért nem hiszek, mert valamit elvettek tőlem, megfosztottak ettől a jótól, társtól, baráttól, nekem oly fontos lyukas kétfillértől. Nem adták, pedig járna, rászolgáltam, megérdemeltem, de nem. Nem azért nem hiszek, mert túl sokba kerülne. A hit elég ráfizetéses földi vállalkozás, lássuk be. Inkább csak befektetés. Afféle nyugdíjárulék, ha jól értem. A halál nagy pedagógus. Közelsége erőteljes és radikális belátásokat okozhat. Az emberi lélek és test mélyrepülése és megmenekülése, kikaparni magunkat a szarból, hát persze. Az Úr szándékai szerint. Köszönöm, Uram. A meghalás nagy valószínűsége se húzgált a hit felé, pedig már a kezemet fogta. Fogja, ha jó neki. Rettenetesen féltem, persze. De hogy azt mondjam, mint a nagycipőjével a talpára esett bohóc, akinek eltörött kishagedűje. Van másik! Hiszen nincsen. Van. De itt. Nem odaát. Amiben benne vagyunk, olyan mérhetetlenül sok. Fűszáltól, égpihétől, kiskabáttól, mindenestől. Én ezen túl nem látok, nem is akarok látni, nem keresek másik rendet és túlfényt, csak azt tudom, ez valamiért az enyém lett, és valamiért el fogom veszíteni. Ezért beszélek reggeltől estig. Ezért mondom. Amíg beszélek, élek. (Imádkozom.) Átok, könyörgés, ima, pimaszkodás, hőbörgés, nyüszítés, van minden. Beszélgetek azzal, ami nem az enyém, de rám van bízva. Ritka nagy kiba...s. majdnem csúnyát mondtam. Ja, igen, a bejglit is megrendeltem, mert ezt mind Karácsony előtt fecsegem még. Van mákos és van diós. Kétféle. De mind a kettő zárt gubóban termi a maga esszenciáját. A gubókat föl kell nyitni. Megkínálnálak, barátom, bármelyikből.



THE ORDINARY WITHOUT BREAKING THE BAN
WHY YOU DRIVE THE VOLVO C30 1.6
MAKE A DATE WITH THE TIS
OR: THE GAMU BACKLASH
burn or not to burn
Melville
Marriage of expedience
Mitres
THE THIN AL BUT NOT YOUR PARK
The ideal Christmas
gone
it will be nice if you
page was flexible
REALLY THOUGHT ABOUT TOUR OF SHAM
SHAMELESS
in evolved
st to scholarship
WORK OF ARC
his whine club
ISCC
MORE BOWLERS IN
BRITAIN THAN
Year 2004
on, money
'M NOT A GREAT
TS OFF
AS NOV
FLECKS
ADDER
winning Mili mus
Bubbles
na's M
Call
USED
only the
not
Max and Mary
Westminster Hall from an acorn
CALENDAR
International fund seekers
Mac and his
Tea and dissent
A source base Sm
Changing the
O'Brian in the new DNB
A face from the fire
A wh
for leader-w
Episodes of pleasure and pain
his own
Best not to talk abo
the good place
Playing games with
Or God
DUNN
The view from Dover
Words from one long sentence
m
Long way for home
Friendly lines
A master and his
ery shre
old bird
HUMILIATED
Shakespeare
Graham Greene and the
changing of The Times
Beware Danes
Buy the TLS
write
IAN BELL
I ween
The thoughts that count
Crazy about hen night
A FLESHLY OLYMPUS
Home was whis and hers
and shopped
lover but she's married
Burn their ships
MY 15-KIDS HELL
mistress Tim Blanning
Chance queen
ward Houellebecq and the barbarians
Jonathan Rée
Boum
Shake
Year 2004
God's stalk
Subscribe to The Times
Flying object identified!
England still exp
COMMENTS
Men at play
POLITICS AND L
BRIT
RAPIDS
start with a 'sorry'
year
COMMENTS
BABY P's
Madly, deeply
Literary Supplement
TRAGEDY
And our
FREE onli
the greatest refe
Dro
bibl
Practical humanists
BEAT THE CLOCK
SUPERB AUTUMN SALE OFFERS
Somet
bibi
with less nicotine, no
satisfaction!
DAMAGES AND AN
ATTENTION SMOKERS: a new p
tobacco or tar, but the
The quest for Ango
BALANCING BELIE
Chelten
Literature
Internation
Several murders are announced
University of Michigan Press
CULTY POSITIONS IN TH
Feminine wills
SUPER SUNSPORT STARTS WITH RA
two worlds
Test tube suits
HORROR VIDEO

Ára: 980 Ft

Előfizetőknek: 700 Ft

Áfra János
drámája

Géczi János
Tőzsér Árpád
Zalán Tibor
versei

Hidas Judit
prózája

„nem vércsepp-e a csillag?”

Becsy András
Gömöri György
Kántor Zsolt
Nádasdy Ádám
Petőcz András
versei

Vissza a jövőbe – Return To The Future

Szabó Marcell
írása

„A múlt idő jele a td, ttdt”

(Halál, emlékezet, poeticitás Tandorinál)

Tandori Dezső ismeretlen Camus-verse
Fried István, Füzi Péter, Kokas Nikolett,
Molnár Szabolcs, Zámbó Bianka írásai
Kurtág György kottái Tandori-művekre



EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

